OSMANLI BELGELERİ IŞIĞINDA HAMMER[*]

Tuğba İSMAİLOĞLU KACIR[**]

Özet

Alman oryantalizminin kurucularından ve temsilcilerinden biri olan Baron Joseph von Hammer-Purgstall, ilmî ve edebî faaliyetlerinin yanında bir bürokrat olarak da Osmanlı ve Avusturya devletleri arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Hammer, 1800-1806 yılları arasında, Londra ve Viyana'da geçirdiği bir yıl dışında, Osmanlı topraklarında ve çoğunlukla İstanbul'da bulunarak çalışma sahasını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Hammer, hem Osmanlı Devleti ile, hem de çağdaşı Türk âlimler ve ilim kurumları ile mektuplaşmak suretiyle ilişki kurmuştur. Hammer'in sürdürdüğü bu ilişkinin izlerini Osmanlı arşivlerinden takip etmek mümkündür. Bu çalışma mevcut belgeler yardımıyla Hammer'in hayatının ve çalışmalarının izini sürmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Baron Joseph von Hammer-Purgstall, Oryantalizm, Osmanlı-Habsburg İlişkileri.

Abstract

Hammer in the Light of the Ottoman Documents

Baron Joseph von Hammer-Purgstall, who is one of the pioneers and representatives of the German orientalists, besides his scientific and literary activities as a bureaucrat acted as a bridge between the Ottomans and Austrians. Hammer had the opportunity to become familiar with his field when he was in the Ottoman Empire, and mostly in Istanbul between 1800 to 1806, except a year that he spent in London and Vienna. He had relationships both with the Ottoman State and with the contemporary Turkish scholars and scientific institutions by correspondence. It's possible to follow this relationship in the Ottoman archives documents. This study aims to follow up Hammer's life and works with the help of the present these documents.

Keywords: Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, Orientalism, Ottoman–Habsburg Relations.

Giriş

Çok yönlülüğüyle diğer tarihçilerden ayrılan Hammer, ardında bıraktığı kaynaklaşmış eserlerle hem Osmanlı tarihinde, hem de Alman oryantalizminde önemli bir yer edinmiştir. Henüz eserleri kültür tarihimiz açısından yeterince ele alınmayan Hammer'e ilişkin Osmanlı arşiv belgeleri de incelenmeyi bekleyen önemli kayıtlardandır. Çoğunluğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde olmakla birlikte, Topkapı Sarayı ve Atatürk Kitaplığı'nda da Hammer'e ilişkin çeşitli belgeler bulunmaktadır. Dönemin resmî gazetesi Takvim-i Vekâyi'de de Hammer ile ilgili haberler yapılmıştır. Ayrıca elimizde bizzat Hammer'in kaleminden çıkan Türkçe mektuplar mevcuttur. Bugüne değin Hammer'le alakalı Osmanlı arşivlerinde bulunan belgeler

[*] Bu uzun soluklu çalışmada büyük bir sabırla yardım ve himayelerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Bilgin Aydın'a teşekkürlerimi sunuyorum.

[**] Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tugba.kacir@medeniyet.edu.tr.

kullanılarak bazı çalışmalar yapılmıştır. İlk olarak Şerafettin Turan 1953 yılında[1] Hammer'in "Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi" adlı eserini Sultan II. Mahmud'a sunmasıyla alakalı üç belgeyi[2], ardından 1958'de[3] Hammer'in Farsça'ya tercüme ettiği Marcus Aurelius'un *Les Pensées* (Tefekkürât) adlı eserini Sultan'a takdim etmek üzere yazdığı mektubu yayımlamıştır[4]. Cemal Tukin, 1968'de yayımladığı "Osmanlı Devleti ve Yabancı Bilginler"[5] adlı makalesinde Osmanlı arşiv belgeleri yardımıyla birkaç yabancı bilginin bilimsel çalışmalarından dolayı Osmanlı hükümdarları tarafından nasıl ödüllendirildiklerine dair kapsamlı bir inceleme yapmıştır. Hammer'in Osmanlı Devleti ile olan yazışmaları bu çalışmanın büyük kısmını oluşturarak yabancı bilginler ile içinde bulunulan ilişkiler hakkında fikir vermeleri açısından bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tukin kullandığı belgeleri[6] neşretmemiş olmakla birlikte belgeleri derinlemesine incelemiş, ayrıca Viyana elçisi Rıfat Bey'in Hammer'in azline dair yollamış olduğu şifreli tahriratı çözümlemiştir. Alman tarihçi Christoph Neumann ise 1998'de[7] Hammer ile Ahmet Cevdet Paşa'nın ilişkileri ve tarihçilikleri üzerine yazdığı makalesinde Encümen-i Dâniş tarafından Hammer'e yazılan bir mektup[8] ile Hammer'in Cevdet Paşa'ya yazdığı bir diğer mektubu[9] neşretmiştir. Daha önce 6 adedi yayımlanmış bu belgelerle birlikte Hammer'in hayatının bazı dönemlerine şahitlik eden 31 belge bu çalışmada kullanılmış ve ekler bölümünde bu belgelerin transkripsiyon ve asıllarına da yer verilmiştir.

Osmanlı belgeleri Hammer'in hayatının sadece bazı dönemlerini aydınlattığı için bu çalışmada Hammer'in hayatıyla ilgili ayrıntıya girilmemiştir. Belgelerin kronolojik akışını tamamlamak üzere "Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer'in Hayatı" bölümünde ana kaynak olarak Hammer'in Hatıratı'nın Avusturya Bilimler Akademisi'nde[10] bulunan daktilo nüshası

---

[1] Şerafettin Turan, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", **DTCFD**, c. I, Ankara 1953, s. 157-160.
[2] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT)**, 1197/47034, (29.Z.1252/6.4.1837); **HAT**, 1205/47279-G, (29.Z.1252/6.4.1837); **HAT**, 1204/47275-D, (29.Z.1254/15.3.1839).
[3] Şerafettin Turan, "Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer`in II. Mahmud`a Bir Mektubu", **DTCFD**, c. III-IV, Ankara 1958, s. 79-82.
[4] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan bu mektubun orjinali elimizde olmadığı için Şerafettin Turan'ın yapmış olduğu transkripsiyon ekler bölümüne alınmıştır. ayrıntılar için bkz. dipnot 117. Bkz: Turan, "Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer`in II. Mahmud`a Bir Mektubu", s. 81-82.
[5] Cemal Tukin, "Osmanlı Devleti ve Yabancı Bilginler", **Necati Lugal Armağanı**, Ankara 1968, s. 711-733.
[6] Cemal Tukin bu çalışmasında Şerafettin Turan'ın 1953'de neşrettiği, yukarıda adı geçen üç belgenin yanında şu belgelerden de faydalanmıştır: **HAT**, 835/37696, (27.L.1254/ 13.1.1839); **HAT**, 1202/47190, (29.Z.1254/15.3.1839); **HAT**, 738/34975-H, (14.N.1254/2.10.1838); **HAT**, 738/34975-D, (15.N.1254/3.10.1838); **HAT**, 737/34965-E, (27.Za.1254/11.2.1839); **HAT,** 1197/47023-A, (20.Za.1254/4.2.1839.
[7] Christoph K. Neumann, "Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog. Zu den Beziehungen zwischen Ahmed Cevdet und Joseph von Hammer-Purgstall nebst einigen Überlegungen zum Verhältnis der Turkologen zu den Produzenten ihrer Texte", **Turkologie heute - Tradition und Perspektive**, Wiesbaden 1998, s. 211-224.
[8] **Atatürk Kitaplığı (AK), Cevdet Paşa Evrakı (CP)**, defter 36, belge 36.
[9] **Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)**, 36/121, (20.C.1272/27.2.1856).
[10] Österreichische Akademie der Wissenschaften (ÖAW).

kullanılmış[11] şüphe uyandıran yerlerde el yazması nüshaya başvurulmuştur[12]. Hatıratın kıymetinin ve öneminin anlaşılması için hatıratın yazılış sürecine ve muhteviyatına kısaca değinilecektir.

Hammer *Osmanlı Devleti Tarihi*'nin son cildini yazmayı bitirdikten sonra pek çok arkadaşı ve kadim dostu Kontes Purgstall[13] onu hatıratını yazması için ikna etmeye çalıştıklarında Hammer, "eğer Tanrı izin verirse, ilerleyen yıllarda bunun gündeme gelebileceğini" söylüyordu. Ancak onu kendisininkinden ziyade büyük İslam âlimlerinin biyografileri daha çok ilgilendiriyordu ve vaktini bilimsel çalışmalarına adamaya devam etti.[14] Hammer, Kontes Purgstall'in vefatının ardından varisi olarak Hainfeld Şatosu'nu mülk edindikten sonra her yaz altı haftasını işlerinden ve kitaplarından uzak, doğa ile başbaşa geçirmeye başlamasıyla birlikte artık bu "uzun ve çileli" olarak tasvir ettiği hayatı yazmaya karar verdi.[15] 12 Eylül 1841 günü yazmaya başladı[16] ve 11 yıl boyunca her yaz 6 haftasını bu işe ayırarak onikinci yıl el yazısı ile 5904[17] sayfayı bulan hatıratını tamamladı.

Hammer hatıratını yazmaya başlamadan önce, arkadaşı ünlü oryantalist Gustav Flügel kendisine biyografisini yazmayı teklif etmiş, ancak Hammer bu teklifi teşekkür ederek geri çevirmişti. Bunun sebebi olarak hatıratında "kendisinden başka kimsenin çalışmalarını, yaşadıklarını daha iyi yazamayacağını ve yıllardır süregelmekte olan mektuplaşmalarına başvurulmadan hatıratının eksik olacağını" yazıyordu.[18] Gerçekten de Hammer hatıratında olayları anlattıktan sonra evrakında bulunan mektupların şahitliğine sık sık başvurmaktadır. Hammer'in hatıratını yazışında etken olan pek çok sebep vardır. Bunların ilki edebi, siyasi ve toplumsal kariyerinin yazımını sonraki biyografi yazarlarına bırakmak istememesi, bilakis "hakikati kendisinin dillendirmek istemesidir". Ayrıca Hammer'in hatıratını yazmaya başladığı dönem, Saray tercümanlığındaki işine son verilmesinin hemen akabine denk geldiğinden

---

[11] Bu noktada Avusturya Bilimler Akademisi Arşiv Sorumlusu Dr. Stefan Sienell Mas'a arşivdeki yardımları ve Hammer Hatıratı'nın mikrofilmlerden dijitale aktarılmış formatını tarafıma verdiği için çok teşekkür ediyorum.

[12] 2011 yılında Walter Höflechner'in başkanlığında Graz Üniversitesi'nin br projesi olarak "Joseph von Hammer-Purgstall. Erinnerungen und Briefe" başlığı altında Hammer ile ilgili büyük bir çalışma yapılmıştır. Amacı Hammer'in mirasını ulaşılır kılmak olan bu çalışmada şu ana kadar Hammer'in 1819 yılına kadar olan mektupları yayımlanmıştır. İnternet üzerinden erişime açık olan bu proje sayfasına geçtiğimiz sene Hammer'in hatıratının el yazması ve daktilo nüshaları da eklenmiştir. (Walter Höflechner-Alexandra Wagner (edt.), **Joseph von Hammer-Purgstall. Erinnerungen und Briefe**, Version 1 201107: Briefe von 1790 bis Ende 1819, 3 C., Graz 2011. http://gams.uni-graz.at/context:hp)

[13] Johanna Anna Gräfin von Purgstall, doğum Cranstoun, (Ö. 1835)

[14] **AÖAW [Archiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften] Hammer-Purgstall, Lebenserinnerungen, [Hammer, Erinnerung (Hatırat)],** defter 1, s. 1.

[15] Hammer, **Erinnerung** , defter 1, s. 5.

[16] Hammer, **Erinnerung** , defter 166, s. 19.

[17] Höflechner-Wagner, **Joseph von Hammer-Purgstall**, c. I., s. 24.

[18] Hammer, **Erinnerung,** defter 1, s. 6-7.

uğradığını düşündüğü haksızlığı özgürce ifade etmek için bu hatıratı bir fırsat olarak görmüştür.[19] Siyasi duruşunu ve Metternich ile aralarındaki anlaşmazlıkları bizzat kendisi anlatmak istemiştir.[20] Hatta bu yüzden hatıratta dönüp dolaşıp sözü bu konuya, yaşadığını düşündüğü haksızlıklara, getirdiği için sürekli tekrarlarla karşılaşılır. Hammer hatıratını yazmaya başlarken "bu hatıratı ne yaşayanlar, ne de Avusturya sansürü için yazıyorum."[21] demektedir. Niyeti tarihe tanıklık edenlerin onu tüm gerçekliğiyle, Metternich'in hiçbir müdahalesine maruz kalmadan tanımasıdır. Zaten hatıratını yaşadığı sürece yayımlamayı da düşünmemiştir.

Hammer, hatıratını tarih yazıcıları ve edebiyat tarihçileri için bir hazine olarak görmektedir. Hatıratında gençliğinden itibaren herşeyi titizlikle kaydettiği, edebiyat ve tarih alanında söz söyleyebileceği her konuda görüş belirttiği görülür.[22] Kendi beyanıyla "ilerleyen yaşı ve yazılacak başka önemli konu kalmaması sebebiyle"[23] 78 yaşında hatıratını yazmayı tamamladığında 24 sayfalık formalardan oluşan 246 defter doldurmuştur. Bu hatıratın kapsamı dahi Hammer'in yazma arzusunun bir göstergesidir. Ölümünün ardından kendisi ile ilgili çıkan haberlerin bazılarında "son gününe kadar kendi elyazısıyla hatıratını yazmaya devam ettiği"[24] yazılmış olsa da bu bilgi yanlıştır. Hammer hatıratını yazmayı vefatından dört sene önce tamamlamış ve yazarken kâtip yardımı almıştır. Hatırat, Hammer'in karmaşık el yazısıyla başlar, ancak sonrasında daha nizami minyon bir yazıyla devam eder. Walter Höflechner'e göre[25] bu yazı Hammer'in kızına ait olabilir. Hayatını ritüeller üzerine kuran Hammer'in bu alışkanlığını hatıratında da açıkça görürüz. Hatıratını yazmaya "Bismillah"[26] ile başlar ve "Elhamdulillâh temme bi-inâyetillâh"[27] diyerek tamamlar.

Hammer'in hayatını bu kadar ayrıntılı yazışı ve mektuplarını tasnif ederek bir arşiv haline getirmesi gelecek nesiller için bir malzeme bırakma çabası olarak görülebilir. Zira kendisi bir tarihçi olarak tarihi malzemeye çok kıymet vermiş, hayatını kaynak arayışıyla geçirmiştir. Vefatından önce hatıratını ve mektuplarını ihtiva eden evrakını Devlet Matbaası

---

[19] Hammer, **Erinnerung**, defter 176, s. 2.
[20] Harald Heppner, "Hammer Purgstall und österreichische Innenpolitik", **Domus Austriae. Eine Festgabe für Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag**, (edt. Walter Höflechner; vb.), Graz 1983, s. 210.
[21] Hammer, **Erinnerung,** defter 1, s. 8.
[22] Hammer, **Erinnerung,** defter 228, s. 24.
[23] Hammer, **Erinnerung,** defter 226, s. 17.
[24] **Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde**, no. 99, Viyana 10.12.1856; **Die Presse**, no. 278, Viyana; Brno 02.12.1856.
[25] Höflechner-Wagner, **Joseph von Hammer-Purgstall**, c. I., s. 24.
[26] Urschrift der "Erinnerungen aus meinem Leben" [Hammer Hatıratı'nın el yazması], bölüm 1, s. 1. http://gams.uni-graz.at/o:hpe-1, [erişim tarihi: 01.08.2016]. (Hammer Hatıratı'nın bu ilk sayfası için bkz. ekler.)
[27] Urschrift der "Erinnerungen aus meinem Leben, bölüm 26, s. 292. http://gams.uni-graz.at/archive/objects/o:hpe-26/datastreams/IMG.586/content [erişim tarihi: 01.08.2016]. (Hammer Hatıratı'nın bu son sayfası için bkz. ekler.)

direktörü Hofrat Alois Ritter von Auer'e (1813-1869) bırakmıştır[28]. Dönemin medyasında "İki dünyanın ve iki yüzyılın önemli karakterleriyle iletişim halindeydi. Dolayısıyla Hammer'in bıraktıkları gerek siyasi tarih, gerek kültür tarihi için inanılmaz bir zenginlik sağlayacaktır."[29] denilerek Hammer'in hatıratının ve mektuplarının yayımlanmasının önemi vurgulanmıştır. Ancak Auer'in tüm çabasına rağmen Hammer'in hatıratı vefatının hemen ardından yayımlanamadı. İlk olarak Reinhard Bachofen-Echt'in (1877-1947) Hammer'in hatıratını daktilo etmesi (1934[30]) ve hatırattan yaptığı bir seçmenin 1940 yılında Avusturya Bilimler Akademisi'nin "Fontes rerum austriacarum" serisinden yayımlanmasıyla hatırat kısmen de olsa ulaşılabilir hale geldi. Yukarıda belirttiğimiz üzere Hammer'in detay düşkünlüğü ve tekrarları yüzünden metin bir kısaltmaya muhtaçtı, ancak Bachofen-Echt'in orijinal metnin altıda birine tekabül eden edisyonu çokça eleştirildi. Çünkü: "Metnin okunabilirliği kaybolmuş, bazı yerlerde konunun bağlamı kopmuş, metin tutarlılıktan yoksun hale gelmişti."[31] Ayrıca Bachofen-Echt oryantalist olmadığı için özellikle Doğu'ya ait yer ve şahıs isimlerini okurken pek çok okuma ve yazma hatası yaptığından iki yıl sonra yine Akademi tarafından düzeltmeleri içeren bir ek[32] daha yayımlandı.

1972 yılında yine Avusturya Bilimler Akademisi'nin talebiyle Walter Höflechner, Hammer hatıratının mikrofilmlere aktarılması sürecini organize etti. Bu dönemde üretilen mikrofilmlerden iki kopya mevcut olup, bunların birisi Avusturya Bilimler Akademisi Arşivi'nde, diğeri ise Graz Karl-Franzens Üniversitesi Bilim Tarihi Merkezi'nde bulunmaktadır. Hatıratın orijinali ise Hainfeld Şatosu'nda Hammer'in kişisel arşivindedir.[33] Aşağıda Osmanlı belgeleri ışığında Hammer'in hayatı incelenirken biyografiyi tamamlayıcı ana kaynak olarak bu hatırat kullanılmış ve Hammerle ilgili Türkçe çalışmalara da atıfta bulunulmuştur.

Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer'in Hayatı

Baron Joseph von Hammer-Purgstall, 9 Haziran 1774'de Graz'da Avusturyalı bir devlet memurunun oğlu olarak dünyaya geldi ve ilköğrenimini burada tamamladıktan sonra eğitim için babası tarafından Viyana'ya getirildi. Babasının Viyana'daki bağlantıları sayesinde Şark

[28] **Die Presse,** 2.12.1856.
[29] **Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde,** 10.12.1856.
[30] Reinhart Bachofen von Echt hatıratın tarihine dair yazdığı bölümün sonuna "Schloss Murstaetten im Januar 1934" (Murstaetten Sarayı Ocak 1934) yazmıştır. (Hammer, **Erinnerung**, defter 68a, s. 3)
[31] Sibylle Wentker, "Joseph von Hammer-Purgstalls erste Reise nach Istanbul im Spiegel seiner 'Erinnerungen aus meinem Leben' ", **Osmanlı Araştırmaları**, c. XXV, İstanbul 2005, s. 229-230.
[32] Adelheid Popek, **Nachträge zu Josef Freiherrn von Hammer-Purgstalls Erinnerungen aus meinem Leben 1774-1852**, Viyana Leipzig 1942.
[33] Bkz: Höflechner-Wagner, **Joseph von Hammer-Purgstall**, s. 26; Ingeborg Hildegard Solbrig, **Hammer-Purgstall und Goethe. Dem Zaubermeister das Werkzeug**, Bern vb. 1973, s. 17-18.

Akademisi'nde eğitimine devam etmesi kararlaştırıldı. Ancak Habsburg bürokratlarını yetiştirmek amacıyla kurulmuş Orientalische Akademie (Şark Akademisi)'ne kabul edilmek için asalet veya iyi referanslar yeterli değildi. Ön kabul alan öğrenciler son derece ağır bir müfredata sahip bir yıllık hazırlık okulunu başarıyla tamamlayarak bilhassa dil öğrenmeye karşı olan yeteneklerini ispatlamak zorundaydılar. Tarih, coğrafya ve dile ilgi duyan genç Hammer, bu aşamayı başarıyla geçtikten sonra 15 yaşında, "Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin yanında çeşitli batı dillerinde ve müzikten matematiğe, mantıktan fiziğe, coğrafyadan tarihe"[34] kadar pek çok dalda eğitim veren Akademi'deki öğrenimine başladı.

Şark Akademisi, Maria Theresia (1740-1780) döneminden beri bilhassa Doğu ile olan ilişkileri yürütmek amacıyla, iyi eğitimli, dinine ve Habsburg taassubuna sadık devlet adamları yetiştirmek üzere hizmet veriyordu. Akademi'de Osmanlı Devleti ile olan coğrafi ve siyasi yakınlıktan dolayı Türkçe eğitiminin üzerinde özellikle duruluyordu. Habsburg Katolik ideolojisinin öğrencilere tam olarak benimsetilebilinmesi için başkanlığını her zaman bir rahibin yaptığı Şark Akademisi, bilhassa Hammer'in eğitim aldığı dönemlerde[35] Fransız İhtilali'yle (1789) birlikte Avrupa'ya yayılmakta olan aydınlanmacı, liberal düşüncelerden öğrencilerini korumaya çalışıyordu. Çok uluslu, krallıkla yönetilen bir devlet olan Habsburg İmparatorluğu için büyük tehlike arz eden bu akımlardan bilhassa devletin geleceğinin teslim edileceği gençler korunmalıydılar. Bu sebeple din derslerinin yanı sıra, öğrenciler gün içinde pek çok ayin ve duaya iştirak ettiriliyorlardı. Ancak tüm bu önlemler Hammer'in Fransız İhtilali'nin rüzgârından etkilenmesinin önüne geçememiş, büyük bir merakla Fransız gazetelerini takip eden genç, zamanın ruhunu benimsemiş ve Cizvitlerin Habsburg yönetimindeki nüfuzlarından duyduğu rahatsızlıkla daha da perçinlenen düşünceleri, iki dünya arasında sıkışıp kalmıştı. Hammer'in dilemması bu yıllarda başlar ve tüm yaşamı, bilhassa siyasi kariyeri, bu aykırılıkları yüzünden hiçbir zaman arzu ettiği şekilde ilerlemez. Ancak o, ilk gençlik yıllarından itibaren siyasi olayları takip etmeye ve ilerleyen yıllarda elinden

[34] Bkz. Solbrig, **Hammer-Purgstall und Goethe,** s. 46; Herbert Duda, "Josef Freiherr von Hammer-Purgstall", **Tausend Jahre Österreich: Eine biographische Chronik Jugend und Volk**, c. II. Vom Biedermeier bis zur Gründung der modernen Parteien, Viyana; Münih 1975, s. 19-20.

[35] Hammer bir yıllık hazırlık okulunun ardından 1789'da Şark Akademisi'ne eğitime başlamıştır. Yani Hammer'in eğitimine başlaması tam Fransız İhtilali'ne denk gelmektedir. Süregelen yıllarda İhtilalin fikirleri tüm Avrupa ile birlikte Habsburg İmparatoluğu topraklarında da yayılmış ve bilhassa bu düşünceler gençler üzerinde çok etkili olmuştur. (Hammer Hatıratı'nın 2. Nolu defteri Hammer'in Akademi'de geçirdiği on yılı anlatmaktadır.)

geldiğince devlet politikasına müdahil olmaya çalışır, lakin Metternich sisteminde liberal düşünceleri ve çabuk parlayan yapısıyla çok sevilen bir bürokrat olamayacaktır.[36]

Normalde Şark Akademisi'nde eğitim dört yıl sürerken Hammer Akademi'de on yıl geçirmiştir. O dönemler eğitimini tamamlayan gençler dil oğlanı olarak İstanbul'da görevlendirilmekteydiler, ancak Hammer'in mezun olduğu zamanda İstanbul'da uygun bir pozisyon olmadığı için mezuniyetinin ardından Hammer, Viyana'da kalmaya devam etmiş ve ilmî çalışmalarını sürdürmüştür.[37] Devlet Ofisi'nde yardımcı olarak çalışmaya devam ederken, kendisine Akademi yönetiminden Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'undan belirli konularda özet çıkarma ve tercüme yapma görevi verilmiştir. Böyle bir sözlüğü detaylıca inceleme fırsatı edebî ve ilmî çalışmaları için çok iyi bir zemin oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde Devlet Ofisi'nde İsviçreli ünlü tarihçi Johannes von Müller (1752-1809) ile tanışması ve birlikte çalışma imkânı bulması ufkunu genişletmiş ve dikkatinin tarihe daha da yönelmesine sebep olmuştur. Hammer'in ilk Türkçe şiir tercümesi de bu tarihlerde *Teutsche Merkur'*de[38] yayımlanmıştır. Böttiger[39] Wieland'a[40] bir mektupta "*Şark'ın bahçelerinden gelen egzotik ve hoş çiçekler ve kokular gibi edebî hazinelerini Alman edebiyatına kazandıran bu genç yetenek umarım vatanımız için yeni bir ümit yeşertecek.*" [41] diye yazmıştır. Bu vasıtayla Herder[42] ve Goethe (1749-1832) de henüz o yıllarda genç Hammer'den haberdar olmuşlardır.

Hammer'in eserlerinden ve hatıratından asıl rüyasının İran'a gitmek olduğunu öğreniyoruz, ancak siyasi kaderi planladığı şekilde ilerlemediği için İran'a giden yol Hammer'e hiçbir zaman açılmadı. Akademi'deki son yılında ileride gerçekleştirmeyi umduğu İran yolculuğuna hazırlanmak için Hafız[43] okumaları yapmaya başladı. Bu çalışması, sonraki yıllarda yayımladığı Hafız tercümesinin temelini oluşturdu[44].

---

[36] Hammer ile Metternich arasındaki anlaşmazlıklar Hammer için büyük problem olduğundan hatıratında pek çok kez bu konuya değinir. Birkaç örnek için Bkz: Hammer, **Erinnerung**, defter 92, s. 2; defter 119, s. 14; defter 132, s. 9; defter 236, s. 7.

[37] Hammer, **Erinnerung**, defter 9, s.1-2.

[38] "Neuen Teutschen Merkur" 1773-1789 yılları arasında Christoph Martin Wieland tarafından edebiyat ve kritik dergisi olarak Weimar'da yayınlandı. Hammer'in şiiri için bkz. 1796 Temmuz Sayısı.

[39] Karl August Böttiger (1760-1835) döneminin yön veren kişiliklerinden birisi olan meşhur yazar ve gazeteci.

[40] Christoph Martin Wieland (1733-1813), aydınlanmanın önemli şairlerinden ve "Neuen Teutschen Merkur"ün yayıncısı.

[41] Christoph Martin Wieland (edt.), **Neuer Teutscher Merkur**, c. II., Weimar 1796, s. 382.

[42] Johann Gottfried Herder (1744-1803), Wieland gibi aydınlanmanın önemli şairlerinden ve ayrıca sanat ve edebiyat teorisyeni.

43 Hâfız-ı Şîrâzî, Hâce Şemseddin Muhammed (1320-1389).

[44] Wilhelm Baum, "Josef von Hammer-Purgstall. Ein österreichischer Pionier der Orientalistik", **Zwischen Euphrat und Tigris. Österreichische Forschungen zum Alten Orient**, (edt. Friedrich Schipper), Viyana 2004, s. 4.; **Hammer-Purgstall und Goethe,** s. 49.

1797 Haziran'ında saray müfettişi (Hofkommissär) Baron Jenisch'in[45] yardımcısı olarak görevlendirildi ve bir sonraki yıl onunla birlikte Trieste, Venedik, Tirol ve Salzburg'u kapsayan bir geziye çıktı. Bu gezinin ardından 1799 yılında İstanbul Sefareti'nde memur olarak görevlendirilmesiyle birlikte hayalini kurduğu Şark'ın kapıları sonunda gerçek anlamda kendisine açılmış oldu. 6 Temmuz 1799 günü[46] İstanbul'a ulaşan Hammer, Büyükdere'de Avusturya elçisi Herbert-Rathkeal[47] ile tanıştı ve Hammer'e elçilik yazışmalarında kâtip yardımcılığı görevi tevdi edildi, ancak "çok kötü olan el yazısı yüzünden" kısa sürede bu işten alınarak Pera'daki elçilik sarayına gönderildi[48]. Burada "Boğaz'ın tüm ihtişamını yakından hisseden" Hammer, vaktinin çoğunu İstanbullularla, pazarlarda kitap arayarak ve Abdülhamid Kütüphanesi'nde çalışmalar yaparak geçirdi. Hatıratında daha sonra bulunduğu hiçbir kütüphanede böylesine eserler görmediğini ve buradaki huzuru yakalayamadığını yazmaktadır.[49]

Hammer, 24 Ocak 1800'de Türkler, Fransızlar ve İngilizler arasında imzalanan el-Ariş Antlaşması'nın ardından Mısır'daki Avusturya konsolosunu denetlemek üzere görevlendirildi. Bu görevin Doğu'nun şehirlerini görmek için fırsat kollayan Hammer'i oldukça heyacanlandırdığını görüyoruz. Hammer, bu seyahat esnasında uzun müddet Ege ve Akdeniz kıyılarında seyahat etme ve çoğu zaman çatışmalar yüzünden mahsur kalarak da olsa çeşitli Osmanlı şehirlerini görme imkânı buldu. Bu uzun Akdeniz gezisinin ardından Londra'ya gelerek orada altı ay geçirdikten sonra Viyana'ya çağrıldı ve tekrardan, 1802 yılının Ağustos ayında, elçilik sekreteri olarak İstanbul'a gönderildi.

Ancak bu seferki İstanbul görevinin diğeri kadar keyifli geçmediğini yine kendisinden öğreniyoruz. Çünkü Hammer'e göre yeni Sefir Stürmer[50] ondan hazzetmiyor ve mümkün olduğunca ona zorluk çıkarmaya çalışıyor, sefaret hiyerarşisinde üçüncü sırada olmasına rağmen, ikisi arasındaki gerilim arttıkça, onu devlet işlerinden iyice soyutluyordu.[51]

---

[45] Baron Bernhard von Jenisch (1734-1807). 1756-1769 yılları arasında Doğu'da Avusturya Devleti diplomatı olarak farklı görevlerde bulunduktan sonra Avusturya'ya dönerek yüksek görevlerde hizmet etmiş Avusturyalı devlet adamı. Ayrıca Doğu edebiyatı ve dil bilimi ile de ilginlemiştir. Meninsky'nin Arapça, Farsça, Türkçe sözlüğünü ikinci kez yayıma hazırlamıştır ve bu esnada Hammer de kendisine yardım etmiştir. Bu çalışma sonucunda sözlük, 1780–1802 yıllarında dört cilt olarak Viyana'da tekrardan basılmıştır. (**Allgemeine Deutsche Biographie**, c. XIII, 1881, s. 768).

[46] Hammer, **Erinnerung,** defter 11, s. 19-20.

[47] Peter Philipp Herbert Freiherr von Rathkeal (1735-1802) Avusturyalı diplomat.

[48] Hammer, **Erinnerung,** defter 12, s. 1.

[49] Hammer, **Erinnerung,** defter 14, s. 1-3. Hammer hayatı boyunca henüz Şark koleksiyonları tasnif edilmemiş pek çok kütüphanede çalışmalar yapmıştır. Örneğin: Viyana, Berlin, Dresden, Paris, Bologna, Venedig, Roma ve Londra.

[50] Ignaz Lorenz Baron von Stürmer (1752-1829).

[51] Hammer, **Erinnerung,** defter 48, s. 1-7, 15.

Hammer'in iş hayatı burada başladığı gibi devam edecekti. Mütemadiyen üstleriyle fikir ayrılığına düşen Hammer, diplomatik işlerden uzaklaştırılacak ve böylelikle gittikçe edebî ve ilmî faaliyetlere eğilecekti. Sabah 4'de yüzmeyle başlayan İstanbul günleri[52] büro saatlerinin haricinde oldukça yoğun geçiyordu. Hammer, Mısır yolculuğunda[53] taraflar arasında İngiliz General Sir Sidney Smith'in (1764-1840) tercümanı olarak görev yaptığı için, Sadrazam Kör Yusuf Ziyaettin Paşa ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ile o günlerden tanışıyordu. Hatta 1 Kasım 1802'de Sultan'ın verdiği bir kutlamaya bile davet edilmişti.[54]

Şark Akademisi'nde öğrenci iken bir Türk elçilik grubunun ziyareti esnasında karşılaştığı Muradcan Tosunyan[55] ile İstanbul'da tekrar karşılaştı ve bu sefer müzik üzerine uzunca sohbet ettiler. İstanbul'daki dostlarıyla civar yerlere at gezileri düzenleyerek sosyal çevresini ve coğrafya bilgisini arttırdı. 1804 yılı Mayıs ayı sonlarında Üsküdar'a yaptığı bir gezide Bulgurlu'daki evinde Vakanüvis Ahmet Vâsıf Efendi (ö. 1806)'yi ziyaret etti[56]. *Osmanlı Devleti Tarihi'*ni [57] yazma fikri bu dönemlerde ortaya çıktı ve Hammer İstanbul'da bulunduğu tüm zamanı kaynak eser aramak ve toplamakla geçirdi. Düzenli olarak kitap pazarlarını dolaştı ve kitapçılarla dostluklar kurdu.

Hammer'in ilmî açıdan verimli olarak tasvir ettiği bu İstanbul günleri 1806'nın ortalarında Yaş'a sürülene değin devam etti. Hammer ile amiri konumundaki Stürmer arasındaki sorunlar tolere edilemeyecek kadar büyümüş ve Hammer, Osmanlı'nın merkezinden bir sınır kasabası olan Yaş'a sürülmüştü. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Hammer'in Yaş yolculuğundan bahseden bir belge[58] bulunmaktadır. Avusturya Orta elçisi Baron Stürmer tarafından düzenlenmiş bu dilekçede, Hammer'in Varna üzerinden Yaş'a yapacağı yolculukta ona bir yasakçı ile iki hizmetkârın refakat edeceği ve ahidname şartları gereğince yol boyunca himaye edilmesi talep edilmektedir.

---

[52] Hammer, **Erinnerung,** defter 49, s. 3-6.
[53] Hammer 1800 yılı Şubat ayında Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır, denizlerdeki mücadele yüzünden uzun süre Ege adalarında kalır. 22 Nisan 1800'de Sir Sidney Smith komutasındaki İngiliz savaş gemisine geçer. Savaşın seyrine göre çeşitli limanlara uğrayarak Mısır'a çıkarlar. Hammer, 1801 sonbaharının sonlarında Sir Sidney Smith'in yanında İngiltere'ye doğru denize açılır. (Hatıratın 15-18 numaralı defterlerin bu Mısır seyahatini ayrıntılı olarak anlatmaktadır.)
[54] Hammer, **Erinnerung,** defter 50, s. 5; 13.
[55] Hammer, **Erinnerung,** defter 7, s. 18. Muradcan Tosunyan ile ilgili olarak bkz: Kemal Beydilli, "İgnatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan): Ailesi Hakkında Kayıtlar, Nizam- Cedid'e Dair Layihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyasi Hayatı", **Tarih Dergisi**, c. XXXIV, İstanbul 1984 s. 247-314.
[56] Hammer, **Erinnerung,** defter 57, s. 21; 24.
[57] Joseph von Hammer, **Geschichte des Osmanischen Reiches**, 1. Baskı, I-X Cilt, Hartleben 1827-33; yenilenmiş 2. Baskı, IV Cilt, Pest 1834-35.
[58] **BOA, Cevdet Hariciye (CH.)**, 135/6745, (14.R.1221/01.07.1806).

Hammer bu yolculukla "manevi anavatanım" dediği Asya topraklarından bir daha dönmemek üzere ayrılmış olduğunu bilmiyordu. Kısa süren Yaş görevinin ardından Viyana'ya çağrıldı ve hayatı boyunca İstanbul sefiri olma hayalini kurmasına rağmen bir daha geri dönemedi. Bu durum Hammer'in devlet ideolojisinden ayrı düşmesinin ve Şark siyaseti hususunda Metternich ile uyuşamamasının bir sonucuydu. Ancak bunların yanında Hammer yaratılış olarak siyasete uygun değildi, fevri davranır, sonucunu düşünmeden hareket eder ve sözünü sakınmazdı. Bu karakteri hayatı boyunca uğradığını düşündüğü haksızlıkların gizli bir sebebiydi.[59] Ancak Şansölye Metternich, Hammer'in ilmî ve edebî faaliyetlerine değer veriyor, onu bu alanlarda destekliyordu.[60] Metternich'in Hammer'i siyasetten dışlamasının bir sonucu olarak Hammer tüm gücünü ilmî çalışmalarına sarf edebilmiş ve bu kadar çok eser bırakabilmiştir. Zîra Hammer, makamlarına özendiği çağdaşı pek çok devlet adamından çok daha kalıcı işler yapmıştır ve bugün diğerlerinin isimleri tarihin sayfalarında kalırken o eserleriyle yaşamaya devam etmektedir. 1809 yılı yazında Hammer'in Polonyalı Kont Rzewuski'ye şark araştırmaları için bir dergi çıkarma önerisinde bulunmasıyla *Fundgruben des Orients – Şark'ın Hazineleri* fikri ortaya çıkmıştır. Böylelikle ilk ciddi Almanca şarkiyat dergisi bir sene sonra yayın hayatına başlamıştır. Kont Rzewuski'nin maddi himayesinde çıkan dergide tüm Avrupa dillerinde makaleler yayınlanmakla birlikte ağırlığı Viyana oryantalistlerinin Almanca yayınları[61] oluşturmaktaydı. Hammer *Şark'ın Hazineleri'*nde bilimsel makalelerin yanında Şark'ın güncel gelişmeleri ve durumu hakkında bilgi veren mektupları da yayımlıyordu[62]. Kemal Beydilli *Şark'ın Hazineleri* hakkında oldukça kapsamlı bir makale[63] kaleme almış ve bu çalışmasında derginin tüm sayılarının içeriklerini derinlemesine analiz etmiştir.

Hammer 1807'de Viyana'ya döndükten sonra 1839 yılında Metternich ile yaşadığı bir tatsızlık üzerine görevden alınmasına değin Dışişleri'nde tercüman olarak çalışmış, ancak hep âtıl pozisyonlarda kalmış ve önemli yazışmaları görme fırsatı bile bulamamıştır. Hammer'in

[59] Hammer'in karakterinin siyasi yaşamı üzerindeki etkilerini hatıratındaki pek çok olayda takip etmek mümkün olduğu gibi bu konuda ayrıca bkz: Heppner 1983, s. 210-211; Harald Heppner, "Hammer-Purgstall und die Orientfrage", **ÖOH**, c. XXI., 1979. Viyana-Zürich, s. 89; Karl Ludwig Weber, "Hammer Purgstalls Leben und Werk", (edt. Erwin Mehl), **Hammer-Purgstall in Klosterneuburg-Weidling. Ein Führer durch die Hammer-Purgstall-Gedenkstätten in Klosterneuburg**, Klosterneuburg 1959, s. 5-10. Karl Ludwig Weber (edt.), **Joseph von Hammer-Purgstall, An der Schwelle zum Orient**, Graz-Viyana 1957.

[60] Hammer, **Erinnerung,** defter 102, s. 22-25.

[61] Johann Fück, **Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts**, Leipzig 1955, s. 160.

[62] Wolfdieter Bihl, **Orientalistik an der Universität Wien. Forschungen zwischen Maghreb und Ost- und Südasien. Die Professoren und Dozenten**, Viyana vb. 2009, s. 15.

[63] Kemal Beydilli, "Joseph Von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients (Şark'ın Hazineleri) Dergisi", **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan, (edt.** Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker), c. I, İstanbul 2014, s. 129-277.

görevinden alınması Osmanlı diplomatik misyonunun da önem verdiği bir durum olmalı ki Hammer'in azliyle ilgili olarak Viyana Sefiri Rıfat Bey İstanbul'u bilgilendirmiştir[64].

Hammer 1836-38 yılları arasında yayımladığı dört ciltlik *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*[65] (*Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*) adlı eserini Sultan II. Mahmud'a ithaf etmiştir. Hammer bu eseri Sultan'a ithaf etmeye müsaade almak için kendi el yazısıyla Türkçe bir mektup[66] yazmıştır. Bu mektup ile bu hususta Viyana Sefiri Rıfat Bey'den gelen takrir ve Sultan'ın müsaadesini bildiren belgeler[67] Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcuttur. Bu eserinde Hammer, 1300-1838 yılları arasında yaşamış 2.200 Türk, Arap ve İranlı şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiş ve şiirlerinden tercümeler yapmıştır. Hammer'in bu eserin takdîmi üzerine Nişân-ı İftihâr[68] ile ödüllendirildiğini yine Osmanlı arşiv belgelerinden öğreniyoruz[69]. Hammer eserin ikinci cildini yine kendi el yazısı ile yazdığı başka bir mektupla sunarken bu nişan için teşekkür eder[70]. Hammer'in Osmanlı Devleti ile olan bu yazışmaları *Takvim-i Vekâyi*'de[71] ve onun üzerinden Avusturya gazetelerinde[72] de yayımlanır. Hammer bu nişanı almaktan duyduğu onuru hatıratında dile getirir[73]. Ayrıca bu ithaf için altın bir kutu da kendisine ihsan edilir[74]. Hammer'in bu eseri bir ilk olması ve çok sayıda şairi bir araya toplaması hasebiyle Batı'da büyük ilgi görmüş[75] ve 1900 yılında Gibb (1857-1901) *History of Ottoman Poetry*[76] (*Osmanlı Şiiri Tarihi*) adlı eserini yazana kadar bu konuda yazılmış tek eser olarak kalmıştır. Gibb her ne kadar Hammer'in çalışmasını tarihten çok bir sözlüğe benzetse de ondan faydalanır ve *"anıtsal bir eser"*[77] olarak betimler. Bu çalışma Türkçe'ye çevrilmediği için Türkiye'de pek tanınmamaktadır.

---

[64] **HAT,** 1197/47023-A, (20.Za.1254/4.2.1839).
[65] Joseph von Hammer, **Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit. Mit einer Blüthenlese aus zweitausend zweihundert Dichtern**, IV c., Pest 1836-1838.
[66] **HAT,** 1205/47279-G, (29.Z.1252/6.4.1837). (Bu belge daha önce Şerafettin Turan tarafından yayımlamıştır. Bkz: Turan, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", s. 157-160.)
[67] **HAT**, 1197/47034, (29.Z.1252/6.4.1837) (Bu belge daha önce Şerafettin Turan yayımlamıştır. Bkz: Turan, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", s. 157-160.); **HAT,** 1202/47215, (29.Z.1252/6.4.1837).
[68] Sultan II. Mahmud döneminde dağıtılmaya başlayan Nişân-ı İftihâr altın veya gümüşten yapılır ve pırlanta ile süslenirdi. 1851 yılında Mecîdi Nişân'ının ardından lağvedildi. (İbrahim Artuk, "Nişan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.)**, c. XXXIII, s. 154-155.).
[69] **HAT**, 1202/47190, (29.Z.1254/15.3.1839).
[70] **HAT**, 1415/57837, (29.Z.1256/22.2.1841).
[71] **Takvim-i Vekâyi**, no. 79, Funün kısmı, (30.L.1249/12.3.1834); no. 96, (23.L.1250/22.2.1835); no. 143. (13.Za.1252/19.2.1837).
[72] Bkz: **Österreichischer Beobachter,** 15.3.1837.
[73] Hammer, **Erinnerung,** defter 153, s. 21.
[74] Hammer, **Erinnerung,** defter 51, s. 4; **HAT**, 835/37696, (27.L.1254/13.1.1839).
[75] Franz Babinger, "Joseph v. Hammers Verdienste und die morgenländischen Studien", **Hammer-Purgstall in Klosterneuburg-Weidling. Ein Führer durch die Hammer-Purgstall-Gedenkstätten in Klosterneuburg**, (edt. Erwin Mehl), Klosterneuburg 1959, s. 29.
[76] Elias John Wilkinson Gibb, **History of Ottoman Poetry**, VI vol., Londra 1900-1909.
[77] Gibb, **History of Ottoman Poetry,** c. I, s. VII.

Hammer'in tarihçi olarak adını bütün Avrupa'ya duyuran eseri *Osmanlı Devleti Tarihi* de Sultan'a sunulmuştur. Bu büyük eser Osmanlı'ya dönemin hâkim dili olan Fransızca tercümesi üzerinden ulaşmıştır. Eseri Fransızcaya tercüme eden Hellert, ilk altı cildi çevirdikten sonra 1838'de Sultan II. Mahmud'a takdim eder. Hammer'in tarihinin Batılıların Osmanlı tarihi hakkında ne tür fikirlere sahip olduklarını görmek hususunda faydalı olacağı düşünülerek tercüme edilmesi kararlaştırılır[78]. 1840 tarihli bir belgede ise Hellert'in talebi üzerine *Hammer Tarihi*'nin on takımının biner kuruşa satın alınması uygun görülür[79].

Hammer Tarihi'nin Sultan II. Mahmud'a sunulduktan sonra tercüme edilmek üzere Tercüme Odası'na, Mekâtib-i Harbiye'ye[80], Peç, Paris ve Londra elçiliklerine[81] gönderilmesinin emredildiğini görüyoruz. Ancak eser 20. yüzyılın başlarına değin tercüme edilememiştir. Bu süre zarfında sadece Fransızca bilen Osmanlılar tarafından okunabilmiştir. Erzurum İstinâf mahkemesi reisi Aziz Efendi'ye ait bir *Hammer Tarihi*'nin 1889'da gümrükten geçmesine izin verilmesi hususundaki belge[82] bu konuya örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Tercüme Odası kütüphane kayıtları da mütercimlerin *Hammer Tarihi*'ni okuduklarını göstermektedir[83]. 1893 tarihli bir belgede[84] Sakız Adası Kütüphanesi'ne hediye edilmiş olan *Hammer Tarihi*'nin Fransızca tercümesinin zararlı görülen bazı kısımlarından dolayı iade edilmesi hususunun tartışıldığını, mevzunun Encümen'e danışıldığını ve Encümen'in eserin zararlı olmadığı, muhafaza edilebileceği yönünde görüş bildirdiğini görüyoruz. Lakin *Hammer Tarihi* 1900'lerden sonra zararlı kitaplar listesine girmiştir. 1903'te kitap, yurda girişi ve neşredilmesi yasaklı kitaplar arasında[85] zikredilmektedir. Ancak, Esad Câbir'in, bu belgeden sadece beş yıl sonra *Hammer Tarihi*'nin ilk cildinin Türkçe tercümesini yayınladığı[86] göz önünde bulundurulursa bu yasağın çok da uygulanmadığını ve uzun süre devam etmediğini varsaymak mümkündür. Ayrıca ne Esad Câbir'in, ne de Mehmed Ata'nın böyle bir sorundan bahsetmemiş olmamaları bu hükmü kuvvetlendirmektedir. Belgelerde ise eserin hangi açılardan zararlı görüldüğüne dair bir ibare bulunmamaktadır.

---

[78] Hammer Tarihi'nin Türkçe'ye çeviri faaliyetleri için bkz: Tuğba İsmailoğlu Kacır, "Hammer Tarihi'nin Türkçe'ye Çeviri Teşebbüsleri ve Çevirisi Üzerine", **Vakanüvis**, c. I/1, Mart 2016, s. 262-279.
[79] **HAT**, 1194/46909-E, (27.Z.1255/4.3.1840).
[80] **HAT,** 1189/46837, (29.Z.1253/26.3.1838).
[81] **HAT,** 955/40962/A, (29.Z.1253/26.3.1838).
[82] **Mektubi Kalemi (MF.MKT),** 114/68, (15.RA.1307/10.10.1889).
[83] Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası", **Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Tarih (Yakınçağ Tarihi ABD. Basılmamış Doktora Tezi),** Ankara 2006, s. 132-138.
[84] **MF.MKT,** 181/26, (7.RA.1311/17.9.1893).
[85] **MF.MKT**, 692/66, (30.Z.1320/29.3.1903).
[86] Hammer, **Tarih-i Devlet-i Osmaniyye**. (trc. Esad Cabir), I c., Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul (1324/1908).

Hammer *Osmanlı Devleti Tarihi'*ni diplomatik yeterliliğini kanıtlamak amacıyla siyasi bir eser olarak yazmıştır. Sıradışı çalışma azmi sayesinde 25 yıl sabırla topladığı ana kaynakları kullanarak bu "büyük eseri" ortaya çıkarmıştır. Eserde yanlış bilgiler ve hatalı tespitler olmakla beraber eser bugün bizzat klasik bir kaynağa dönüşmüş olup Osmanlı araştırmalarının hala başlıca kaynaklarından biridir.

Fakat günümüzde özellikle de Türkiye'deki Osmanlı tarih araştırmalarında *Hammer Tarihi*'nin Türkçe tercümesi kullanılmakta ve bu da ciddi hatalara sebebiyet vermektedir. Mehmed Ata'nın tercümesi Fransızca'dan yapıldığı ve Fransız tercüman Hellert esere müdahale ederek pek çok yeri tahrip ettiği için Türkçe tercüme pek çok hata ve yanlışın yanında Hammer'in kaleminden çıkmamış eklemeleri de barındırmaktadır. Dolayısıyla eserin Türkçesinden yapılan atıflar tetkike muhtaçtır. Örneğin İslam Ansiklopedisi maddelerinde *Hammer Tarihi*'nin Türkçesine yüzlerce atıf bulunmaktadır. Asıl metin ile Türkçe tercüme arasındaki tutarsızlıklar o kadar çoktur ki atıf yapılan bilgilerin gerçekten Hammer'e ait olduğunu ya da Hellert'in müdahalesine maruz kalıp kalmadığını tespit etmek güçtür.[87]

Hammer'in Sultan'a sunduğu bir diğer eseri ise Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*[88] adlı Farsça mesnevisinin Almanca tercümesidir. Hammer padişahın doğum gününü kutlama vesilesiyle yine kendi el yazısı ile yazdığı bir mektupla[89] bu çalışmasını takdim eder. Viyana Sefiri Rıfat Bey de bu hususta Hammer'e bir kutu hediye edilmesini öneren bir takrir göndermiştir.[90] Ancak sonrasında kayıtlardan anlaşıldığına göre Hammer'e daha öncesinde, hizmetlerinden dolayı zaten nişan verildiği ve bir de kutu hediye edildiği için bu sefer hediyeye gerek olmadığı ve kendisine *"mahzûziyyet-i şâhâneyi mûcib olduğu"*nun bildirilmesinin yeterli olduğu

[87] Ancak elbette Hammer Tarihi'ni orijinalinden kullanan Türk tarihçiler de vardır. Bunların başında Halil İnalcık, Kemal Beydilli ve İlber Ortaylı gelmektedir. İnalcık çalışmalarında Hammer'in sadece *Osmanlı Devleti Tarihi*'ni değil, ayrıca *İstanbul'dan Bursa'ya Seyahat Notları* (**Umblick auf einer Reise von Konstantinopel nach Brussa und dem Olympos und von da zurück über Nicäa und Nikomedien**, Pest 1818), *Kırım Hanları Tarihi* (**Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft vom 15. Jahrhundert bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Als Anhang zur Geschichte des Osmanischen Reichs, zusammengetragen aus Türkischen Quellen. Mit Literatur-Übersetzungen und den Anmerkungen, mit der Zugabe eines Gasels von Schahingerai**, **Türkisch und Deutsch**, Viyana 1856) ve *Osmanlı Devlet Yapısı* (**Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung. Dargestellt aus den Quellen seiner Grundgesetze**, I-II cilt, Viyana 1815) eserlerini de kullanmıştır. Hammer'in eserlerinin orijinallerini kullanan bir diğer önemli isim Kemal Beydilli ise Hammer'in 1835 yılında yayımladığı Ziştovi Antlaşması ile ilgili bir makalesini ("Der Friedenschluss von Sistov", **Österreichische Zeitschrift für Geschichte und Staatskunde**, I. Yıl, Viyana 1835) de kullanmıştır (Kemal Beydilli, "Ziştovi Antlaşması", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.)**, c. XLIV, s. 467-472). Burada ayrıca belirtmek faydalı olacaktır. Hammer'in *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* adlı eseri de Türkçe'ye tercüme edilmemiş olmasına rağmen edebiyat tarihi çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir diğer kaynaktır.

[88] **Mahmud Schebisteri's Rosenflor des Geheimnisses,** Persisch und Deutsch herausgegeben von Hammer-Purgstall. Mit zwey Ansichten: des Dorfes Schebister und der Grabstätte von Tebris. Hartleben; Pest; Leipzig 1838.

[89] **HAT**, 738/34975-H, (14.N.1254/2.10.1838).

[90] **HAT**, 738/34975-D, (15.N.1254/3.10.1838).

belirtilmiştir.[91] Zaten Rıfat Bey de bir sonraki mektubunda görüşünü değiştirmiş artık hediye verilmesine gerek olmadığını bildirmiştir[92]. Rıfat Bey'in bir sonraki mektubunun Hammer'in görevden alınmasının ardından yazılmış olması Hammer'e verilen hediyelerin resmi görevi ile de ilişkili olabileceğini düşündürebilir, ancak bu fikri destekleyecek elimizde bir kayıt bulunmamaktadır.

Hammer zorunlu olarak emekliliğe ayrıldıktan sonra 1810 yılından beri öncülüğünü yaptığı[93] Avusturya Bilimler Akademisi'nin kurulması çabalarına daha çok vakit ayırma fırsatı bulmuştur. 1837'den itibaren pek çok çağdaşı entelektüel ile Prens Metternich'i imparatorluk himayesinde bir akademi kurulması hususunda ikna etmeye çalışmıştır. Başarısız olan pek çok girişimin ardından, sonunda 1847 Mayıs'ında Avusturya Bilimler Akademisi kurulmuş ve yapılan oylamanın ardından Hammer başkan seçilmiştir.[94] Hammer, Akademi'nin yapısı ve işlevi hakkında bilgi veren bir makaleyi *Takvim-i Vekâyi*'de yayınlanmak üzere İstanbul'a göndermiş ve alınan müsaadenin ardından[95] bu makale gazetede[96] yayımlanmıştır.

Hammer, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında çok sayıda dostluk kurmuştu. Viyana'ya döndükten sonra mektuplaşarak bu dostlukları devam ettirmiştir. Çoğu zaman ilmî içerikli olan bu mektuplaşmalarla, İstanbul'da çıkan yeni yayınları takip etmiş, eserlerini yazarken elinde bulunmayan kaynakların teminini sağlamış, hatta bazen çözümleyemediği şifreli metinler hususunda yardım istemiştir. Hammer'in evrakı arasında Melekpaşazâde Abdulkâdir Bey (ö. 1846)[97]'den gelen, Hammer'in ilmi sorularını cevaplayan iki mektup bulunmaktadır[98]. Hammer hatıratında bu mektupların içeriğinden bahsetmese de bu mektuplardan birisinin konusunu

---

[91] **HAT**, 835/37696, (27.L.1254/13.1.1839).
[92] **HAT**, 737/34965-E, (27.Za.1254/11.2.1839).
[93] Richard Meister, "Ein bisher unbekanntes Projekt zur Gründung einer österreichischen Akademie der Wissenschaften. Vorgelegt in der Sitzung vom 21. November 1951", **Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse Historische Kommission. Archiv für österreichische Geschichte**, c. CXIX, Viyana 1952, s. 6.
[94] **Der Humorist** 2.7.1847; **Sonntagsblätter** 4.7.1847; **Deutsche Allgemeine Zeitung** 5.7.1847; Hammer, **Erinnerung,** defter 193, s. 12.
[95] **BOA, Mektubi Kalemi (HR. MKT)**, 19/70, (2.R.1264/08.03.1848).
[96] **Takvim-i Vekâyi**, no 370, (5.Ra.1264/11.3.1848).
[97] Sadrazam Melek Mehmed Paşa'nın oğludur. Müderris, 1808'de Galata mollası, 1815'de Edirne, 1819'da Mekke mollası, 1822/23'de İstanbul pâyesi oldu. 1825/26'da Manisa'ya gönderildi. 1827/28'de dönüp o sene İstanbul kadısı, 1828/29'da Anadolu pâyesi, 1834'de Anadolu kazaskeri, 1840'da Meclis-i Vâlâ azası ve 1843'de reisülulema oldu. 27 Ekim 1846'da vefat etti. (Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani,** (çev. Seyit Ali Kahraman; edt. Nuri Akbayar), c. I, İstanbul 1996, s. 115.)
[98] Höflechner-Wagner, **Joseph von Hammer-Purgstall**, s. 1601. (http://gams.uni-graz.at/hp/pdf/35_Brieflisten.pdf) [erişim tarihi: 06.08.2016] Hammer tarafından tutulmuş mektup kayıtlarının bu iki mektubun kaydını gösteren sayfası *Ekler II* bölümünde görülebilir. Mektuplara henüz erişim sağlanamadığı için mektupların halen var oldukları teyid edilememiş ve bu nedenle bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Ancak, Hammer'in arşivi üzerinde çalışmalarına devam eden, "Erinnerungen und Briefe" Projesi'nin yürütücü Prof. Walter Höflechner ile bu konuda görüşmeler devam etmektedir.

Hammer'in *Halifelik Altında Devlet İdaresi*[99] adlı eserinden öğreniyoruz. Hammer bu eseri yazarken *Vasıf Tarihi*'nde yer alan "Farsça Muhasebe defterlerinden" kısaltılmış olarak aktarılan bir yazıyı çözemez. Halifelik idaresi altındaki toprakların gelirlerine toplu bir bakış sunan bu kısmı çözmek için Hammer büyük çaba sarf eder. Ancak kendisi başarılı olamayınca İstanbul'daki arkadaşlarından yardım istemeyi uygun görür ve Abdulkâdir Bey ve vakanüvis ve Takvim-i Vekâyi nazırı Esad Efendi'ye (1789-1848) mektup yazarak metni çözmelerini rica eder. Ancak her ikisinden ne kendilerinin ne de İstanbul'da yardım istedikleri kişilerin bu işte muvaffak olamadıkları cevabı gelir.[100] Hammer Abdulkâdir Bey'in yanısıra Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) ile de mektuplaşmaktadır[101]. Encümen-i Dâniş'in sekreterliğini de yürüten Cevdet Paşa ile Hammer'in ilişkisi muhtemelen Hammer'in 1851'de Encümen-i Dâniş hârici üyesi olarak seçilmesiyle[102] ivme kazanmış olmalıdır. Hammer'in Cevdet Paşa'ya yazdığı mektuplardan birisi[103] Osmanlı Arşivi'nde mevcuttur, ancak günümüzde Hammer'in evrakı arasında Cevdet Paşa'nın mektupları bulunmamaktadır. Cevdet Paşa'ya yazdığı mektubunda Hammer, çeşitli ilmî sorular sorup cevaplarını talep etmekte ve hatta Halim Giray'ın *Gülbün-i Hânân*[104] adlı tarihini bir aylığına ödünç istemektedir. Bu mektupta dikkat çeken başka bir husus ise Hammer'in *Târih-i Cevdet*'in, "*Zeyl-i Tevârih-i Âli Osmân*" olarak tanımlamasıdır. Hammer, Cevdet'in 12 ciltlik *Osmanlı Tarihi*'nin ilk iki cildi üzerine yazdığı övgü dolu değerlendirmede[105] ve *Kırım Hanları Tarihi*'nde[106] *Cevdet Tarihi*'ni kendi *Osmanlı Tarihi*'nin devamı olarak tanımlar. Bunda *Târih-i Cevdet*'in, *Hammer Tarihi*'nin bittiği tarih olan

[99] Joseph von Hammer, **Über die Länderverwaltung unter dem Chalifate**, Berlin 1835.
[100] Hammer, Länderverwaltung 1835, s. VI-VII.
[101] Hammer'in Ahmet Cevdet Paşa ve Abdulkâdir Bey ile mektuplaşmalarının mevcut olmadığına dair görüşler bulunmaktadır. Metnin ekler kısmında görüleceği üzere Hammer'in Ahmet Cevdet Paşa'ya yazdığı bir mektup (Belge 28) ve Cevdet Paşa'nın Encümen-i Dâniş adına Hammer'e yazdığı ikinci bir mektup (Belge 29) mevcuttur. Abdulkâdir Bey ile mektuplaşmalarına dair kayıtlar ise Hammer Hatıratı'nın ekler bölümünde bulunmaktadır. (Belge 34) Abdulkâdir Bey'in Hammer'e yazdığı mektuplar henüz elimizde olmasa da Hammer'in kaleminden çıkan ve yukarıda zikrettiğimiz iki kaynak Hammer'in bizzat Abdulkâdir Bey ile yazıştığını ispat etmektedirler. Dolayısıyla Hammer'in bu iki isimle mektuplaşmadığı görüşünün tashihi gerekmektedir. Bkz: Kemal Beydilli, "Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients (Şark'ın Hazineleri) Dergisi"
[102] **Takvim-i Vekâyi**, no. 449, (01.B.1267/1.6.1851).
[103] **Y.EE**, 36/121, (20.C.1272/27.2.1856). (Belge daha önce Christoph Neumann tarafından yayımlanmıştır. Bkz: Neumann,"Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog…", s. 211-224.)
[104] Halim Giray'ın (ö. 1823) Kırım hanlarının biyografilerine dair eseri. (Muzaffer Ürekli, "Gülbün-i Hânân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.)**, c. XIV, s. 235.) Bu eser, Hammer'in *Kırım Hanları Tarihi*'nin ana kaynaklarından birisidir.
[105] Bu değerlendirme ilk olarak **Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften**, XVIII/1, Viyana 1855-56, s. 3-16; XIX/3 (1856), s. 375-398'de, ardından müstakil bir kitapçık olarak yayımlanmıştır. Joseph von Hammer-Purgstall, **Bericht über die Fortsetzung des Druckes der Osmanischen Reichsgeschichte zu Konstantinopel**, Viyana 1856.
[106] Ayrıca Bkz: Joseph von Hammer-Purgstall, **Geschichte der Chane der Krim unter Osmanischer Herrschaft vom 15. Jahrhundert bis zum Ende des 18. Jahrhundert. Als Anhang zur Geschichte des Osmanischen Reichs zusammengetragen aus Türkischen Quellen. Mit Literatur-Übersetzungen und der Anmerkungen, mit der Zugabe eines Gasels von Schahingerai**, **Türkisch und Deutsch**, Viyana 1856, s. 67, 70, 71, 78, 128, 157, 243 vb.

1774'den başlaması ve elbette Hammer'in Cevdet Paşa'nın eserine duyduğu beğeni etkili olmuştur. Aslında Cevdet Paşa eserini, Encümen-i Dâniş'in teklifiyle Vâsıf ve *Üss-i Zafer*'in yazarı Mehmed Esad Efendi'nin tarihleri arasındaki boşluğu (1774-1826) kapatmak amacıyla, bu dönemi kapsayacak şekilde yazmıştır[107]. Ancak Cevdet Paşa, Hammer'in bu iddiasına itiraz etmez ve bazı Türk kaynaklarında Cevdet Paşa'nın tarihini Hammer'in bıraktığı yerden yazmaya başladığı tekrarlanır[108]. Elbette Cevdet Paşa için Hammer'in bir örnek teşkil ettiği aşikârdır.

Cevdet Paşa evrakının muhafaza edildiği Atatürk Kitaplığı'nda Encümen-i Dâniş[109] adına Hammer'e yazılmış başka bir mektup daha bulunmaktadır. Bu belgede ilginç olan ise mektupta Hammer'e daha önce yazılmış Fransızca bir mektup için açıklama yapılmasıdır. Anlaşılan Hammer, bir önceki mektubunda Encümen'in kendisine Fransızca yazmasına içerlemiş, bunun Türkçe'ye hâkim olmadığı düşünülerek yapıldığını sandığı için sitem etmiştir. Cevdet Paşa da bunu kişisel olarak algılamaması gerektiğini, Fransızca'nın yazışma dili olarak kullanıldığını izah etmektedir.

Hammer vefatından bir sene önce, 1855 yılında, Sultan I. Abdulmecid'den *"mecidiye nişân-ı zîşânı"*[110]alır. Batı tarzında ilk nişan olan "Nişân-ı Mecîdi" 1852 yılından itibaren beş derecede verilmekteydi. En üst seviye olan birinci dereceden verilen nişandan sadece 50 adet hazırlanmışken beşinci dereceden altı bin adet basılmıştır. Yabancılara verilen nişanlar bu sayılara dâhil değildir[111], ancak nişanın derecesinin önemini tayin etmek için adetler fikir vermektedir. Hammer kendisine ikinci dereceden Nişân-ı Mecîdi[112] ihsan edildiğinde buna hazırlıklı değildir, çünkü Sultan'a ne bir eser sunmuş ne de ithafta bulunmuştur[113]. Arşiv belgelerinde de herhangi bir sebep belirtilmiş olmaması Hammer'in bu nişana Şark edebiyatına ve tarihine yaptığı katkılardan dolayı layık görüldüğünü düşündürmektedir.

---

[107] Bkz: Bekir Kütükoğlu, "Vakanüvis", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.),** c. XLII, İstanbul 2012, s. 457-461.
[108] Birkaç Örnek için Bkz: Zeki Arıkan, "Cevdet Paşa'nın Tarihinde Kullandığı Yabancı Kaynaklar ve Terimler", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri, 27-28 Mayıs 1985 Bildiriler**, s. 174. 173-197; Edip Uzundal, "19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa", **Turkish History Education Journal**, c. II/2, 2013, s. 108-128, 117-118.
[109] **AK, CP**, defter 36, belge 36. (Belge daha önce Christoph Neumann tarafından yayımlanmıştır. Bkz: Neumann, "Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog…", s. 211-224).
[110] **HR. MKT**, 108/86, (28.Ş.1271/16.5.1855).
[111] Bkz: Artuk, "Nişan", s. 154-155.; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1971, c. II., s. 695.
[112] **BOA, Âmedî Kalemi (A. AMD)**, 59/99, (1271/1855).
[113] **Die Presse**, no. 146, Viyana; Brno 27.06.1855.

Sonuç

Baron Hammer-Purgstall'ın uzun bir hayatı olmuş ve o, bu hayatın her anını değerlendirerek adından geriye renkli izler bırakmıştır. Hammer'i bir devlet adamı, tercüman, tarihçi, edebiyatçı olarak bu alanların hepsinde ayrı ayrı incelemek mümkündür. Tüm başarı ve başarısızlıklarına rağmen Hammer, bu alanların hepsinde hizmet etmiş, yeni kapılar aralamış, kendi imzasını atmıştır. Hammer, kimi zaman dönemin şansölyesinin karşısına geçerek hatalarını sivri bir dille söylemekten çekinmeyen bir devlet adamı, kimi zaman da Yunan İsyanı'nda devlet politikasını eleştiren yazılar yayınlayan bir politikacı olarak karşımıza çıkar. Çoğu zaman birkaç eser üzerine eşzamanlı çalışan, yeterli olmayan ışık altında Osmanlı belgelerini okumakla geçen bir ömrün ardından görme yetisini kaybetmeye başlamasına rağmen seksenli yaşlarında dahî kalemi elden bırakmayan bu büyük alimi, kimi zaman da kendisi hakkında söylenmiş küçük bir söz üzerine dertlenirken bulmak mümkündür. Hammer'de her zaman, yürüdüğü yolda ilk olmaktan kaynaklanan bir ego ve otoritesini koruma arzusundan kaynaklanan zaaflar paralellik gösterir, ancak o ilimden ayrılmaz. Kötü bir şair olsa da şiir yazmaya, tercümeleri eleştirilse de tercüme yapmaya, çalışmaları özensiz bulunsa da kitap yayınlamaya devam ederek ardında büyük bir miras bırakır. Bugün dahi niteliği hala tartışılmaya devam edilen Hammer'in mirası aslında gücünü tam da bu zayıflığından alır. Onun bitmek tükenmek bilmeyen çalışma arzusu sayesinde ardında bıraktığı yüzlerce eser alanlarının en iyisi olmasalar da hepsinin öne çıkan bir yönü vardır. Çoğu alanında ilk ve hatta kimi tektir. Bazıları konu hakkında yazılmış en kapsamlı eserlerdir ve bizzat kendileri birer kaynağa dönüşmüşlerdir.

Hammer'e Dair Osmanlı Belgelerinin Transkripsiyonu

Belge 1

Hammer'in Yaş yolculuğu için verilen yol emri[114]

Ber mûtad bir kıtʿa yol emri verilmek buyuruldu

Fî 14.R.1221

Devletlü saâdetlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Roma İmparatoruna tâbîʿ Nemçe begzâdelerinden Hammer nâm Begzâde bu defʿa Âsitâne-i saâdetten Varna tarîkiyle bir nefer yasakçı ve iki nefer müste'men hizmetkârıyla Boğdan memleketinde vâkiʿ Yaş Kasabası'na azîmet merâm itmekle esnâ-yı râhda ve bir mahalde hîn-i meks ve tevakkufunda hilâf-ı şurût rencide ve remîde olunmayıp ber-mûcib-i ahidnâme-i hümâyûn himâyet ve sıyânet olunmak bâbında ber-mu'tad bir kıtʿa yol hükmü îʿtâsı mercûdur. Ed-dâʿî kavâliyer de İstürmer murahhas-ı Orta elçi-i Devlet-i Nemçe

Belge 2

Hammer'in sunduğu eserlere dair *Takvim-i Vekâyi* haberi[115]

Mülûk-ı hikmet-sülûkden meşhûr Markus Antonîn nâm filozofun mevzûʿu mutlakan hikmetden olan te'lifini bundan akdem lisân-ı Farisî'ye terceme ve *İşʿa-i Efânîn der-Vesâyâ-yı Markus Antonîn* ile tesmiye ve Nemçe Devleti'nde hurûfât-ı taʿlik ile tabʾ ettirip * ve men azze an külli'l-enâmi makâmehû * fe-ahsene mâ yehdî ileyhi kitâbun * tarîkinden vükelâ-i devlet-i ebed-müddet birer nüshâsını devlet-i müşârün-ileyhânın der-Aliyye'de mukîm sefîri vâsıtasıyla takdîm etmiş olan hâlâ Avusturya Devleti tercümânı terzebân-âşinâ ibn-i Hammer ile mükennâ olan hüner-mend bu defʿa dahî mebhas-ı aşk-ı hakîkîde cennet-mekân Sultân Süleyman Hân tâbe-serâhu hazretleri asrı şu'arâsından olup dokuz yüz yetmiş bir senesinde Kütahya'da Bâb-ı İmâret'de kâtib-i dîvân iken vefât iden Fazlî nâm şâir-i mâhirin *Gül ü Bülbül* isminde zîb-i ser-şîşe-i nazm u inşâ ve şâh-ârâ-yı nutk u imlâ kıldığı mesnevîsini Nemçe lisânına nazmen bi'n-nakl ve't-terceme asl-ı latîfü'l-faslını yine bâ-reviş-i hatt-ı tâ'lîk tab' ettirüp kezâlik birer nüshâsını sefîr-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle erkân-ı devlete ve bir kıtʿasını dahî Takvîm-i Vekâyi'hâne-i Âmire tarafına takdîm ve ihdâ eylediğinden başka Devlet-i Aliyye-i Müeyyede-i Osmânî'ye dâmet bi-devâm-ı sultânine'l-a'zam ilâ yevmiʿl-kıyâme ma'at-tevfîkâtiʿs-Samedâniyyenin âfitâb-ı âtâb-ı zuhurundan berü ser-zede-i sâha-i bürûz olup Arabî ve Farisî ve Türkî lisânlarıyla nakş-ı harîr-i tahrîr olan melâhim ve âsâr ve ahvâli hâvî kütüb-i kesîre-i

[114] **CH**, 135/6745, (14.R.1221/01.07.1806).
[115] **Takvim-i Vekâyi**, no. 79, Funün kısmı, (30.L.1249/12.3.1834),

tevârihi cem‘ ve istishâb ile Nemçe lisânında on mücelled-i kebîrden ve talyan [İtalyan] zebânında kırk mücelled-i sağîrden ibâret Devlet-i Aliyye’ye dâir bir târîh-i kebîr te’lîf edüb tab‘ına şürûʿ ve hitâmında nüshâsını takdîm edeceğini Şuʿarâ-yı Devlet-i Aliyye’nin terâcimini muhtevî bir Tezkiretü’ş-Şuʿarâ tahrîrine dahî âğâz eylediğini ve bu vecihle medîha-i gûy-i saltanat-ı seniyye olduğunu bi’l-iftihâr tahrîrâtında inhâ etmekle fi’l-hakîka cevher-i hüner ve ma‘rifetin nezd-i Der-aliyye’de kadr ü kıymeti revâc-dâde ve der-i dâniş ve haysiyet-karîn-i irtifa‘ olduğu de’b-i dirîn-i Devlet-i Aliyye-i mekârim-muʿtâde olmakla tercümân-ı terzebân-ı mûmâ-ileyhin işbu hizmeti resm-i takrîze riâ‘yeten matlab-ı fünûna tab‘ u temsîl olunmuştur.

Belge 3

Hammer’in Farsça’ya tercüme ettiği Marcus Aurelius’un *Les Pensées* (*Tefekkürât*) adlı eserini Sultan’a takdim etmek üzere yazdığı mektup[116]

Şevketlü haşmetlü şehâmetlü kerâmetlü mehâbetlü mürevvetlü merhâmetlü Pâdişâh-ı aʿâlî-câh şehinşâh-ı ʿalem-penâh sultânu’l-berreyn ve’l-bahreyn hâmîü’l-Harameyni’ş-şerifeyn kayserü’l-ekâsire ve’s-selâtîn Hâlîfetü’l-kayâsîre ve’l-havakîn kamıʿ-i perde-i fânus-ı fesâd câmiʿ-i kanûn-nâme-i nâmûs u cihâd Sultân ibni’s-sultân Sultân Mahmûdu’s-sâni, aʿnî Mahmûdu’l-Gaznevîyi’ssânî, eʿaze’llâhu teʿâla keʾmislu sebʿı’l-mesâni dâver-i kerem-perver dâver-i niʿmet ….? server-i ʿilm ü hüner rehber-i hâver u bâver cihân-gîr ü cihân-dâr cihân-sitân u cihân-şiʿâr husrev-i Mahmûd-hısâl hıdîv-i cünûd-ı deryâ-misâl veliyyü’n-niʿam kerîmü’ş-şiyem sultânım hazretleri:

Hâkipây-i serîr ümem-masîr-i husrevânelerine ʿarz-ı-hâl-i çâker-i sadakat-kusterleridir ki: Bu bende-i ʿubûdiyyet-beste otuz seneden beru sarf-ı saʿy-i tamm ve bezl-i cehd-i mâlâ-kelâm ile vekâyiʾ-nüvisân-ı Devlet-i ʿAliyye ve sâʿir müverrihân-ı Devlet-i ʿOsmâniyye kütübünden ve Defter-hânehây-ı Venedik ve Bec’de mahfûz olan tahrîrât ve mekâtibât ve kaʿimât ve muʿahedâttan te’lif ve tasnif olunan lisân-ı Alaman’da dokuz cild-i kebîr ve Venedik’de tabʿ olunan terceme-i İtalyan’da otuz altı cild-i sağîrden mücessem olan “Târîh-i Âl-i Osmân”ı el-hamdu’lil-meliki’l-ʿallâm resîde-i hayr-encâm itdikten sonra hâtır-ı fâtır-ı bendegâneye hutûr ve ʿubûr itdi ki: Hükemây-i Yunânîyûn ve ülemây-i Rûmîyûn musannıfât-ı fetânet-simâtlarının baʿzısı eyyâm-ı meymenet-irtisâm-ı hılâfet-i Hârûn ve Meʿmûn da ve sonra “Resâʿilu Ihvânı’s-sadâ” da lugât-ı Rum ve Süryân’dan lugât-ı ʿArabî’ye terceme olunmuş ise de ol zamandan

[116] **TSMA,** E 3198, (29.Z.1249/9.4.1834). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan bu mektup müze arşivinden talep edilmiş, ancak arşiv idaresi tarafından mektubun onarımda olan belgeler arasında bulunduğu bildirilmiş ve belge verilmemiştir. Bu sebepten çalışmanın bütünlüğünü sağlamak amacıyla mektubun Şerafettin Turan tarafından yapılmış transkripsiyonunun kullanılması uygun görülmüştür. Şerafettin Turan’ın transkripsiyon yöntemi değiştirilmemiş, olduğu gibi alıntılanmıştır. Bkz: Turan, “Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer`in II. Mahmud`a Bir Mektubu”, s. 81-82.

beru der-in-hılâl elf sâl düstûr-ı edeb ü riyâzet ve düstûr-ı hikmet ü riyâset olan erbâb-ı ülü-l-bâbın tasnif-gerde itdikleri külliyât ve cüzʿiyâtdan hiç birisinin tercemesi elsine-i maşrîkıyyede cilve-ger-i manassa-i zuhur itmediğinden nâşî, o makûle bir kitâb-ı müstetâbın tercemesi sevâb-dîde-i erbâb-ı reʿy ü ʿirfân ve pesen-dîde-i eshâb-ı îkan u îzʿân olmak melhûzîle, İmparator-ı Romiyîn Markos Antonîn, meşhur-terîn-i kayâsıre-i eşhere-i mütesâbıkın ve bihterîn-i felâsefe-i revâkıye-i mütekaddimîn, vâhid-i ʿallâme-i ʿülemây-i mütedakkıkin ve ferîd-i fehhâme-i ʿurefây-ı mütebahhirin olup, kitâb-ı vesâsây-ı bî-misâl ve suhenân-ı bî-zevâllerinin mazmun-ı humâyûnu ahlâk-ârâ ve âdâb-pîrâ bir kitâb-ı hikmet-intihâ ve tehzîb-i ahlâk ve tertîb-i sülük-ı revâk, kanûn-ı pâdişâhân-ı mütekaddimin ve kaide-i şehriyârân-ı müteʿahhirîn, hamâʿil-i guzât-ı devlet ü din ve bâzû-bend-i şâhid-i siyâset-i ʿilm ü yakîn olup, ol mevâʿız-i nefîse Avrupa milellerinde keʿmislu Ahkâmı's-Sultâniyye ve Risâle-i Suhreverdiyye ve Mukaddime-i Haldûniyye, nasîhat-nâme-i mülûk ve kanûn-nâme-i sülûk mertebesinde olan bu kitâb-ı müstetâbın levâyıh-ı vâridât-ı nesâyih-i seniyyesi vird-i zebân-ı kelîm ü sultân ve sezâvâr-ı gûş-ı fehîm ü hâkân olan bir gûş-vâr-ı bî-kerân, maʿmûre-i cihânda gûyâ kut-ı revân ve misl-i susde zebân-ı firengistânın elsine-i muʿteberesinde, aʿni İngiliz ve Fransız ve Portegiz ve Hispan ve Alman ve İsveç ve Leh ve Rus ve Felemeng lisânlarında terceme olunmuş bulunmağla, bu şîrîn-güzîn vesâyây-ı Markos Antonîn'i şebistân-ı asliy-i lisân-ı Yunânîden cümle-i elsine-i maşrıkiyyeden lisân-ı Alaman ile en karîb ve hısm olan zebân-ı Derî sadr-ı soffasına iclâl ve sarây-ı elsine-i garbiyyeden Has-oday-ı elsine-i maşrıkiyyeye idhâl olunup, bu kâʿbe-i mestûre-i vesâyây-i hikmiyye ve edebiyye saʿy-ı mebrûr ve nakd-i mevfûr sarf olunarak kisve-i nev-terâşîde-i nestaʿlik-i hvâb-ı îcâde ile mestur olduğu cumhûr-ı erbâb-ı ʿulûm ve eshâb-ı umûr u rüsûm nezdinde bir hıdmet-i meşkûr olduğundan maʿada, bu terceme-i bendegâne, mevlûd-ı devlet-mevcûdları sâhib-i devrân u ʿasr olan bir sâhib-kırân-ı aʿâlîşân zamân-ı saâdet-iktirânlarına müsâdif ve müterâdif ve zât-ı Mahmûd sıfâtları, be-meâl-ı hâtıme-i terceme "el-mahmûd fi külli hâl", bir pâdişâh-ı fetânet-âgâh ve şehinşâh-ı şevket-câygâh olduğu hasebiyle, işbu 'arz-ı hâl'ı ʿubûdiyyet-hısâl imlâ ve tastîr ve terceme-i mezkûreden bir nüsha pây-i serîr-i devlet-masîrlerine bâ-huzûʿ ve huşûʿ takdîmine ictirâʿ ve tecsîr kılınup hamden-sümme-hamden, bu zamân-ı yümn-iktirânda çarh-ı devvâr resîde-i menzil-i bahâr ve tesâviy-i leyl ü nehâr be-dîdâr olup, be-takrîb-i rûz-ı saâdet-bürûz-ı hazret-i Hızır ki müferrih-i mevâlid-i ecsâm, müfettih-i mekalîd-i tebâyiʿ-i enâm, müceddid-i kisve-i eşcâr ve müverrih-i müşeyyed-i kaide-i aktâr u burûcdur, be-fazl-ı fehvây-ı garrây-ı fazlî: "Hızır himmet idüb olup bekârî-İtdi gûy-i murada irşâdı", bu rûz-ı fîrûz tebriki içün, terceme-i kitâb-ı garrâ, misl-i varaka-i hazrâ, be-mazmûn-ı goftegî: "Pay-i milhî-râ pîş-i taht-ı Süleymân âvurden ʿayb est ve likin hüner est der-mûr", bu tuhfe-i pür-kusûr bir âvurde-i huzur-ı lâmiʿü'n-nûr vâcibü's-sürûr-ı şehinşâhî

kılındı. Allâhu sünhâne ve teʿâlâ, şevketlü haşmetlü kerâmetlü Pâdişâh-ı melek-sipâh ve hünkâr-ı felek-destgâh hazretlerinin menbaʿ-ı cûd olan vücûd-ı hayr-endûdların âfât-ı gûnâgûn-ı dehrden ve belây-i bukalemûn-ı ʿasrdan masûn ve "ke'l-Mısra ʿan âfeti fıraʿûn" müberrâ ve mahsûn eyliye. Âmîn, bi'hürmeti Rabbi'l-mürselin.

Fi medine-i Viyen, reşk-endâz-ı Sirâz ve Kazvîn: yevm-i tâsiʿ ve ʿişrîn sene tisʿa ve erbaʿîn ve mi'eteyn ve elf.

Bende
Yosef Hammer
Müsteşâr-ı Saltanat-ı İmparatoriyye
Ser-tercümân-ı Devlet-i Nemse
Sâhib-i hamse-i nişânhây-i düvel-i muʿtebere
Hem-nişîn-i Medâris-i selâsin-i Mağribiyye ve Maşrıkiyye

Belge 4

Fazlî'nin *Gül ve Bülbül*'ünün ve Zemahşerî'nin *Etvâkü'z-Zeheb*'inin tercümelerini takdimi dolayısıyla Hammer'e enfiye kutusu hediye edilmesine dair *Takvim-i Vekâyi* haberi [117]

Şuʿarâ-yı Devlet-i Aliyye-i kâbilperverden Fazlî mahlas şâʿir-i belâğat-muhtassın *Gül ü Bülbül* nâm manzûme-i matbûaʿsını hâlen Devlet-i fahîme-i Avusturya'da tercümân bulunan ibn-i Hammer ile şehîr ü mükennâ bir ma'rifet-mend zebân-âşinâ Nemçe lisânına nazmen nakl ve terceme birle asıl ve tercemesini Der-saâdet'e takdîm eylediği yetmiş dokuzuncu defʿa tabʿ olunan *Takvîm-i Vekâyi* nüshâsında ilhâk-ı hurûf-ı fünûn-ı takrîz-i zurûf olmuştu. Bu defʿa dahî sâhibü't-te'lîfâti'l-celîle allâme-i Zemahşerî'nin fenn-i latîf-i muhâzarâtdan meyâne-ârâ-yı şâhid-i maʿnâ kıldığı *Etvâkü'z-Zeheb* nâm müellef-i beliğ-i mühezzebini tercümân-ı ter-zebân-ı mûmâ-ileyh yine lisân-ı mezkûre nakl ve asıl ve tercümesiyle tabʿ ettirdiği nüshâyı sefâret vâsıtâsıyle maʿruz-ı nekâh-ı kadr-âgâhı saltanat kılmakla manzûr-ı nazar kîmyâ-yı eser-i şehinşâhi olduğunu müşʿir mütercim-i mûmâ-ileyhe gönderilmek üzere cânib-i saltanattan ihsân buyurulan murassaʿ ve mücevher bir adet enfiye kutusu makâm-ı riyâsetten sefâret tarafına iʿtâ olunmuştur.

Belge 5

***Osmanlı Şiir Sanatı*'nın ikinci cildinin sunulmasına dair *Takvim-i Vekâyi* haberi[118]**

[117] **Takvim-i Vekâyi**, no. 96, (23.L.1250/22.02.1835).
[118] **Takvim-i Vekâyi**, no. 143, (13.Za.1252 /19.2.1837).

Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'de şimdiye kadar güzarân iden şuʿarâ ve erbâb-ı sühanın esâmî ve ahvâli ve baʿzı âsârını mübeyyin Beç'te Nemçe Devleti tercümânı müsteşâr Baron dö Hammer Purgstall hüner ü sühan-âşinâ olduğundan büleğâ-yı Devlet-i Aliyye'nin te'lif eyledikleri Tezkiretü'ş-şuʿarâlarından ve ehl-i tetebbuʿdan ahz birle nâm-ı nâmi-i Hazret-i Şehinşâhî ile zibâyeş-efzâ-yı dibâce-i tastîr olarak Nemçe lîsânınca te'lif eylediği *Tezkiretü'ş-Şuʿarâ*'sının mukaddemâ cild-i evvelini atabe-i ulyâ-yı saltanat-ı seniyyeye irsâl ve takdîm etmiş ve tercümân-ı mûmâ-ileyh hüner-ver ve Nemçe Devleti nezdinde mûʿteber olduğundan kendüsine mukaddemâ bir kıtʿa nişân-ı âlî îʿtâ ve isrâ olunmuş ve bu defʿa ibrâz-ı teşekkür ile berâber kitâb-ı mezkûrun cild-i sânîsini dahî takdîm eylemiş ve bu vecihle izhâr-ı teşekkürü nezd-i âlîde mahzûzîyeti mûcib olmuştur.

Belge 6

***Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'nin I. cildinin Sultan'a takdimi için Hammer'in yazdığı mektup[119]**

Sâhib-i zeyl-i sakaleyn-i mülk ve şîr-i melik-i zülkarneyn-i hâtemü'l-karni's-sânî aşar ve fâtih-i karni's-sâlis aşar şâh-ı nizâm-penâh ve pâdişâh-ı kanûn-iktinâh hazretleri sağ olsun.

Hâk-i-pây-ı kâmûs-nümâ-yı nâmûs-iktidâ-yı fânûs ihtivâ-yı nâʿûs ilticâ-yı pâdişâhî ve pâye-i semâ-vâye-i serîr-i keyhân-masîr-i şehinşâhîlerine arz-ı hâl-i dırâʿat-meal-i bende-i mürüvvet-harîdeleridir ki taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i südde-i seniyyeden iʿtâ olunan takrîrin mefhûmunda şeref-rîz-i sünûh ve sudûr buyurulan düstûr-ı mekârim-mevfûr-ı dâd-râneleri mûcibince tuğrâ-yı garrâ-yı adlî ile zînet-efzâ-yı sahrâ-yı zuhûr olan ve dört cildden ibâret olarak inşâ-Allâhu teʿâlâ iki sene mürûrunda resîde-i encâm olacak Mecmuʿâ-i Tezkirehâ-yı Şuʿarâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân[ın] evvelki cildinin nüshâsı takdîm-birle tezkire-i mezkûre mukaddimesinin hülâsa-i tercümesi hayât-bahşâ-yı lemʿâ-i iktidâr ve dırahş-efzâ-yı eşʿa-i iftihâr olan hurşîd-i kürûd-cemşîd-i temcîdleri pâyesi pişkâhında zerre-i nâçîz-âsâ ithâf ve ihdâ kılınur. Bâkî emr u fermân ve lütf u ihsân ve kerem ü imtinân ve mürüvvet-i zîb-i efzâ-yı gerîbân hân u hâkân ve kaân u sultân şehinşâh-ı cihânşah pâdişâh-ı Âl-i Osmân veliyyü'n- niʿam kerîmü'ş-şîyem efendimiz hazretlerinindir.

Bende-i mekârim harîde-i dırâʿat-meʿâl

---

[119] **HAT**, 1205/47279-G, (29.Z.1252/6.4.1837). (Daha önce Şerafettin Turan yayımlamıştır. Bkz: Turan, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", s. 157-160.) (Hammer'in "*Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*"ni neşretme tarihine göre bu tarihler doğru olmamalıdır. Eserin I. cildi 1836'da, II. cilt ise 1837 yayımlanmıştır. Hammer'in kitabı Sultan'a ithaf etmek için müsaade istemesi hususunda yapılan yazışmalar, birinci cilt basılmadan, 1836 öncesinde yapılmış olmalıdır. Eserin ikinci cildinin Sultan'a sunulmasına ilişkin yazışmalar da belgelerde belirtilenlerden tarihlerden daha önce olmalıdır. İkinci cildin sunulmasına dair 1837 yılı Şubat ayında yapılan Takvim-i Vekâyi haberi de bu durumu teyit etmektedir. Bkz. Belge 5.)

Belge 7

***Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'nin Sultan'a ithâfı için müsaade istenmesi[120]**

Seniyyü'l-himemâ kerîmü'ş-şiyemâ devletlü inâyetlü âtufetlü efendim hazretleri,

Nemçelü Baron dö Hammer nâm müellifin Devlet-i Aliyye'de şimdiye kadar gelmiş bulunan şuʿâra-yı İslâmiyye'nin esâmîsini ve her birlerinin baʿzı asârlarını tahkîk ile tezkiretü'ş-şuʿarâ vâdisinde Nemçe lisânı üzere bir kıt'a kitâb cemʿ ve tahrîr etmiş olup kitâb-ı mezkûr şuʿarâ-yı İslâmiyeyi hâvî olduğundan dibâcesinin nâm-ı nâmi-i hazret-i mülûkâne ile tezyîni husûsuna ruhsat istid'âsında olduğu Nemçe elçisi tarafından hizmet-i riyâsete ihbâr ve ifâde olunmuş ve işbu istid'âsı bir gûne emel zımnında olmayup mücerred te'lîfinin ism-i âli-i cenâb-ı cihânbâni ile müzeyyen olması kendüsine bâʿis-i mefharet olacağından ibâret bulunmuş olmakla bu bâbda her ne vecihle irâde-i seniyye-i şâhâne teʿalluk buyurulur ise ona göre elçi-i mûmâ-ileyhe ifâde ve ihbâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr kılındı efendim.

Devletlü inayetlü übbehetlü âtufetlü re'fetlü veliyyü'n-niʿam kesirü'l-kerem efendim hazretleri, Resîde-i dest-i taʿzîm olan işbu tezkire-i âli-i veliyyü'n-niʿamîleri mübârek ve muʿallâ hâk-i pây-ı hümâyûn-ı hazret-i mülûkâneye arz ve takdîm ile manzûr-ı mekârim-mevfûr-ı cenâb-ı cihânbâni buyurulmuş ve müellif-i mersûmun istid'âsı husûsuna müsâ'ade-i mekârim-ʿâde-i şâhâne erzân buyurularak keyfiyyetin elçi-i mûmâ-ileyhe ifâde ve ihbâr-ı irâde-i aliyye muktezâsından bulunmuş olmağla ol-bâbda emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Belge 8

***Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'nin Sultan'a ithâfı için müsaade istenmesi hususunda Viyana elçisinin takriri[121]**

Seniyyü'l-himemâ kerîmü'ş-şiyemâ devletlü inâyetlü âtufetlü efendim hazretleri,

Beç'de Nemçe Devleti Baştercümânı Hammer'in *Tezkiretü'ş-Şuʿarâ* şeklinde te'lif ve irsâl etmiş olduğu kitâbı hâk-i-pây-ı hümâyûn-ı hazret-i mülûkâneye takdîm olunmak üzere göndermiş olduğu arz-ı hâlini Der-saâdet'te mukîm Nemçe elçisi bir kıt'a takrîri ve mersûmun bir kıt'a arz-ı hâli ile makâm-ı Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye'ye takdîm etmiş ve takrîr-i mezkûr tercüme ettirilerek zikr olunan kitâb ve arz-ı hâli ile me'an meşmûl-i nigâh-ı şevket-iktinâh-ı

[120] **HAT**, 1197/47034, (29.Z.1252/6.4.1837). (Daha önce Şerafettin Turan yayımlamıştır. Bkz: Turan, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", s. 157-160.); **HAT,** 1202/47215, (29.Z.1252/6.4.1837) bir sonraki dipnota ait olan bu künye buraya sehven yazılmış olmalı.

[121] **HAT**, 1202/47215, (29.Z.1252/6.4.1837).

hazret-i zıllullâhî buyurulmak üzere mersûl-i sûy-i sâmileri kılınmış olmakla müellif-i mersûm kitâb-ı mezkûru nâm-ı sâmi-i hazret-i şehinşâhîye olarak te'lîf ve takdîm etmesinden murâdı kendüsi nişân-ı Devlet-i Aliyye'yi pek arzulamış olduğundan emeline nâ'il olmak istid'âsına mebnî olduğunu mesʿûl ve mütemennâsı rehîn-i isʿâf buyurulmadığı halde gûyâ lisân-ı şâʿiriyetle kendüsü ve elçisi karh olunacağını Nemçe tercümânı ifâde etmiş ve beru tarafdan ibtidâ haber verildiğine göre kitâb-ı mezkûr dört cild olacağından işbu gönderilen kitâb fakat cild-i evveli olarak henüz nâkıs ve nâ-tamâm olduğundan ve kitâb-ı mezkûr Nemçe lisânı üzere olup tercümesi dahî olmamak cihetiyle mutâlaʿasıyla dahî zevk-yâb olunur şey olmadığından bahisle olsa olsa bu ifadeler diğer ciltlerin itmâmından sonra olmak lâzım gelir yollu cevapla mukâbele olunmuş ise de ol-bâbda her ne vecihle irâde-i seniyye-i hazret-i cihânbâni müteʿallik buyurulur ise ona göre icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr kılınmıştır efendim.

Devletlü, inâyetlü, übbehetlü, âtufetlü, ref'etlü, veliyyü'n-niʿam kesîrü'l-kerem efendim hazretleri,

Esâbi-i zîb-i taʿzîm olan işbu tezkire-i veliyyü'n-niʿamîleriyle zikr olunan kitâb ve takrîr ve arz-ı hâl mübârek hâk-i pây-ı hümâyûn-ı hazret-i mülûkâneye arz ve takdîm ile manzûr-ı mekârim-nüşûr-ı cenâb-ı şehinşâhi buyurulmuş ve vâkıʿâ kitâb-ı mezbûr henüz nâkıs ve nâ-tamam olduğundan diğer ciltlerin itmâmından sonra icrâ-yı îcâbına bakılmak lâzım geleceğinden bu husûsa dâir verilen cevâb pek isâbet olmuş idüği ve ber-minvâl muharrer bundan sonra iktizâsına bakılması îcâb-ı irâde-i seniyye-i mülûkâneden olduğu maʿlûm-ı ilm-i vâlâları buyuruldu ol-bâbda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Belge 9

Hellert'in tercümesi olan *Osmanlı Tarihi*'nin takdimi ve satın alınması talebi[122]

Seniyyü´l-himemâ behiyyü′ş-şiyemâ inâyetlü atûfetlü oğlum efendim hazretleri

Fransa'nın Ulûm-ı Şarkiye muʿallimlerinden Paris'te mütemekkin Haler [Hellert] nâmında bir şahıs tarafından bu defʿa vürûd iden mektûbun tercüme-i meʿâlinde tevârih-i Arabiye ve Osmâniye'yi ve muʿâsır olan Efrenç müverrihlerinin hikâyâtını hâvî Nemçelü Hammer'in Nemçe lisânında te'lîf-kerdesi olan târihin Fransa lisânına tercüme eylediği altı cildini haritalarıyla berâber hâk-i pây-ı hazret-i şâhâneye takdîm etmiş ve tercüme-i mezkûrenin kusur ciltleri dahî tekmîl olduktan sonra birkaç takımının kabûlünü yaʿni beher takımına takrîben

[122] **HAT,** 1189/46837, (29.Z.1253/26.3.1838).

biner kuruş bahâ iʿtâsıyla on takımının taraf-ı Devlet-i Alîyye'den iştirâ olunmasını istidʿâ eylemiş olmakla zikr olunan tercüme ve ciltler takımıyla manzûr-ı me'âlî mevfûr-ı hazret-i şâhâne buyurulmak içün savb-ı vâlâlarına bâʿs ve irsâl olundu. Tercüme-i merkûmenin mukaddemesinde zikr ve beyân olunduğu vecihle târih-i mezkûre bi'l-cümle Avrupa hükümdârânı ve vükelâsı tâlib ve müşteri olmuş olduklarına ve menâkıb ve hikâyâtı dahî millet-i İslâmiye ve Devlet-i Alîyye-i Osmâniye'ye dâir idüğine nazar-ı taraf-ı saltanât-ı seniyyeden adem-i rağbet sûreti muvâfık olmayacağı zâhir ve hem dahî Frenklerin vekâyiʿ-i Devlet-i İslâmiye'yi ne vecihle zabt eyledikleri ve ne zuʿmda nakl ve rivâyet idegeldikleri bilinmek içün iştirâsı medâr-ı vukûf olacağı bâhir olduğundan istidʿâsı üzere on takımının mübâyaʿasına izhâr-ı rağbet ile bunların dahî şimdiden tercümesine şürûʿ ve mübâşeret olunmak üzere Tercümân Odası'na ve Mekâtib-i Harbiye-i Şâhâne'ye taksîm olunması muvâfık-ı irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne buyurulur ise iş'ârı menût-ı himmet-i behiyyeleridir.

Maʿrûz-ı çâker-i kemîneleridir ki resîde-i dest-i taʿzîm olan işbu emirnâme-i vekâlet-penâhileriyle zikr olunan tercüme ve ciltler mübârek huzûr-ı lâmiu'n-nûr-ı hazret-i mülûkâne'ye arz ve takdîm ile meşmûl-i nazar-ı şevket-eser-i cenâb-ı cihân-bânî buyurularak istid'â ve istîzan olunduğu üzere on takımının mübâyâsına izhâr-ı rağbet ile bunların dahî şimdiden tercümesine şürû' ve mübâşeret olunmak üzere Tercümân Odası'na ve Mekâtib-i Harbiye-i Şâhâne'ye taksîm olunması husûsuna irâde-i aliyye-i cenâb-ı şâhâne şeref-sünûh buyurulmuş olmakla icrâ-yı iktizâsı bâbında emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Belge 10

Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'nin Fransızca ilk altı cildinin tercüme edilmesi meselesi[123]

Fi'l-asl Avusturya Baştercümânı Hammer tevârîh-i Arabiyye ve Osmâniyye'den icmâlen ve her asır ve devirde Der-saâdet'te bulunmuş olan düvel-i nasârâ elçilerinin metbû'larına her bir madde ve kaziyye üzerine vâki' olan ihbârât ve takrîrâtlarını tatbîken ve tevârih-i müteʿaddide-i Osmâniyye'yi hikâyât-ı muaʿsıra-ı Efrenciye ile mukâbeleten Nemçe lisânında te'lif etmiş olduğu Târih-i Osmânî'yi Paris'te Haler [Hellert] nâmında bir Fransalu beyne'l-milel mütedâvil ve münteşir olan Fransa lisânına nakl ve tercüme ile şimdiye kadar altı cildinin tab'ına dest-res olarak kusûr onaltı cildini dahî haritalarıyla berâber derdest-i tanzîm etmektedir ve işbu Târih-i Osmânî'yi bi'l-cümle hükümdârân ve vekilleri ve vâli-i Avrupa başka başka tedârik ve iştirâsına rağbet göstermiş oldukları gazete-i melfûfenin nihâyetinde münderiç olan i'lândan müstebândır. Mersûmu'l-isim Fransa mütercimi hayret-efzâ-yı ukûl olan menâkıb-ı celîle-i

[123] **HAT,** 955/40962/A, (29.Z.1253/26.3.1838).

hazret-i cihândârî ile sâmiâ‘sı müşennef olduğundan şimdiye kadar tercüme ve tab‘ına dest-res olduğu altı kadar cildini bir kıt‘a arz-ı hâl ve bir takım haritalarıyla berâber hâk-ı atabe-i ulyâ-yı cenâb-ı şevket-me‘âb-ı cihânbânîye takdîme cesâret idüp cesâret-i vâkı‘asından maksûdu târih-i matbu‘ tercümesinden birkaç takımı kabûlüyle hakkında ihsân-ı âlî-i hümâyûn erzân buyurulmak ümniyesinden ibârettir. Bu târihin kesîrü’l-aded cildlerden mürekkep her bir takımı Beç ve Paris ve Londra sefâretlerinde ve Bâb-ı Âlî’de tercümân efendi kulları odasında müstahdem mütercim efendiler kullarına taksîmen ve her bir mütercim elinden birer cildin tercümesine me’mûr buyurulduğu halde lede’t-tercüme intişârı elvermeyecek ba‘zı nukât ve zuamât var ise bi’t-tenkîh mülahhasen ve icmâlen Der-saâdet’te müceddeden tab’ı dahî fâideden hâli olmaz ol-bâbda emr u fermân hazret-i men-lehü’l-emrindir.

Belge 11

Hammer’in Almanca’ya çevirdiği *Gülşen-i Râz*’ı doğum günü tebriki için Sultana sunmak üzere yazdığı mektup [124]

Devletlü atûfetlü emîr-i saâdet-masîr sefîr-i kebîr-i celâlet-simîr Rıf‘at Bey cenâbları rafa‘allâhu kadruhû ile’s-semti mine’n-nazîr gıbbe’s-selâm-ı cedîr inhâ-yı fakîr budur ki tetimme-i târih-i güzîde-i Âl-i Osmân olan tercüme-i Şu‘arâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân nâm kitabının cild-i râbi‘i Der-saâdet’te mukîm sefâret-i imparatoriye vesâtatıyla pây-i-taht-ı şâhâneye geçen posta ile takdîm olunmuş ise de aynı vakitte tab‘ u temsîl ve lisân-ı Nemçe’ye tercüme ve tenkîl olunan *Gülşen-i Râz* nâm kitâb-ı mümtâzın nüshâsı ez-berâ-yı tebrîk-i velâdet-i hazret-i şehinşâhî mecdûdiyet bu rûz-ı meymenet-pirûza te’hir olunup ve bâr-i gâh-ı â‘lî-câha îsal ve tesyîri âvâtıf-ı aliyyelerinden mercû ve mes‘ûldür.

Ed -dâî li-devâm-ı devlet kim
Hâlisü’l-bâl Hammer Purgstall
14 [Ramaza]N 1254

Belge 12

Hammer’in Almanca’ya çevirdiği *Gülşen-i Râz*’ın Sultana takdiminden dolayı bir kutu ihsanıyla taltifine dair Rıfat Bey’den gelen tahrirat[125]

Hâk-i pây-ı mekârim peymây-ı veliyyü’n-ni‘amîlerine mâ‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

[124] **HAT**, 738/34975-H, (14.N.1254/2.10.1838).
[125] **HAT**, 738/34975-D, (15.N.1254/3.10.1838).

Avusturya Devleti Baştercümânı asâletlü Baron Hammer bu defʿa terceme-kerdesi olup hitâma resîde olan *Gülşen-i Râz*'dan bir kıtʿasını mübârek huzûr-ı fâizü'n-nûr-ı hazret-i şehinşâhiye arz ve takdîm olunmak ümniyesiyle teclîd ve tanzîm ile velâdet-i hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı hazret-i şâhâne tezyînâtı gecesi bir nevʿi îfâ-yı merâsim-i tebrîk zımnında mahsûs cânib-i sefâret-i seniyyeye iʿtâʿ ve tesyîl etmiş olmakla tercüme-i mezkûre ol-bâbda taraf-ı çâkerîye mersûl tezkeresiyle takdîm-i savb-ı savâb-nümâ-yı münʿimânelerî kılındı. Maʿlûm-ı vâlâ-yı veliyyü'n-niâmîleri buyurulduğu vecihle Baron-ı mûmâ-ileyh öteden berü veliʿnimetimiz zât-ı şevket-simât-ı şehinşâhî efendimiz hazretlerinin dâ'î ve sitâyişkârı ve böyle vesîle-i münâsibe ile meşmûl-ı ifâde olan avâtıf-ı aliyye-i hazret-i şehinşâhîden aralıkda hissedâr-ı inâyet olmak nuhbe-i efkâr ve bâʿis-i kemâl-i iftihârı olduğuna nazaran rehîn-i müsâʿade-i seniyyeleri buyurulduğu halde atiyye-i aliyye-i hazret-i cihândârı olarak meselâ bir adet münâsip kutu ihsân ve tisyârıyla bir kat dahî mesrûriyeti emrinde ve her halde emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir

Fî 15 [Ramaza]n [12]54

Belge 13

Hammer'in takdim ettiği nüshanın mahzuziyet-i şahaneyi mucip olduğu, tekrardan kendisine hediye verilmesine gerek olmadığı[126]

Maʿrûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Maʿlûm-ı âlî buyurulduğu üzere mukaddemce Viyana sefîri saâdetlü Rıfʿat Bey Efendi bendelerinin işʿâr eylediği Avusturya Devleti baştercümânı Mösyö Hammer'in ne sûretle mazhar-ı inâyet-i seniyye-i şâhâne buyurulmuş olduğuna dâir vâkiʿ olan suâl-i âlî-i cenâb-ı mülûkâne keyfiyeti maʿlûm-ı çâkerânem olup tercümân-ı mûmâ-ileyhin mukaddemâ tertîb ve takdîm etmiş olduğu bir kıtʿa nüshâdan dolayı taraf-ı eşref-i hazret-i şâhâneden kendüsine bir kıtʿa kutu ihsân buyurulduğu ol vakit Beç Sefâreti baş serkitâbeti hizmetinde bulunan Hâriciye mektubcusu saâdetlü Enverî Efendi bendelerinden tahkîk kılınmış ve muahharan dahî tercümân-ı mûmâ-ileyhe bir kıtʿa nişân-ı zîşân înâyet ve ihsân olunmuş idüği Divân-ı Hümâyûn kaleminden ihrâc ettirilüp manzûr-ı mekârim-mevfûr-ı cenâb-ı mülûkâne buyurulmak üzere irsâl-i sûy-i vâlâları kılınan berât-ı âlî kaydından anlaşılmış olmakla sefîr-i mûmâ-ileyh bendelerinin işʿâr-ı vecihle bu defʿa dahî bir kıtʿa kutu ihsân ve iʿtâ buyurulmuş veyâhud takdîm etmiş olduğu risâle nezd-i meʿâlî-vefd-i hazret-i hilâfet-penâhide bâʿis-i mahzûziyet-i seniyye olduğunu kendüsine ifâde eylemek üzere sefîr-i mûmâ-ileyhe beyân ve inbâ kılınması

[126] **HAT**, 835/37696, (27.L.1254/13.1.1839).

hususlarından her ne vecihle irâde-i ihsân-âde-i cenâb-ı şehinşâhî buyurulur ise ona göre icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunacağı maʿlûm-ı sâmîleri buyuruldu. Emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Seniyyü 'ş-şiyemâ devletlü inâyetlü atûfetlü efendim hazretleri,

İşbu tezkere-i vâlâlarıyla irsâl buyurulan berât-ı âlî kaydı takdîm-i atabe-i felek-mertebe-i cenâb-ı cihânbâni kılınarak manzûr-ı meʿâlî-mevfûr-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve tercümân-ı mûmâ-ileyh mukaddemce bir kıtʿa kutu ihsân-ı celîlesine mazhâr ve muahharan dahî nişân-ı âlîşân ihsân-ı aliyyesine nâil olmuş olduğuna binâen bu defʿa tekrâr yine kutu iʿtâ ve ihsân buyurulması iktizâ etmeyeceğinden risâle-i mezkûrenin nezd-i meʿâlî-vefd-i hazret-i şâhânede mûcib-i mahzûziyet-i seniyye olduğunun kendüsine ifâdesi içün sefîr-i mûmâ-ileyhe işʿârı husûsûna irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâcidârî müteʿallik buyurularak zikr olunan berât-ı âlî kaydı iʿâde kılınmış olmağla ol bâbda irâde efendimindir.

Belge 14

Hammer'in Avusturya dışişlerindeki görevinden azliyle yerine Huszàr'ın tayin edildiği ve azil sebebine dair Viyana Sefiri Rıfat Bey'den gelen tahrirat.[127]

Viyana Sefîri saâdetlü Rıfʿat Bey Efendi hazretleri tarafından vürûd eden tahrîrâtın hallidir. Fî 20 Z[ilkâde] [12]54

Avusturya Devleti tercümânı bulunan Baron Hammer'in bu def'a hasbe'l-îcâb hizmet-i mezkûresinden ihrâç ve tebʿîdiyle yerine muvakkaten Mösyö Hosar'ın [Huszàr] nasb ve taʿyîn olunduğu resmen baş kançılarya tarafından sûy-ı âcizâneme işʿâr ve ifâde olunup sebep ve hikmeti dahî lede't-tahkîk İmparator-ı sâbık zamanında mûmâ-ileyhin hâmil olduğu nişân rütbesinin terfîʿi vaʿad olunmuş ve İmparator-ı müşârün-ileyhin vefâtından sonra dahî işbu vaʿdin incâzına himmet olunacağı rütbetlü Prens Metterniç [Metternich] cenâbları tarafından kendüsine ifâde ve tebşîr olunarak şimdiye kadar mûmâ-ileyhe aralıkta işbu emeline vusûlünü niyâz etmekte olduğu misüllü geçende dahî istidʿâsı vukûʿunda mûmâ-ileyhân sırasında diğer baʿzı münâsibleriyle maʿan icrâ etmek üzere şimdi bir nevʿi savuşturulmak içün keyfiyetin huzûr-ı imparatorîye işʿâr ve istîzân olunduğunu Prens-i mûmâ-ileyh ifâde etmiş ve yine arası uzayıp bir eseri zuhûr eylemediğinden keyfiyeti arz meclisi ashâbından istifsâr ile işbu ifâdenin aslı olmadığı tebeyyün eylemiş ve bu sûret Prens-i mûmâ-ileyh cenâblarına biraz girân gelip Baron-ı mûmâ-ileyhin bu gûne istidʿâ ve tahkîkâta ibtidârından dolayı kalem-i İmparatorî ile

[127] **HAT** 1197/47023-A, (20.Za.1254/4.2.1839).

muharrer bir kıtʿa tenbihnâme istihsâlıyla bi'l-vâsıta Baron-ı mûmâ-ileyhe kırâat ettirmiş ise de işbu tenbihnâme gûya İmparator-ı müşârün-ileyhin kendü hatt-ı destiyle olmayup Prensin sanîʿası olduğu ve katʿan kendüsine te'sîr etmeyeceğini beyân ve Prense mektûb tahrîriyle tavr-ı edebe muhâlif kelimât derc ve isyân ile bunun üzerine tekrâr taraf-ı İmparatorî'den istâr ve tisyâr olunan tevbihnâmeyi dahî evvelki gibi adem-i isgâda ve tahfîf ve Prens-i mûmâ-ileyh[in] yüzüne karşı tekzîb idüp eğerçi muahharan kendüsine nedâmet gelüp istiʿfâ-yı cürm ve kusûra teşebbüs eylemiş ise de bu madde zımnında lisânen ve işʿâren tavr-ı edebe müğâyir Prens-i mûmâ-ileyhe bir takım nâsezâ sözler söylemiş olduğu cihetiyle Prensin vikāye-i nâmus ve iʿtibârı-çün nezd-i İmparatorî'de mukârin-i afv ve kabûl olmayarak ol-vecihle hizmet-i mezkûreden tard ve tebʿîd kılındığı haber alınmış idiğü.

Belge 15

Hammer görevinden alındığı için takdim ettiği kitap için hediye verilmesine gerek olmadığına dair Rıfat Bey'den gelen tahrirat [128]

Hâk-i pây-ı mekârim peymây-ı velîyyü'n- niʿamîlerine maʿrûz-ı bende-i kemîneleridir ki

Maʿlûm-ı âlî-i münʿimâneleri buyurulduğu vecihle geçenlerde baʿzı mevâd-ı vâkıʿa ve îcâbiyeye dâir takdîm-i hâk-i pây-ı vâlâları kılınan maʿrûzât-ı çâkerânemin ecvibe-i celîlesine dâir enmile-pîra-yı taʿzîm olan çend kıtʿa tahrîrât-ı seniyye-i münʿimâneleri mezâyâ-yı aliyyesi rehîn-i ittılâʿ-i bende-i sıdk-ı vesîm olup mukaddemce Devlet-i Aliyye-i azîme ile İngiltere ve Fransa Devletleri beyninde münʿakid olan ticâret ahidnâmeleri irsâl buyurulmuş olmağın bu tarafta dahî ileride bir gûne lakırdısı olduğu halde bi't-tatbîk îcâbına bakılacağı ve sâye-i inâyet-vâye-i hazret-i şâhânede sâbık ve emsalleri vechile bu tarafta dahî ziyâfet-i resmî husûsuna müsâʿade-i Aliyye-i hazret-i mülûkâne erzân ve mesârifât-ı vâkıʿasıyçün ihtiyât poliçesi iʿtâsına inâyet-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhâne şâyân buyurulmuş idüğünden ve fakat şimdiki halde karnaval mevsimi geçerek balo îcab etmeyecek gibi göründüğünden alâ haddihî riâʿyet-i zâtiyye ve şahsiyye olmak üzere iktizâ edenlere resmî ziyâfetler tertîbiyle kâʿide-i tasarruf-ı mümkineye riʿâyeten mesârıfat-ı vâkıʿa ve zuhurât-ı sâire-i mezkûr poliçeye mahsûben tıpkı işʿâr-ı âlîleri vech ile Baron Sina[129] tarafından ahz ile bi-mennihî teʿâlâ keyfiyet savb-ı vâlâlarına tahrîr olunacağı ve Tiryeste şehbenderi Fecayini[130] bendelerine nişân iʿtâsına dâir şâyân buyurulan müsâaʿde-i seniyye keyfiyyeti kendüsine işʿâr ve tebşîr olunmuş ve diğer

[128] **HAT**, 737/34965-E, (27.Za.1254/11.2.1839).
[129] Georgios Sinas (1783-1856)
[130] 1839 yılında Trieste şehbenderi Angelo Cazzaiti'dir. (D. A. Ottmayer, Handels- und Gewerbsalmanach für das Königreich Ungarn und die mit demselben gesetzlich verbundenen Nebenländer, Ofen 1842, 1. Theil, s. 66.)

Devlet-i Aliyye şehbenderlerine dahî bu misüllü nişân iʿtâsı şân-ı şevket-nişân-ı hazret-i şâhâne iktizâsınca mahz-ı isâbet olmuş Venedik ve Ligorna [Livorno] şehbenderleri dahî sâye-i inâyet-vâye-i mülûkânede Viyana sefâreti seniyyesi merbûtâtından bulunmuş olmakla mûmâ-ileyh Fecayini bendelerinin nişânıyla beraber diğer Venedik ve Ligorna [Livorno] şehbenderleri Serpos [Jacob Serpos] ve Tavaş [Joseph Tausch] bendelerinin nişânlarının dahî hîn-i iʿmâl ve itmâmında sûy-i âcizâneye irsâli menût-ı reʿy-i âlîleri idüği ve Mavroyani Bey bendelerinin zamm-ı maʿaşı husûsunun sûret-i tesviyesi dahî kendüsine beyân ve işʿâr kılındığı ve Baron Hammer'in geçende vâkiʿ olan işʿâr-ı âcizânem vech ile tercümânlıktan ihrâcı cihetiyle tercüme ve takdîm eylediği kitâbdan dolayı şimdiki halde vâkıʿa hediye verilmesi îcab etmeyeceğinden bu bâbda fakat beyân-ı mahzûziyet-i aliyye ile savuşturulmasına dâir olan irâde-i seniyye keyfiyyeti tamam muvâfık-ı maslahat ve mahz-ı kerâmet kabîlinden görülmüş olduğu muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukta emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 27 Z[ilkâde] [12]54

Belge 16

***Osmanlı Şiir Şanatı Tarihi*'nin ikinci cildinin sunulması[131]**

Seniyyü´l-himemâ behiyyü'ş-şiyemâ inâyetlü atûfetlü oğlum efendim hazretleri,

Maʿlûm-ı âlîleri buyurulduğu üzere Avusturya Devleti tercümânı Mösyö Hammer nâm müellif bundan akdem *Tezkeretü'ş-Şuʿarâ* isminde bir kitâb tertîb ve te'lîf ile cild-i evvelini atabe-i ulyâ-yı hazret-i şâhâneye takdîm etmiş olduğundan kendüsine taltîfen bir kıt'a nişân-ı iftihâr inâyet ve ihsân-ı hümâyûn buyurulmuşdu. Mersûm bu defʿa izhâr-ı teşekkürü hâvî mübârek hâk-i pây-ı meʿâlî-ihtivâ-yı cenâb-ı mülûkâneye bir kıt'a arz-ı hâl ile berâber kitâb-ı mezkûrun cild-i sânîsini ve târîh-i velâdet-i bâ-saâdet-i hazret-i şâhâneye dâir inşâd etmiş olduğu kıtʿayı dahî takdîm olunmak üzere Nemçe Sefâreti tarafından Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye'ye gönderilmiş olduğuna mebnî manzûr-ı mekârim-mevfûr-ı hazret-i mülûkâne buyurulmak için mersûl-ı sûy-ı atûfîleri kılınmakla muvâfık-ı irâde-i seniyye-i şâhâne buyurulur ise Umûr-ı Hâriciye Nezâreti cânibinden mersûma izhâr-ı mahzûziyet-i seniyyeyi mutazammım bir kıtʿa mektûb tahrîriyle Sefâret-i müşârün-ileyhâ tarafına iʿtâ olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr olundu.

Ma'rûz-ı bendeleridir ki

[131] **BAO, HAT**, 1202/47190, (29.Z.1254/15.3.1839).

Hâme-pîrâ-yı taʿzîm olan işbu emirnâme-i seniyyeleriyle zikr olunan kitâb ve arz-ı hâl ve kıtʿa mübârek ve muʿallâ-yı hâk-i pây-ı hümâyûn-ı mülûkâne[ye] arz ve takdîm ile manzûr-ı şevket-mevfûr-ı cenâb-ı pâdişâhî buyurularak tıpkı istizân-ı samîleri üzere nezâret-i mezkûre tarafından mahzûziyeti mutazammın mektûb tahrîriyle Sefâret-i müşârün-ileyhâ tarafına iʿtâsı hususuna irâde-i aliyye-i mülûkane taʿalluk etmiş ve mezkûr kitâb ve arz-ı hâl ve kıtʿa leffen iʿâde kılınmış olmağla ol-bâbda emr u himem hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Belge 17

***Osmanlı Şiir Şanatı Tarihi*'nin son cildinin takdimi[132]**

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye mesnedine Der-saâdet'te mukîm Avusturya elçisi tarafından takdîm olunan bir kıtʿa mektubun tercümesidir.

Metbûʿum Devlet-i İmparatoriye'nin tercümânı olan Mösyö Hammer'in te'lîf-kerdesi olan Şuʿarâ-yı Osmâniye risâle-i cedîdesinin dibâcesini nâm-ı nâmi-i hazret-i pâdişâhî ile mevsûm ve müveşşah olarak tabʿ ve takdîmine ruhsat-ı seniyye-i mülûkâne istihsâli emrinde sâʿy-ı cemîl-i âlîleri bî-dirîğ kılınmak iltimâsını hâvî bundan akdemce göndermiş olduğum takrîrime cevâben zât-ı sâmîleri elsine ve ûlûm-ı şarkıyeye intisâb ile şöhretyâb olan dânişmend-i merkûmun isʿâf-ı istidʿâsına tefezzul ve telattuf-i âli-i şehinşâhâne şâyân buyurulduğunu bu dâʿîlerine ihbâra himmet eylemişti. Bir kıtʿası hâk-i serîr-i hazret-i mülûkâneye takdîm olunmak üzere dibâcesi lîsan-ı Osmânî'de mesbûk iki kıtʿa risâle hürmetlü Prenç Meternik [Prens Metternich] cenâbları tarafından bu dâʿîlerine gönderilmiş olmağın bu husûs içün vâsıta-i câlibetü'l imtinân-ı âlîlerine mürâcaʿata ibtidâr olunup mine'l-kadîm taht-ı âlî-baht-ı mevrûs-ı şâhânesine câlis olmuş olan ecdâd-ı izâmları içinde en ziyâde hâmi-i ulûm ve sanâyiʿ olmak sıfat-ı mahmûdesini dahî nice evsâf-ı celîle-i sâire ile meʿan câmiʿ olan şevket- meʿâb adâlet-nisâb hazretlerinin nâm-ı nâmi-i hümâyûnlarıyla işbu risâle-i matbûʿa müzeyyen olmasına ezher cihet şâyân olduğunun ilâve-i ifâdesi zât-ı devletlerine der-kâr olan kemâl-i tevkîr ve iʿtibârımın tevsîkâtını tecdîde niʿme'l-vesîle ittihâz olundu deyû mastûrdur.

Belge 18

***Osmanlı Tarihi*'nin 10 takımının biner kuruştan alınması hususu[133]**

Maʿlûm-ı âlî buyurulduğu vecih üzere Hammer nâm fi'l-asıl Avusturya tercümânının tevârih-i Arabiye ve Osmâniye'den icmâlen ve her bir asır ve devirde Der-saâdet'te bulunmuş olan

[132] **HAT**, 1204/47275-D, (29.Z.1254/15.3.1839). (Daha önce Şerafettin Turan yayımlamıştır. Bkz: Turan, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", s. 157-160.)
[133] **HAT**, 1194/46909-E, (27.Z.1255/4.3.1840).

düvel-i nasâra elçilerinin metbûʻlarına her bir madde ve vâkıʻa üzerine vâkiʻ olan ihbârat ve takrîrâtlarını müverrihîn-i İslâm'ın takrîrlerine tatbîken ve tevârih-i Osmâniye'yi muʻâsır olan Efrenç müverrihlerinin hikâyâtıyla mukâbeleten Nemçe lisânında te'lîf eylemiş olduğu *Târîh-i Osmânî*'yi Paris'te Haler [Hellert] namında bir Fransalı beyne'l-milel mütedâvil olan Fransa lisânına bi't-tercüme şimdiye kadar altı cildinin tabʻına dest-res olarak kusur ondört cildini haritalarıyla berâber derdest-i tanzîm etmekte olduğu ve işbu *Târîh-i Osmânî*'ye bi'l-cümle hükümdârân-ı Avrupa ve vükelâları başka başka müşteri olmuş oldukları beyânıyla sâmiaʻsı hayret-efzâ-yı ukûl-ı deverân olan menâkıb-ı celîle-i hazret-i şehinşâhiyle müşennef olduğuna binâen bi't-tercüme tabʻına şimdiye kadar dest-res olduğu altı cildini haritalarıyla mashûben bir kıtʻa arz-ı hâliyle hâk-ı atabe-i ulyâ-yı cenâb-ı şevket- meʻâb-ı cihânbâniye takdîme mücâseret idüp işbu mücâseret-i vâkıʻasının maksûdu târih-i matbûʻ tercümesinin birkaç takımının kabûlü yaʻni beher takımına takrîben biner kuruş bahâsına iʻtâsıyla on takımının iştirâsıyla hakkında ihsân-ı âli-i hazret-i şâhâne erzân buyurulmak ümniyesinden ibâret idügi münfehim olmakla olbâbda emr u fermân hazret-i men-lehüʻl-emrindir.

Belge 19

Hammer'in nişana teşekkürü ve Osmanlı Şiir Sanatı'nın ikinci cildinin takdimi [134]

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü pâdişâh-ı kîtî-penâh şehinşâh-ı saâdet-iktinâh müceddid-i nâmûs-ı kavânîn-i mülk ü devlet, müveffaz-ı fânûs-ı efânîn-i dîn ü millet müessis-i esâs-ı übbehet ü celâl, musavvir-i tesâvîr-i akl u hayâl hazretlerinin 'bâʻis-i emniyet-i cihân ve mûcib-i meserret-i âlem-yân olan vücûd-ı şerîf-i meymenet rediflerini avârız-ı kevn ü fesâddan emîn eyleye âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

Arz-ı hâl-i dırâʻat-meʻâl-i bende-i niʻmet-i harîdeleridir ki taraf-ı eşref-i şehinşâhâneden iʻtâ ve ihsân buyurulan nişân-ı fürûğ-efşân ile bu bende-i hulûsiyet besteleri mümtâzü'l-akrân ve serefrâz-ı mefharet ü furkân olduğu mülâbesesiyle bu gûne avâtıf-ı şâmiletü'l-avârif-i mülûkâneye edâ-yı merâsim-i teşekkür ü sipâsı ve îfâ-yı levâzım-ı tezekkür ü hakşinâsî birle dibâcesi nişân-ı âlişân-ı sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı hâkânî ile müzeyyen tezkere-i tercümehâ-yı *Şuʻarâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân* nâm kitâb-ı hayriyet-nisâbın cild-i sânîsi hâk-i pây-ı pervîn fersâ-yı şehinşâhânelerine bi'd-dırâʻat u huşûʻ takdîm ve ihdâsına cesâret ve ictirâ kılınmıştır. Bâkî hemîşe emr u fermân ve lütf u ihsân pâdişâh-ı âlem-penâh ve şehinşâh-ı devlet-destgâh veliyyün-niʻam kerimü'ş-şiyem efendim sultânım hazretlerinindir.

Bende-i dırâʻat-meʻâl

[134] **BAO, HAT**, 1415/57837, (29.Z.1256 / 22.2.1841).

Belge 20

Hammer'in *Takvim-i Vekâyi*'ye makale göndermesi[135]

Viyana Sefâreti Seniyyesi'ne

Mahdûm-ı âlîlerinin iʿade buyurulacağına dâir şehr-i Saferü'l-hayrın on sekizi târîhiyle müverrahan enmile-i zîb-i ihtirâm olan tahrîrât-ı âliyeleri meâl-i vâlâsı maʿlûm-ı âcizânem olmuştur. Siyâk-ı ihnâ-yı sâmi-i sefâret-penâhîlerinden müstefât olacağı vecihle mûmâ-ileyh baʿzı mertebe sıkılarak avdet arzusunda bulunmuş olup vâkıʿa kendülerinin ibtidâki gurbete çıkışları olduğundan avdet arzu eylemeleri umûr-ı tabiiyeden ve buraca dahî tahassür ve iştiyâkı bir derece olsun tahfîf edecek mevâddan olmasıyla bu istidʿâsının isʿâfı kullarının dahî niyâz-kerde-i âcizânem olduğu ve Mösyö Hammer'in *Takvîm-i Vekâyî*'ye derci iltimasıyla taraf-ı eşref-i sefâret-penâhilerine takdîm etmiş olduğu fıkra derç ve iʿlân ettirilmek üzeredir bâkî emr u fermân

Belge 21

Avusturya Bilimler Akademisi'nin kuruluşuna dair Hammer'in gönderdiği haber[136]

Haşmetlü Avusturya İmparatoru cenâbları geçen sene Viyana şehrinde Akademya-yı İmparatoriyye unvânıyla bir mecmaʿ-ı ehl-i dâniş te'sîs ve inşâ edip Avusturya Devleti fahîmesi ministrolarıyla asilzâdegân ve süferâ-yı düvel-i sâire resmen mevcûd oldukları halde mecmaʿ-ı mezkûra mahsûs olan mahal feth ve küşâd ve evvelâ me'mûr-ı nezâreti olan zât tarafından baʿzı makâlât-ı münâsibe serd ve îrâd olunduğu akabinde ol mecmaʿa reîs taʿyîn olunmuş olan Baron Hammer dahî akademya taʿbîr olunan mecâlis-i fünûniye illet-i gâiye-i nâfiʿâsından bahs ve beyân ve bunun şâkirdânı iki sınıfa münkasem ve bir sınıfı ulûm-ı riyâziyye ve diğeri fünûn-ı edebiyyeye mücid ve müteʿallim olacaklarından bu iki nevʿi ilim ve fenni lâ-yenhazu't-tayru bi-cenâhı vâhid meseline muvâfık bir taʿbir ile tayrın iki kanadına ve Viyana şehrinde nev-îcâd bir çeşme olarak üzerine Avusturya memâlikinde vâkiʿ Tuna ve Elbe ve Pod ve Vistula nâmında olan enhâr-ı erbaʿa-i kebîrenin resimleri nakş ve tersîm olunmuş olduğundan dâru'l-ʿulûm-ı mezkûru dahî zikr olunan çeşmeye teşbih ve işbu çeşme sûretde enhâr-ı erbaʿa-i mezkûre meyâhını câmiʿ olduğu misüllü Avusturya Devleti tebʿası dahî milel-i erbaʿadan yaʿni Nemçe ve Isklaman ve Macar ve İtalyan milletlerinden ibâret olmasıyla tevâif-i mezkûre erbâb-ı maʿlûmâtı bi'l-ittifâk enhâr-ı mehâretleri mahall-i mezkûr çeşmesinde müctemiʿ ve müncer

[135] **BOA, Mektubi Kalemi (HR.MKT)**, 19/70, (2.R.1264/08.03.1848).
[136] **Takvim-i Vekâyi**, no. 370, (5.R.1264/11.3.1848).

olacağını ve fünûn-ı lâzime elsine-i mütennevi‘a üzere ta‘lîm ve te‘allüm olunacağı cihetle mezkûr mahallin Avrupa memâlikinde bulunanların cümlesine tefevvuk edeceğini tenvih ve ityân etmiş ve reis-i mûmâ-ileyhin işbu teşbîhâtı muvâfık-ı akl u hikmet olarak çünkü hayât-ı eşyâ sudan hâsıl olduğu gibi nev‘i insâna mahsûs olan ulûm ve ma‘rifet dahî ashâbını hakîkaten ihyâ edeceği vâreste-i kuyûd-ı delâil bulunmuştur.

Buradan devam et/*-

Belge 22

İspanya Eski Orta Elçisi Mösyö Antuvan’a, Hammer’e ve Ressam Eman’a nişan verilmesi[137]

Tezkere-i sâmiye

İspanya Devleti tarafından orta elçilik ile mukaddemâ Der-saâdet’te bulunan Mösyö Antuvan Riklem’in [Antonio Riquelme] bundan evvelce bu taraftan avdeti vukûʿunda taltîfi irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî muktezâ-yı münîfinden olup Avusturya Devleti Hâriciye Nezâreti müsteşârlarından Baron dö Hammer Purgstall’a birer kıtʿa nişân-ı âlî iʿtâsı dahî Avusturya Devleti Sefâreti cânibinden iltimâs olunduğu misüllü Ligorna [Livorno] Umûr-ı Mülkiye vekâletine muvakkaten me’mûr olan Dönkiyokki’nin [?] hayır-hâhân-ı saltanât-ı seniyyeden olduğu Ligorna’da [Livorno] mukîm Devlet-i Aliyye şehbenderinin vürûd eden mektûbunda beyân olunmuştur ve Avusturya Sefâreti’nin bunun hakkında dahî iltimâsı vukûʿ bulmuş olmakla ve Eflaklı Ressam Eman dahî mukaddemce takdîm ettiği Onyaniçe? Muhârebesi resminden dolayı eltâf-ı celîleye mazhâriyetini bir kıtʿa tahrîrâtında işʿâr ve niyâz eylemiş olmasıyla bunlardan Antuvan Riklem [Antonio Riquelme] ile Hammer Purgstal’a ikinci ve Dönkiyokki ?, Razkovniki’ye üçüncü ve Ressam Eman’a dahî beşinci rütbelerden birer kıtʿa mecîdiye nişân-ı hümâyûnu îʿtâsıyla icrâ-yı taltîf ve tatyîbleri şân-ı mekârim-nişân-ı âlî îcâbından görülmüş ise de bu keyfiyetin nişân-ı hümâyûn meclîsine veyâhud savuşturulması hakkında her ne vecihle emr u fermân-ı ihsân-beyân-ı hazret-i pâdişâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantuk-ı münîfi icrâ olunacağı ve zikr olunan mektûbların tercümeleriyle Avusturya Sefâreti’nin tezkiresi meşmûl-nigâh-ı meʿâl-i-iktinâh-ı cenâb-ı mülûkâne buyurulmak içün arz ve takdîm kılındığı beyânıyla tezkire

Belge 23

Hammer’e nişan verilmesi[138]

[137] **BOA, Âmedî Kalemi (A. AMD)**, 59/99, (1271/1855).
[138] **HR. MKT**, 108/86, (28.Ş.1271/16.5.1855).

Mâliye Nezâret-i celîlesine buyuruldu

İspanya Devleti tarafından orta elçilik ile mukaddemâ Der-saâdet'te bulunmuş olan Mösyö Antuvan Riklem [Antonio Riquelme] ve Avusturya Devleti Umûr-ı Ecnebiyesi Nezâreti Müsteşârlarından Baron dö Hammer Purgstall'a ikinci ve Ligorna [Livorno] Umûr-ı Mülkiyesi vekâletine muvakkaten taʿyîn olunan Dönkiyokki? ile Kırım cânibindeki İngiltere ordusu generallerinden Borgon'un yâverlerinden Binbaşı Cohn [John] Börk'e üçüncü ve mülâzım Corc [George] İstopkord' ile Prusya Devleti asilzâdegânından Kont Döte'ye dördüncü ve Eflaklı Ressam Eman'a beşinci rütbelerden birer kıtʿa Mecîdiye nişân-ı zîşânı iʿtâsı hususuna bil-istîzan emr u fermân-ı mekârim-unvân-ı cenâb-ı cihânbâni müteaʿllik ve şeref-sudûr buyurulmuş ve fî 9 Ş[aban] sene [12]71 târîhinde cânib-i teşrifât ilm u haberi verilmiş olmakla mezkûr nişânların iʿmâliyle Bâb-ı Âlî irsâline himmet buyurula deyu.

Mâliye Nezâretine Buyuruldu-yı âli

İspanya tarafından orta elçilik ile mukaddemâ Der-saâdet'te bulunan Antuvan Riklem [Antonio Riquelme] vesâirenin tesviye-i nişânlarına dair.

Belge 24

Hammer'e nişan verilmesi

Avusturya Devleti fahîmesi Hâriciye Nezâreti müsteşârlarından işbu râfiʿ-i [tevkîʿ-i refîʿü'ş-şân-ı hâkânî][139] Baron dö Hammer Purgstall erbâb-ı dirâyet ve kiyâsetten ve maʾlûmât-ı kâmile ashâbından ve asilzâdegân ve hayırhâhândan olduğuna binâen mücerred devlet-i müşârün ileyhâya olan hürmet-i mahsûsa-i pâdişâhaneyi te'yîden mûmâ-ileyhe olan îtibâr-ı mahsûsumuzu îlânen denilerek mûmâ-ileyhe dahî ikinci rütbeden bir kıtʿa nişân verildiği beyânıyla

Derkenâr: Aslına tatbîkan

Belge 25

Fuad Paşa'nın Hammer'e mektubu[140]

S[on] E[xcellence] Fuad Pacha

á

Mons.[ieu]r de Hammer

á

[139] İbare tamamlanmayarak yarım bırakılmıştır.

[140] **BOA, İrade Hariciye (İ.HR)**, 122/6054-01.01, (20.L.1271/06.07.1855).

Vienne

Monsieur le Baron,

Le Ministère Impérial ayant soumis á Sa Majesté le Sultan l'ouvrage dont Vous lui avez fait hommage ainsi que la lettre de remerciemets que Vous lui avez adressée au sujét de la décoration de l'ordre Imp.[érial] du Medjidié que mon Auguste Souverain s'est plu á Vous accorder. J'ai l'honneur de Vous informer que Sa Majesté Impériale a reçu avec plaisir cet ouvrage et m'a donné l'ordre de Vous en exprimer Sa plus haute satisfaction.

Permettez moi Monsieur le Baron de Vous dire combien je suis heureux de vous transmettre cet agréable message et de saisir l'occasion qui m'est offerte pour Vous faire agréer l'expression de ma parfaite estime et considération.

Belge 26

Hammer'in kendisine verilen nişan için yazdığı teşekkür mektubunun sunulması[141]

Atûfetlü efendim hazretleri,

Avusturya Devleti muʿteberânından Baron Hammer'in muahharan kendüsine ihsân buyurulmuş olan nişân-ı âlîden dolayı teşekkürü ve te'lîf-kerdesi olan bir risâlenin takdîmini mutazammın tevârüd eden arîzası risâle-i mezkûr ile berâber meşmûl-i luhâza-i âlî buyurulmak içün arz ve takdîm kılındı. Muvâfık-ı emr u fermân-ı hazret-i tâcidâri buyurulduğu halde mûmâ-ileyhin bu veçhle vâkiʿ olan teşekkürü ve risâle-i mersûlesi nezd-i âlîde mûcib-i mahzûziyet ve makbûliyet olduğuna dâir Hâriciye Nezâret-i celîlesi tarafından kendüsine tahrîrat tastîr ve irsâl olunacağı beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim. 20 [Şevva]l [12]71

Maʿrûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hâme-i zîb-i tekrîm olan işbu tezkire-i sâmîye-i âsafâneleriyle zikr olunan risâle ve arîza manzûr-ı âli-i hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân mûmâ-ileyhin teşekkürü ve risâle-i mersûlesi nezd-i âlîde mûcib-i mahzûziyet ve makbûliyet olduğuna dâir Hâriciye Nezâreti celîlesi tarafından kendüsine tahrîrat tastîr ve irsâl olunması müteʿallik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyâri muktezâ-yı münîfinden bulunmuş ve mârü'l-beyân risâle ve arîza tevkîf kılınmış olmakla ol-bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 21[Şevva]l [12]71

[141] **İ.HR**, 122/6054-02.01, (20.L.1271/06.07.1855).

Avusturya Devleti muʿteberânından Baron Hammer'in nişâna teşekküründen ve risâlesinden dolayı mahzûziyet icrâ eylediğine dâir.

Belge 27

Hammer'in nişan için teşekkürüne cevap verilmesi[142]

Avusturya Devleti muʿteberânından Baron Hammer'e tahrîrat-ı âliye

Zât-ı maʿârif-simât-ı asîlânelerinin âsâr-ı mehâsin-disârı nezd-i âli-i cenâb-ı mülükânede rehîn-i takdîr olduğunun nişân-ı celîli olmak üzere taraf-ı eşref-i hazret-i şehinşâhiden iʿtâ buyurulmuş olan nişân-ı âlîden dolayı îfâ-yı teşekkürü ve te'lîf-kerdeleri olan risâlenin takdîmini mutazammın tevârüd eden tahrîrât-ı valâkârîleri risâle-i mezkûre ile berâber huzur-ı âlî-i cenâb-ı pâdişâhiye arz ve takdîm olunarak bu sûretle ibrâz-ı memnuniyet ve teşekküre vâkiʿ olan himmet-i asîlâneleri bâʿis-i mahzûziyet-i seniyye olduğu misillü risâle-i mersûle dahî nezd-i âlî-i şehinşâhîde mûcib-i makbûliyet olduğu beyânıyla nemîka-i muhlisi ? terkîmine izbâr olundu.

Avusturya Devleti muʿteberânından Baron Hammer'e tahrîrat-ı aliyye

Nişâna teşekküründen ve risâleden dolayı cevâb ve mahzûziyeti hâvî

Belge 28

Hammer'in Cevdet Paşa'ya mektubu[143]

İzzetlü semâhatlü dirâyetlü ulemâ-yı kirâm ve allâme-i fihâmdan hikmeti, reşk-endâz-ı hikmet-i Süleymân u Belkıs' vekâyinis-i Devlet-i Aliyye Cevdet Efendi cenâbları cenâb-ı âlî-meâblarına edʿiyye-i lâyıka ve esniye-i fâyıka iʿdâsından sonra arîza-dâşte-i bende-i sadâkat-perverleridir ki *Zeyl-i Tevârih-i Âli Osmân* olan cildi, elhamdülillahi Rabbil-ʿâlemîn resîde-i eyâdî-i bendeleri olup edâ-yı merâsim-i teşekkür ve îfâ-yı levâzım-ı tezekkür şimdiye değin te'hîrinin bâʿis ve sebebi fakat mütâlaʿ ve kırâʿata lâzım olan vakte teʿalluk edüp Meclis-i Erbâb-ı Dâniş'de okunan inhânın sûreti matbûʿan bu mektûb-ı dostî üslûba ilhâkıyla tabhâne-i İmparatoriyede tabʿı bitmiş *Târîh-i Vassaf*'ın cild-i evveli tercüme-i Nemseviye dâʿîleri birle ithâf-ı huzûr-ı lâmiʿun-nûrları gaybında hâl ve şerhi ilm-i âlemü'r-re'yi müşkilât-guşâlarına menût olan baʿzı su'âlât ve mücevvebât takdîmine cesâret kılınup

[142] **HR. MKT**, 116/20, (22.Za.1271/06.08.1855).
[143] **Y.EE,** 36/121, (20.C.1272/27.2.1856). (Belge daha önce Christoph Neumann tarafından yayımlanmıştır. Bkz: Neumann,"Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog…", s. 211-224.)

1. İbn Hacer'in *Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʿeti's-sâmine* nâm kitâbında birkaç defʿa Kütüb fi't-Tabâk ve'l-Eczâ ne maʿnâya gelüb ve hatt-ı mensûb ne vech hat olduğu,
2. Cild-i sânîlerinde ilm-i kimyâya dâir bir istirât-ı maʿrifet-mefâdı mevcûd bulunduğu hasebiyle Karn nâmında Mısır'da bulunan cilddeki üstâdının tercümesi nerede bulunduğu ifâdesi,
3. *Ferheng-i Şuʿûrî*'nin kerrâtla mezkûr olan şâʿir-i mâhiri Ebû'l-Meʿânî şuʿarâ-yı Fârisî'den hangi şâʿir olduğu,
4. *Zeyl-i Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın cild-i sânî sahife 320 sûret-i hatt-ı hümâyûnda devletime sadâkat ile hidmet edecek me'mûl olduğundan ibâresinde müstamel ve Mecîdiye nişân-ı âlişânında mevcûd bulunan lafz-ı sadâkat, ekrem-i sıdk maʿnâsında istinbât olunmuş ise de belki Fransız lafz-ı *fidelité* maʿnâsına ahz olunmalu ve bu maʿnâya ahz olunmaz ise Fransız dilinde müstaʿmel olan söz *fidelité* hangi Arab lafzına mütesâdif olduğu,
5. Târîh-i hicretin 307 senesinde mevcûd olan Vâkidî Târîhi mevcûdü'l-isim ve maʿdûmü'l-cisim olup iki defʿa İngiltere'de *Târîh-i Vâkidî* iddiʿâsıyla bir târîh sâha-i miyâne çıkdığı ahvâl-ı ağrebden olup evvelki kere Oklı âm musannif *Târih-i Vâkidî* iddiʿâsıyla bir kitâb-ı hurâfât-nisâbı peydâ edüb ikinci defʿa *Meğâzi-i Vâkidî* nâmıyla hâlâ Hindustân'da bu mektûba mantûk ve nazar-ı şerîflerine havâle kılınan bir kitâb çıkup ki kerrâtla haddesenâ al-Vâkidî îrâdıyla yedinci soyuna isʿâd edüb sene-i 447 îrâd olunur ki Vâkidî'nin vefâtından sonra iki yüz kırk sene muʿahhardır. İmdî ol vaktde yaʿni hicretin sene-i 447'de *Meğâzi-i Vâkidî* mevcûd olmayup fakad hadisi kaldığı burhân-ı müberhendir.

Bu suʿâlât-ı hamseye bir cevâb-ı pür-savâbları iltimâsından gayri Halîmgiray'ın *Gülbün-i Hânân* nâm târîhçesini bir ay içün ödünç vermeleri yâhûd dostumuz Baron Şlehta [Schlechta] vesâtatıyle bir nüshânın tensîbine icâzet-i âlîleri îʿtâ etmeleri eltâf-ı kerîmânelerinden mercû ve mes'ûldur bâkî hemîşe-i saâdet dâ'im bâd

Bende-i dırâʿat-meʿâl

Yûsuf Hâmmer Purgstâl

Der şehr-i Viyen

...

20 C 1272

Belge 29

Encümen-i Dâniş adına Cevdet Paşa tarafından Mösyö Hammer'e yazılan cevap mektubu[144]

Pîşvâ-yı erbâb-ı hüner Mösyö Yûsuf Baron Hâmmer cenâbları mukaddemâ Encümen-i Dâniş tarafından cânib-i dâniş câliblerine yazılmış olan mektûba cevâben bu defʿa Safer'in onyedisi târîhiyle müverrah bir kıtʿa mektûb-ı maʿârif üslûblarıyla te'lîf etmiş oldukları *Tîr u Kemân* risâlesinin bir nüshâsı vârid olup mezkûr şukka kabza-i nazar-ı mütâlaʿaya alınarak ihâle-i sihâm-ı enzâr ve mezkûr risâle dahî meydâna konularak nişângâh-ı enzâr-ı huzzâr kılındıkda işbu şukkaları lisân-ı Osmânî cenâb-ı maʿrifet-nisâblarının nasb-ı ayn-ı iʿtibârı iken mukaddemâ yazılan mektûbun Fransızca olmasına hafîf ve hafîce bir iʿtirâzı mutazammın ve bu risâleleri dahî ale'l-ʿumûm elsine-i şarkiye ve fünûn-ı şettâda yegâne olduklarına bir güzel nişâne olduktan başka bi'l-hassa lisân-ı Osmânîye'ye olan rağbet-i kâmile ve inşâ-yı Osmânî'de müsellemâtdan bulunan belki o mahâret-i tâmmelerini mübeyyin olmağın iʿtizâr sûretinde bu vecihle cevâba ibtidâr olunarak cenâb-ı dostânelerinin lîsân-ı Osmânî'de maʿlûmât ve mahâretleri kaziyyesi ihticâc ve istidlâle muhtâc mevâddan olmayarak encümence müsellemâtdan olduğu cihetle encümen tarafından gönderilecek mektûblar Osmânlıca olmak lâzım geldiği bedîhiyâtdan olduğu hâlde mukaddemki mektûbun Fransızca yazılması Avrupa'da Fransız lisânı ziyâde meşhûr olarak dâʿimâ Avrupa ile olunan mükâtebe ve muhâberelerde bu lisânın istiʿmâline alışıldığından ve cenâb-ı dostânelerine ise her hangi lisânca yazılsa fehm ve istifâdece bir gibi olduğundan ol-vakt Fransızca yazılıvermiş olmasından neş'et etmişdir. Yohsa bir başka maʿnâya mebnî değildir. Ancak bu bahâne ile böyle bir güzel eserlerine nâiliyetimizden dolayı encümence cümleten iktisâb-ı memnûniyet olunmuş ve bundan böyle dahî cenâb-ı dostâneleriyle böyle güzel eserlerine dest-res olmaklığımız encümenin başluca temenniyâtından bulunmuşdur.

Belge 30

Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'nin gümrükten geçmesine izin verilmesi[145]

Rüsûmat Emânet-i Celîlesi'nin Encümene muhavvel 16 Rabiu'l-evvel sene [1]307 târîhli ve otuz dört numaralı melfûf tezkiresinde Erzurum İstînâf mahkemesi reîsi saâdetlü Aziz Efendi'ye ait olup bi't-tevkîf gönderildiği beyân olunan Hammer'in Fransızca on sekiz cildden mürekkeb *Târîh-i Osmânî*'si öyle eyâdi-i avâmda intişâr edecek tüccâr malı kabîlinden

[144] **Atatürk Kitaplığı (AK), Cevdet Paşa Evrakı (CP)**, defter 36, belge 36, (20.C.1272 /27.2.1856). (Belge daha önce Christoph Neumann tarafından yayımlanmıştır. Bkz: Neumann,"Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog…", s. 211-224)

[145] **MF.MKT,** 114/68, (15.RA.1307/10.10.1889).

olmayup me'mûrîn-i devletten olan Efendi-i mûmâ-ileyhin şahsına âit olduğundan iʿâdesiyle imrârına müsâʿade olunabileceği husûsunda cevâben emânet-i müşârün-ileyhâya işʿâr buyurulması bâbında emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.
Fi 15 Rabiu'l-âhir sene [1]307
Ve fî 27 Teşrini's-sâni sene [1]305
Derkenar: Mektûbî Odası'na

Belge 31

Londra'dan Sakız'a gelen *Hammer Tarihi*'nin geri gönderilmesi mevzusunun tartışılması[146]

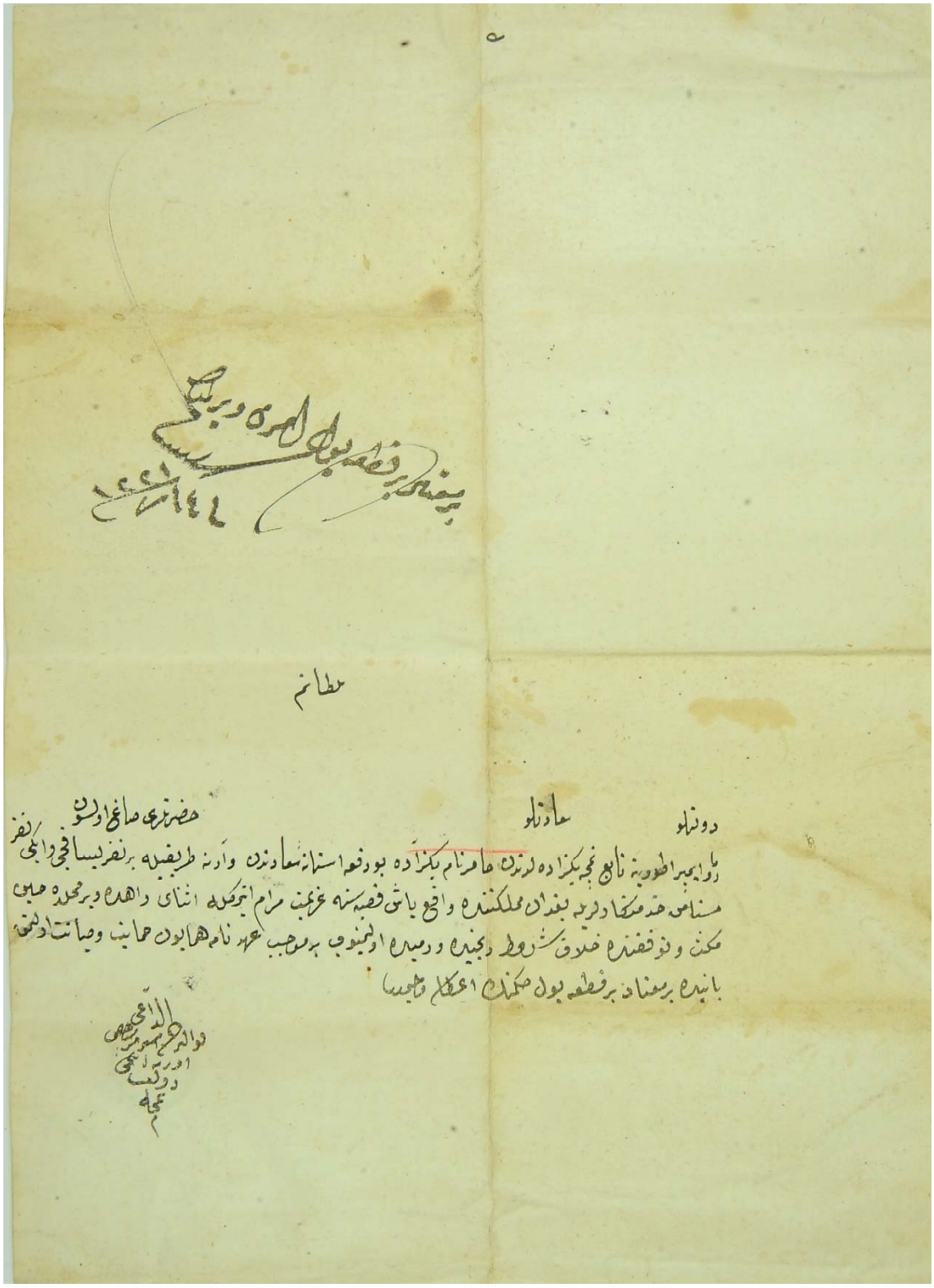
15 Agustos [1]309
Hülâsâ
Londra'dan meşâhirden bir zât tarafından Sakız Rum Kütüphanesi'ne ihdâ edilen Hammer'in Fransızca Osmânlı târîhinin tevkiften sarf-ı nazarla kendüsine iʿâdesi münâsib olacağına dâir cevâb
Cezâyir-i bahr-ı sefîd vilâyet-i celîlesine

Londra'da meşâhirden Harishova Lui nâmında muʿteber bir zât tarafından Sakız'ın Rum Kütüphanesi'ne ihdâ edilmiş olan Hammer nâm müverrihin Fransızca *Osmânlı Târihi*'nin inde'l-muʿâyene görülen fıkarât-ı muzırrâsından dolayı tevkîfi Maâʿrif Müdüriyeti'nden ifâde olunmuş ise de bunun tevkîfinden sarf-ı nazarla kendüsine iâʿde ve irsâli münâsib olacağı beyânıyla istifzâr-ı muʿameleyi hâvî 18 Muharrem sene [1]311 târîhli tahrîrât-ı aliyye-i vilâyet-penâhileri Encümen-i Teftîş ve Muâyene'ye lede'l-havâle mezkûr târîhin memâlik-i mahrûse-i şâhaneye idhâli câiz olup ancak mahrecine iʿâdesinde bir mahsur olamayacağından icrâ-yı îcâbı husûsunun cevâben izbârı ifâde olunmuş olmakla ol-bâbda fî 6 Eylül sene [1]309

[146] **MF.MKT,** 181/26, (7.RA.1311/17.9.1893).

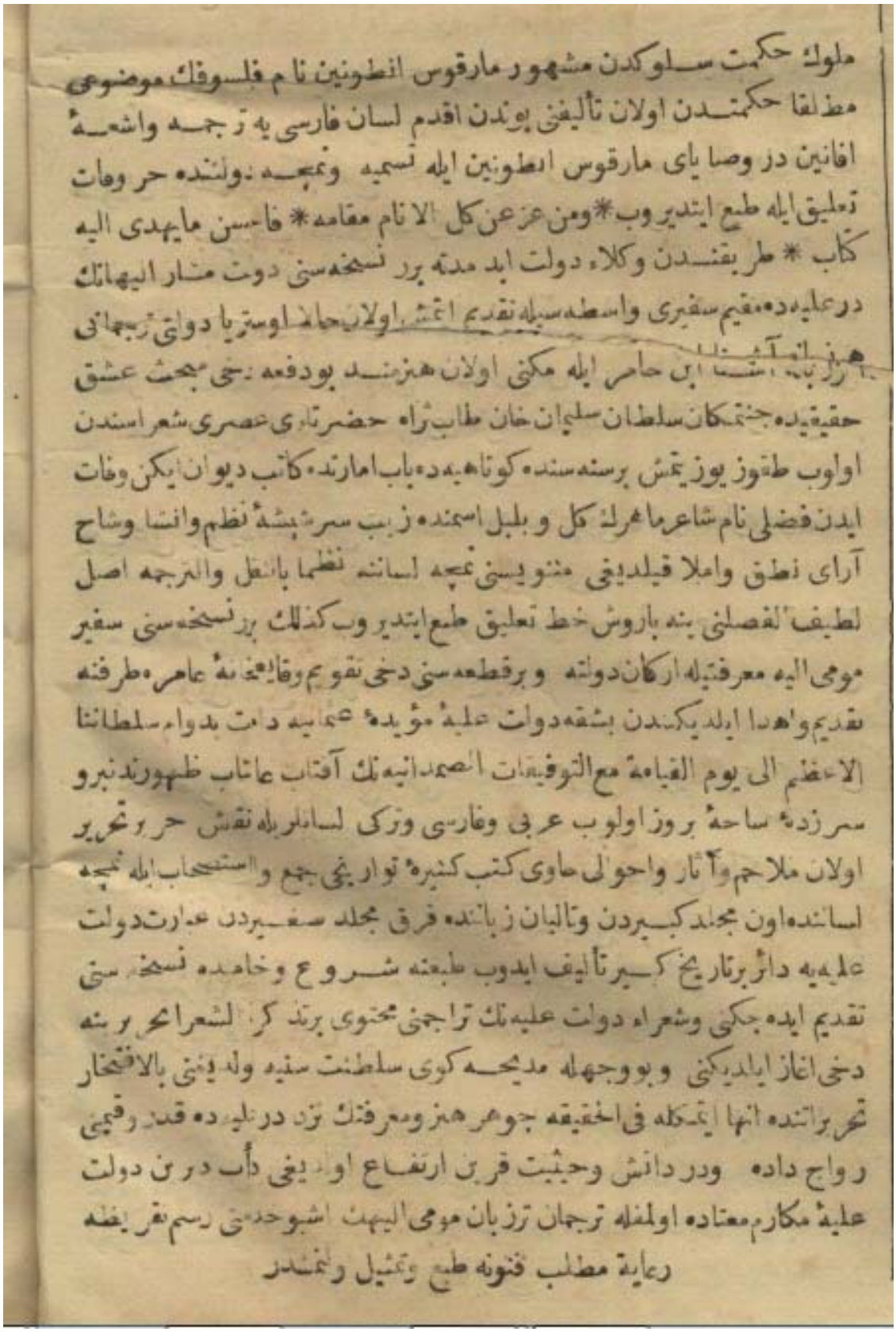
EK I: HAMMER'E DAİR OSMANLI BELGELERİ

Belge 1: Hammer'in Yaş yolculuğu için verilen yol emri

Kaynak: CH. 135/6745 (14.R.1221/01.07.1806)

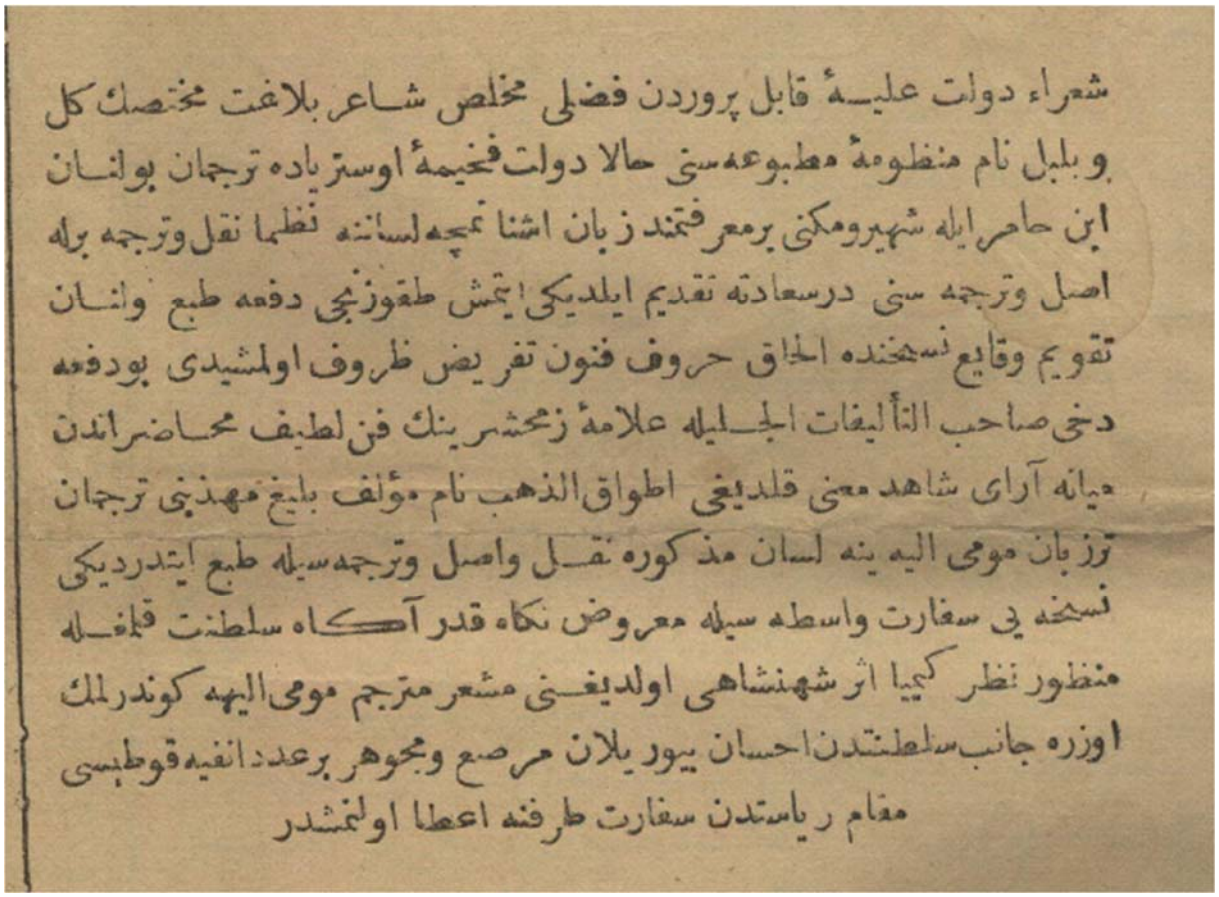
Belge 2: Hammer'in sunduğu eserlere dair *Takvim-i Vekâyi* Haberi

ملوك حكمت سلوكدن مشهور مارقوس انطونين نام فلسوفك موضوعى
مظلقا حكمتدن اولان تأليفنى يوندن اقدم لسان فارسى يه ترجمه واشعهٔ
افانين در وصايای مارقوس انطونين ايله تسميه ونجه نولنده حروفات
تعليق ايله طبع ايتديروب * ومن عز عن كل الانام مقامه * فاحسن مايهدى اليه
كتاب * طريقتدن وكلاء دولت ابد مدته پرو نسخه سنى دوت مثار اليهانك
درعليه ده مقيم سفيرى واسطه سيله تقديم اتمش اولان حاذ اوستريا دواتى زيجهانى
هيز بانه آشنا ابن حامر ايله مكتى اولان هزمند بودفعه دخى مبحث عشق
حقيقيده جنتمكان سلطان سليمان خان طاب ثراه حضرتلرى عصرى شعرا سندن
اولوب طقوز يوز يتمش پرسنه سنده كوتاهيه ده باب امارتده كاتب ديوان ايكن وفات
ايدن فضلى نام شاعر ماهرك كل و بلبل اسمنده زيب سر شبشهٔ نظم وانشا وشاح
آراى نطق واملا قيلديغى مثنويسنى نجه لسانله نظما بالنقل والترجمه اصل
لطيف الفصلنى بنه باروش خط تعليق طبع ايتديروب كذلك پرو نسخه سنى سفير
مومى اليه معرفتيله ارکان دولته وبرقطعه سنى دخى تقويم وقايعخانهٔ عامره طرفنه
تقديم واهدا ايلديكندن بشقه دولت عليهٔ مؤيدهٔ عثمانيه دامت بدوام سلطانانا
الاعظم الى يوم القيامة مع التوفيقات الصمدانيه نك آفتاب عالتاب ظهورندنبرو
سرزدهٔ ساحهٔ بروز اولوب عربى وفارسى وتركى لسانلريله نقش حرو تحرير
اولان ملاحم وآثار واحوالى حاوى كتب كثيرهٔ تواريخى جمع واستصحاب ايله نجه
اسانده اون مجلد كبيردن وتاليان زيادده فرق مجلد صغيردن عبارت دولت
عليه يه دائر تاريخ كبير تأليف ايدوب طبعنه شروع وخامده نسخه سنى
تقديم ايده جكنى وشعراء دولت عليه نك تراجمنى محتوى برتذكرة الشعرا تحريرينه
دخى اغاز ايلديكنى وبووجهله مديحه كوى سلطنت سنيه ولديغنى بالافتخار
تحرير انده ايتدكله فى الحقيقه جوهر هنر ومعرفتك تزد درليده قدر وقيمتى
رواج داده ودر دانش وحيثيت قرين ارتفاع اولديغى دأب درين دولت
عليهٔ مكارم معتاده اولمغله ترجمان ترزبان مومى اليهك اشبو خدمتى رسم تقريظه
رعاية مطلب فنونه طبع وتمثيل ولنمشدر

Kaynak: Takvim-i Vekâyi, no. 79, funûn kısmı, (30.L.1249/12.03.1834)

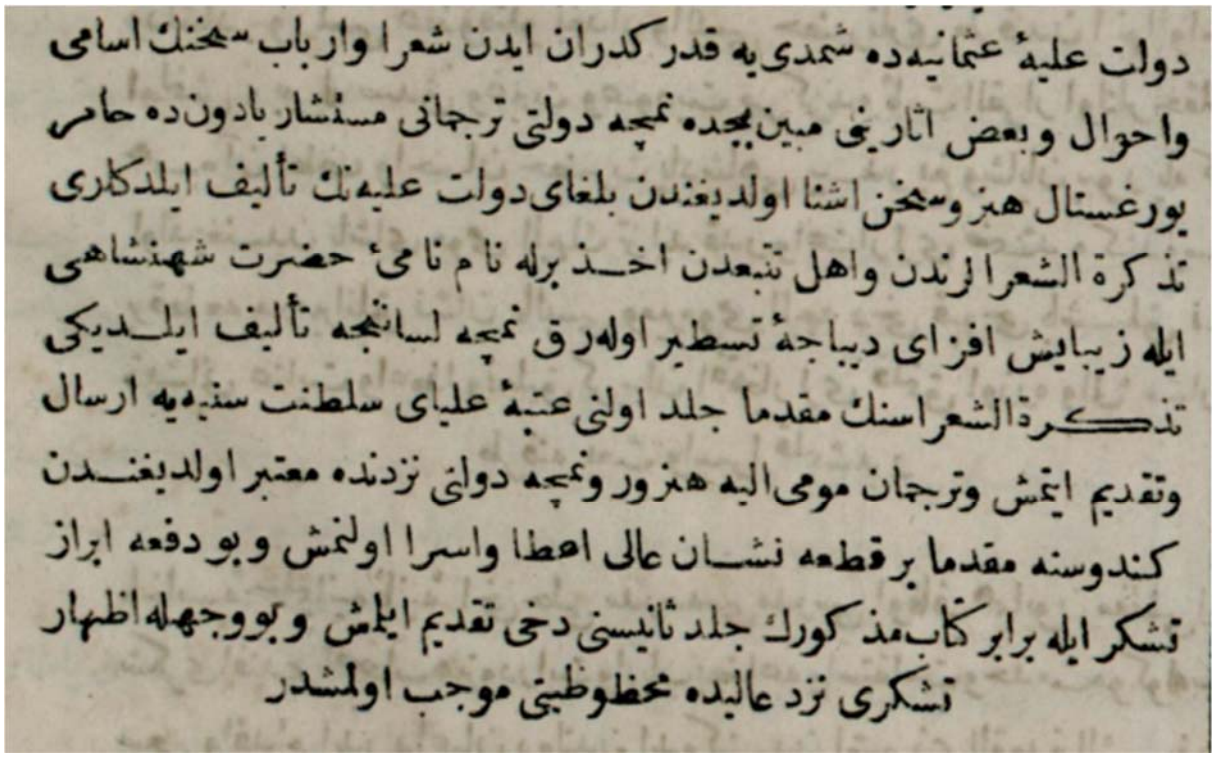
Belge 4: Hammer'e Eser Tercümelerinden Dolayı Enfiye Kutusu Hediye Edilmesine Dair Haber

شعراء دولت علیهٔ قابل پروردن فضلی مخلص شاعر بلاغت مختصك كل
و بلبل نام منظومهٔ مطبوعه سنی حالا دولت فخیمهٔ اوسترياده ترجمان بولنان
ابن حامر ایله شهیرومکنی پرمعرفتمند زبان اشنا نمچه لسانندہ نظما نقل وترجمه برله
اصل وترجمه سنی درسعادته تقدیم ایلدیکی ایتمش طقوزنجی دفعه طبع ولنان
تقویم وقایع نسخنده الحاق حروف فنون تفریض ظروف اولمشیدی بودفعه
دخی صاحب التألیفات الجلیله علامهٔ زمحشرینك فن لطیف محاضراتدن
میانه آرای شاهد معنی قلدیغی اطواق الذهب نام مؤلف بلیغ مهذبنی ترجمان
تر زبان مومی الیه ینه لسان مذکوره نقل واصل وترجمه سیله طبع ایتدردیکی
نسخه یی سفارت واسطه سیله معروض نگاه قدر آگاه سلطنت قلمغله
منظور نظر کیمیا اثر شهنشاهی اولدیغنی مشعر مترجم مومی الیهه کوندرلمك
اوزره جانب سلطنتدن احسان بیورلان مرصع ومجوهر برعدد انفیه قوطیسی
مقام ریاستدن سفارت طرفنه اعطا اولنمشدر

Kaynak: Takvim-i Vekâyi, no 96, (23.L.1250/22.02.1835)

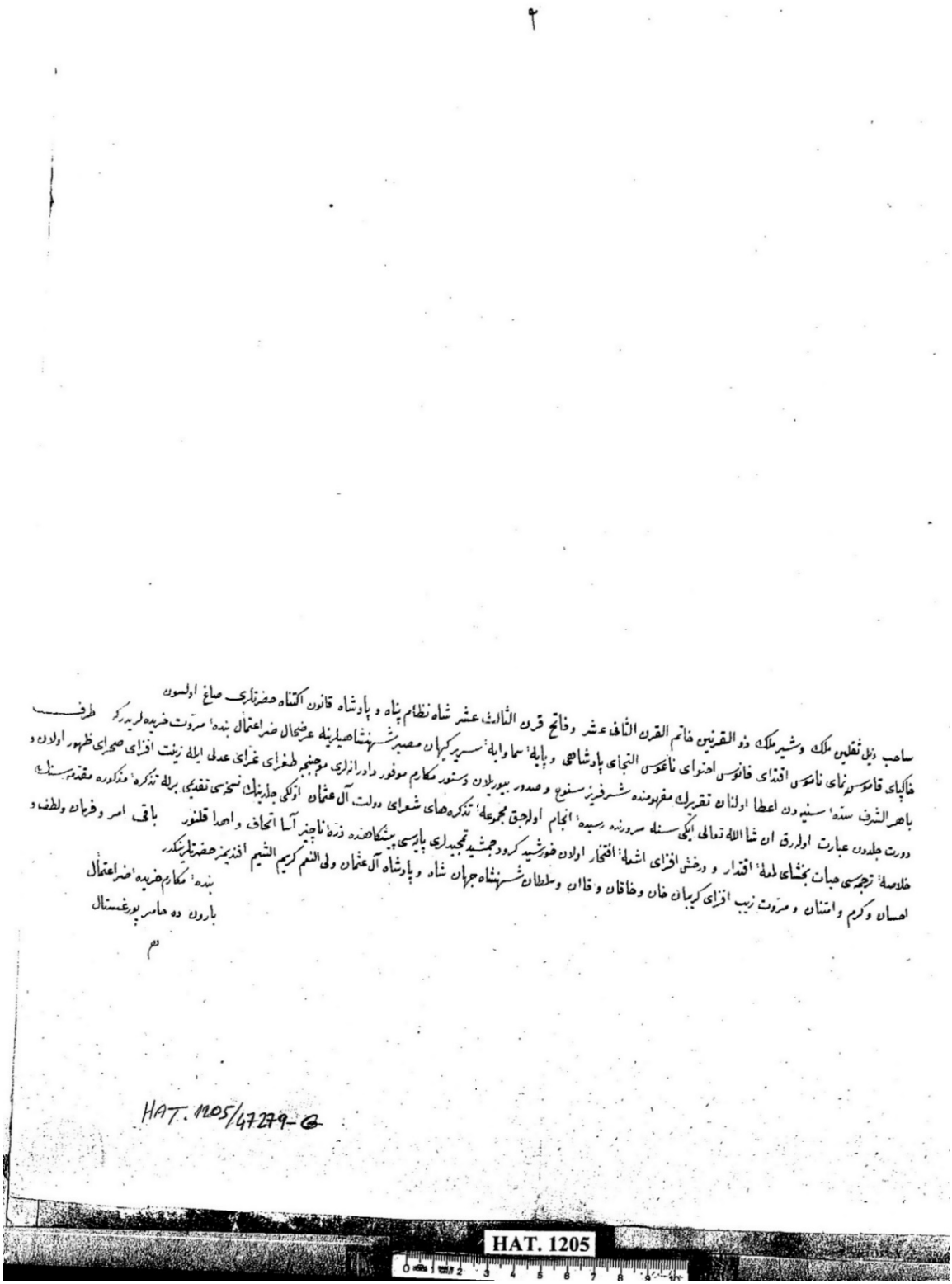
Belge 5: Osmanlı Şiir Sanatı'nın ikinci cildinin sunulmasına dair Takvim-i Vekâyi haberi

دولت علیهٔ عثمانیه ده شمدی یه قدر کدران ایدن شعرا وارباب سخنك اسامی
واحوال وبعض اثار نفیسی مبین بجده نمچه دولتی ترجمانی مستشار بادون ده حامر
یورغستال هنر وسخن اشنا اولدیغندن بلغای دولت علیه نك تألیف ایلدکلری
تذکرة الشعرا لرندن واهل تتبعدن اخذ برله نام نامیٔ حضرت شهنشاهی
ایله زیبایش افزای دیباجهٔ تسطیر اولهرق نمچه لسانجه تألیف ایلدیکی
تذکرة الشعراسنك مقدما جلد اولنی عتبهٔ علیای سلطنت سنیه یه ارسال
وتقدیم ایتمش وترجمان مومی الیه هنرور ونمچه دولتی نزدنده معتبر اولدیغندن
کندوسنه مقدما برقطعه نشان عالی اعطا واسرا اولنمش وبو دفعه ابراز
تشکر ایله برابر کتاب مذکورك جلد ثانیسنی دخی تقدیم ایلمش وبووجهله اظهار
تشکری نزد عالیده محظوظیتی موجب اولمشدر

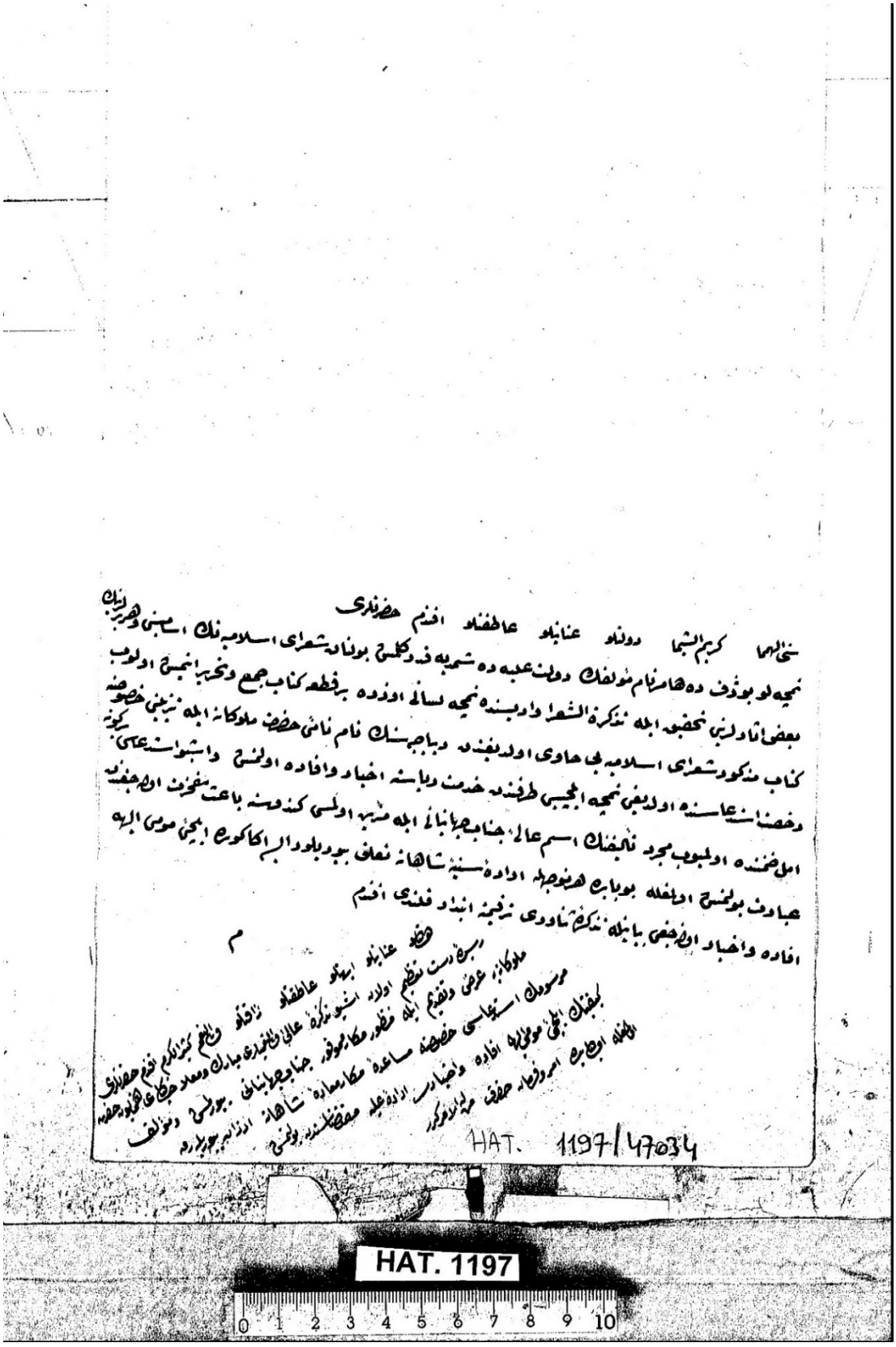
Kaynak: Takvim-i Vekâyi, no. 143, (13.Za.1252/19.02.1837).

Belge 6: Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nin 1. cildinin Sultan'a takdimi için Hammer'in yazdığı mektup.

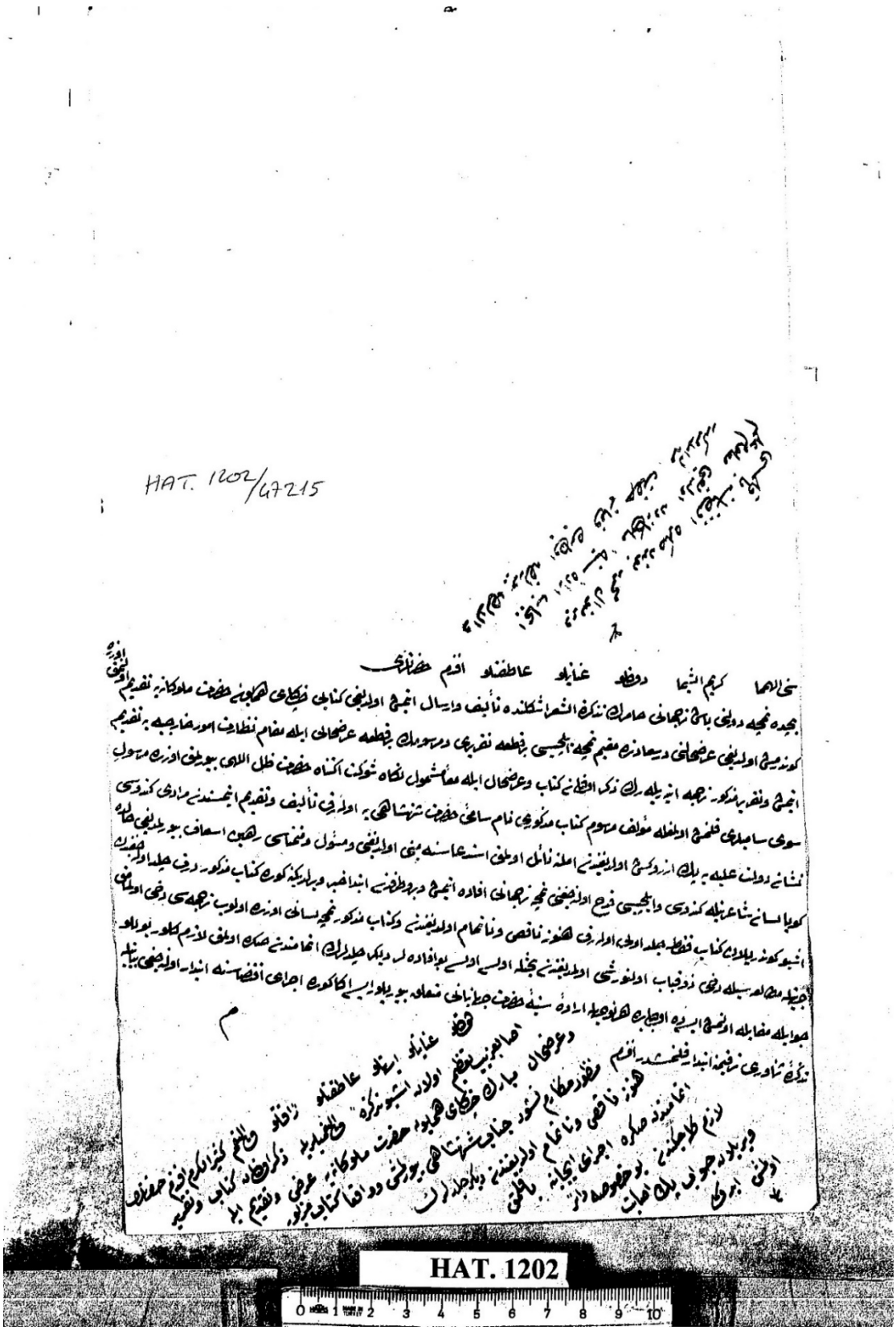
Kaynak: HAT. 1205/47279-G, (29.Z.1252/06.04.1837)

Belge 7: Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nin Sultan'a ithâfı için müsaade istenmesi.

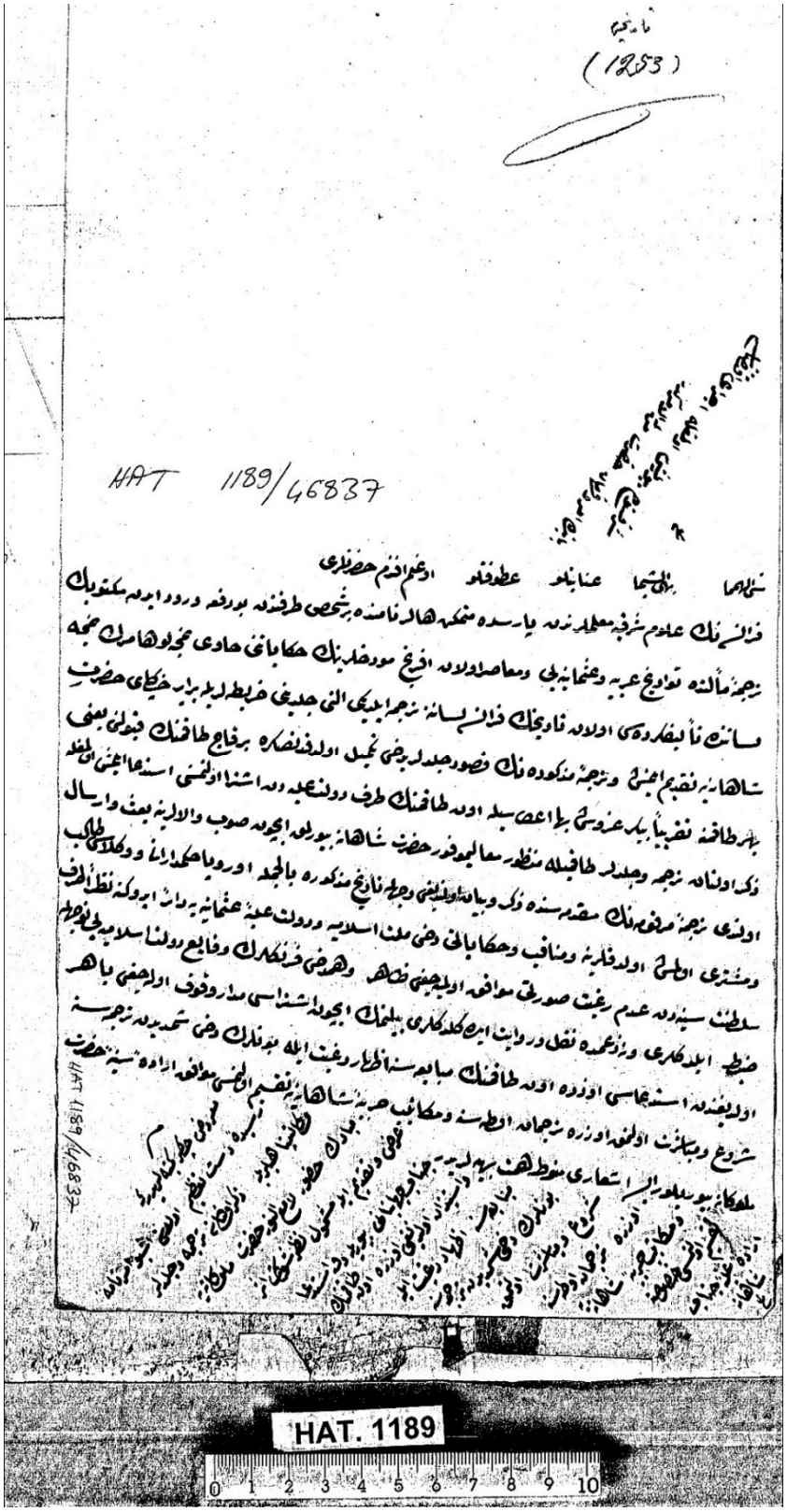
Kaynak: HAT. 1197/47034, (29.Z.1252/06.04.1837).

Belge 8: Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nin Sultan'a ithâfı için müsaade istenmesi hususunda Viyana elçisinin takriri

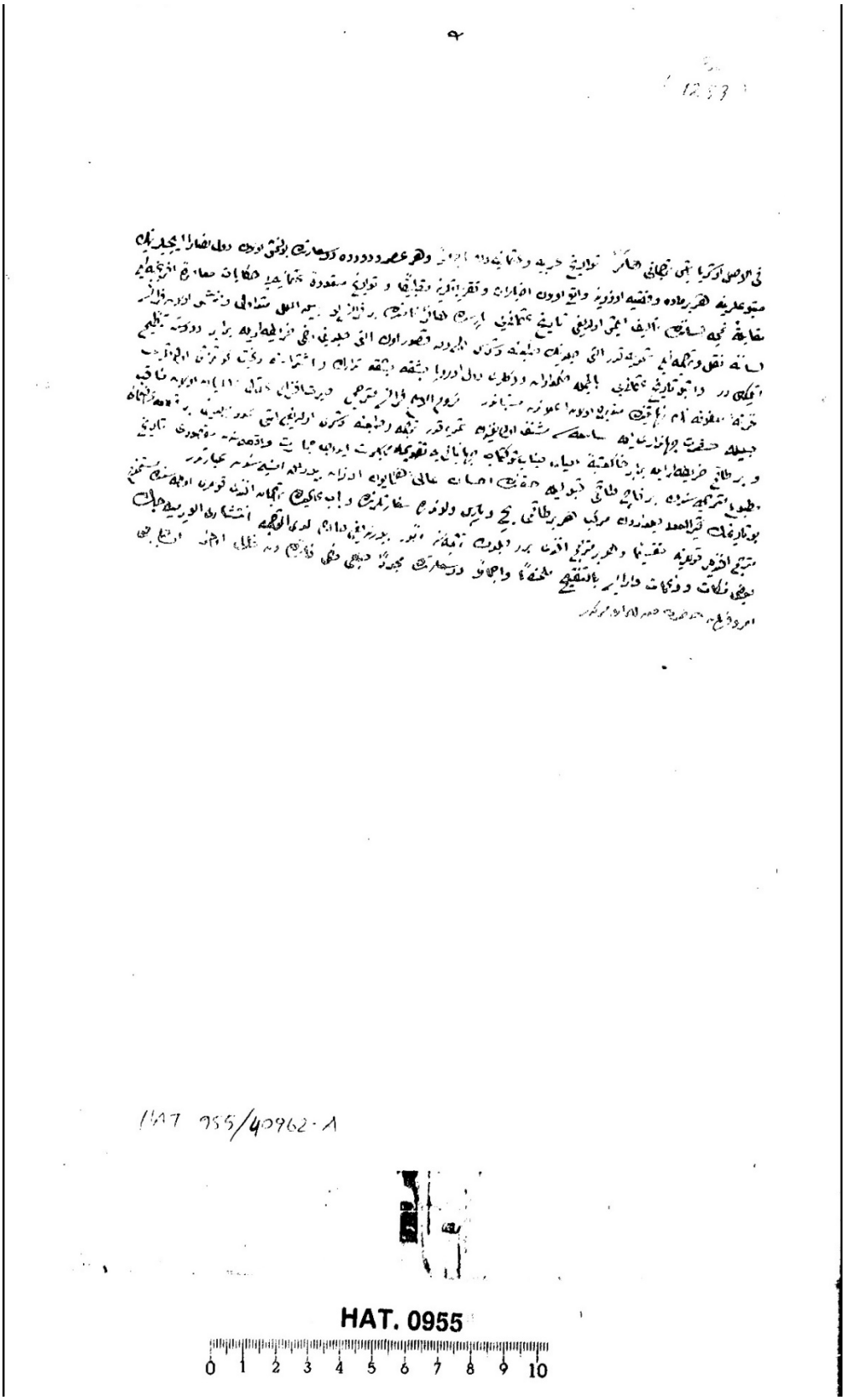
Kaynak: HAT. 1202/47215, (29.Z.1252/06.04.1837)

Belge 9: Hellert'in tercümesi olan Osmanlı Tarihi'nin takdimi ve satın alınması talebi.

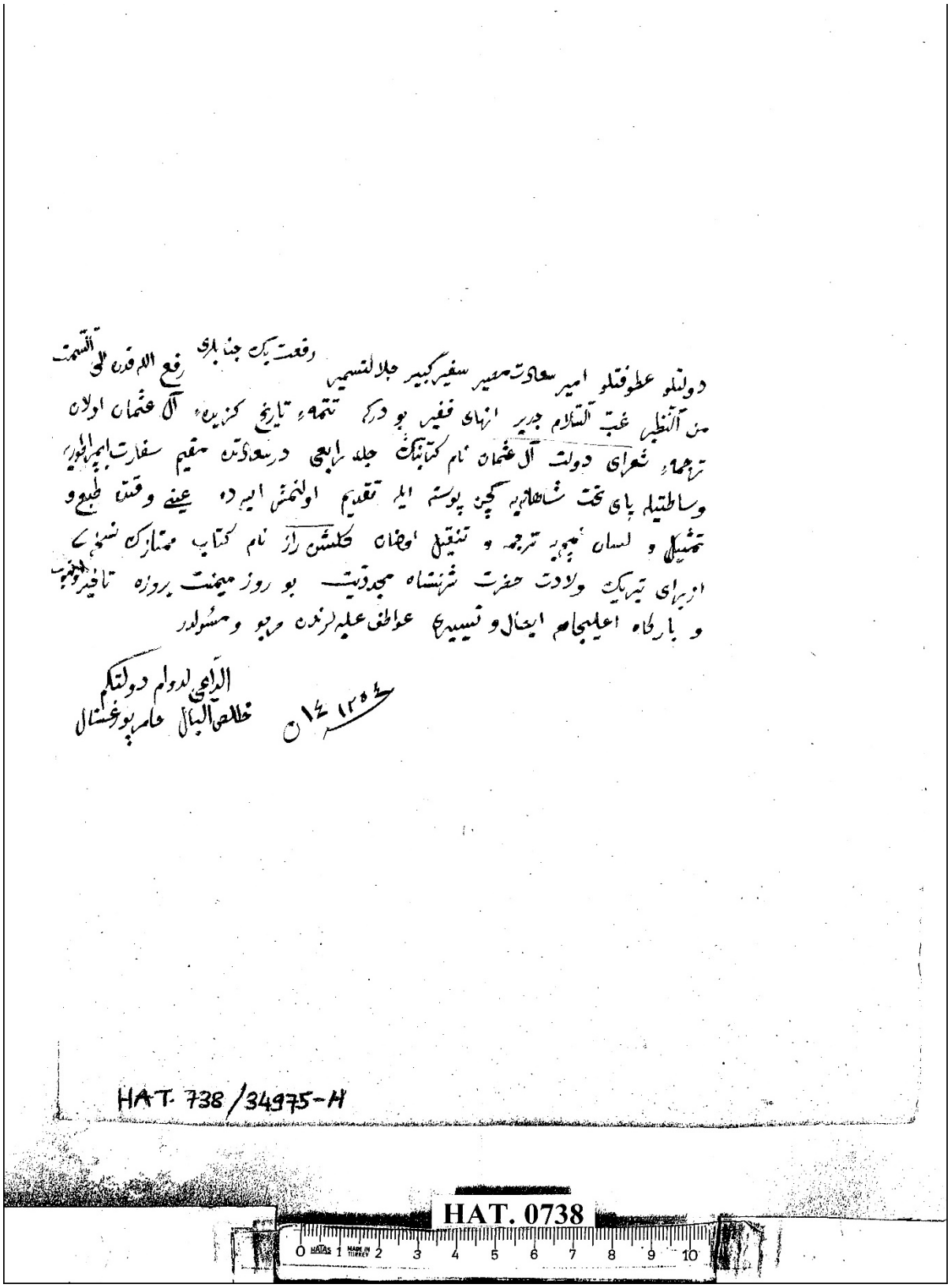
Kaynak: HAT. 1189/46837, (29.Z.1253/26.03.1838)

Belge 10: Hammer'in Osmanlı Tarihi'nin Fransızca ilk altı cildinin tercüme edilmesi meselesi.

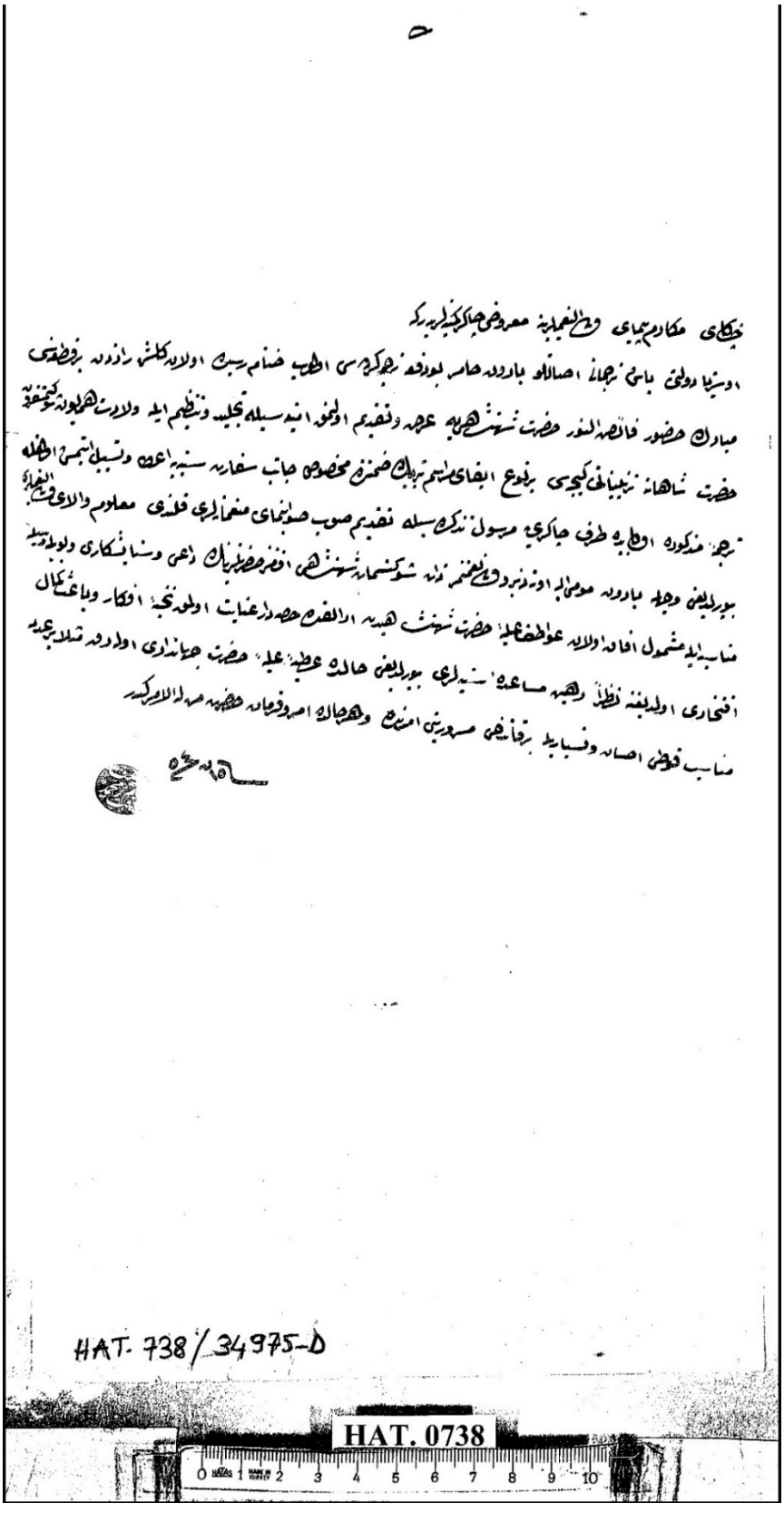
Kaynak: HAT. 955/40962/A, (29.Z.1253/26.03.1838)

Belge 11: Hammer'in Almanca'ya çevirdiği *Gülşen-i Râz*'ın doğum günü tebriki için Sultana sunmak üzere yazdığı mektup

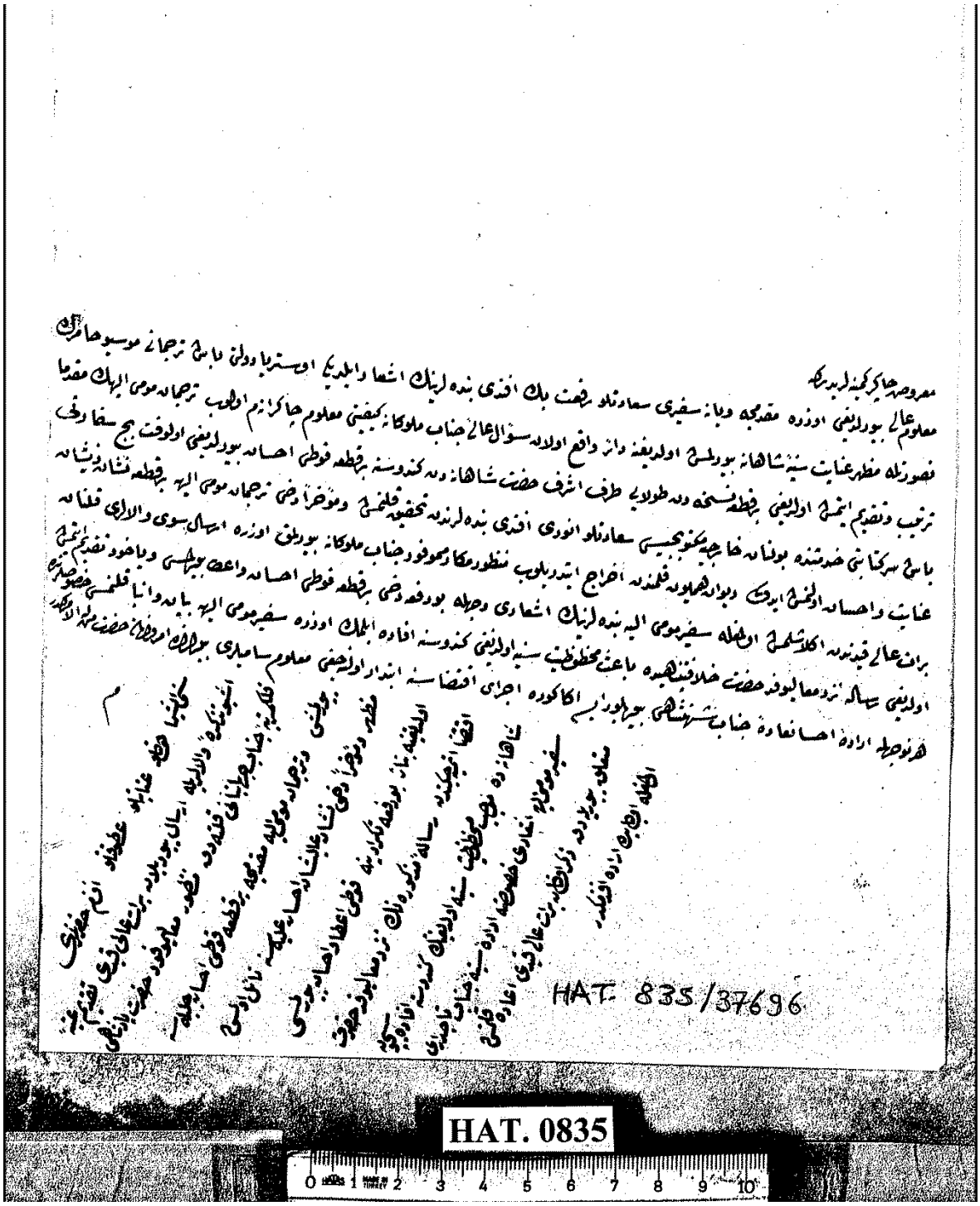
Kaynak: HAT. 738/34975-H, (14.N.1254/02.10.1838)

Belge 12: Hammer'in Almanca'ya çevirdiği Gülşen-i Râz'ın Sultana takdiminden dolayı bir kutu ihsanıyla taltifine dair Rıfat Bey'den gelen tahrirat

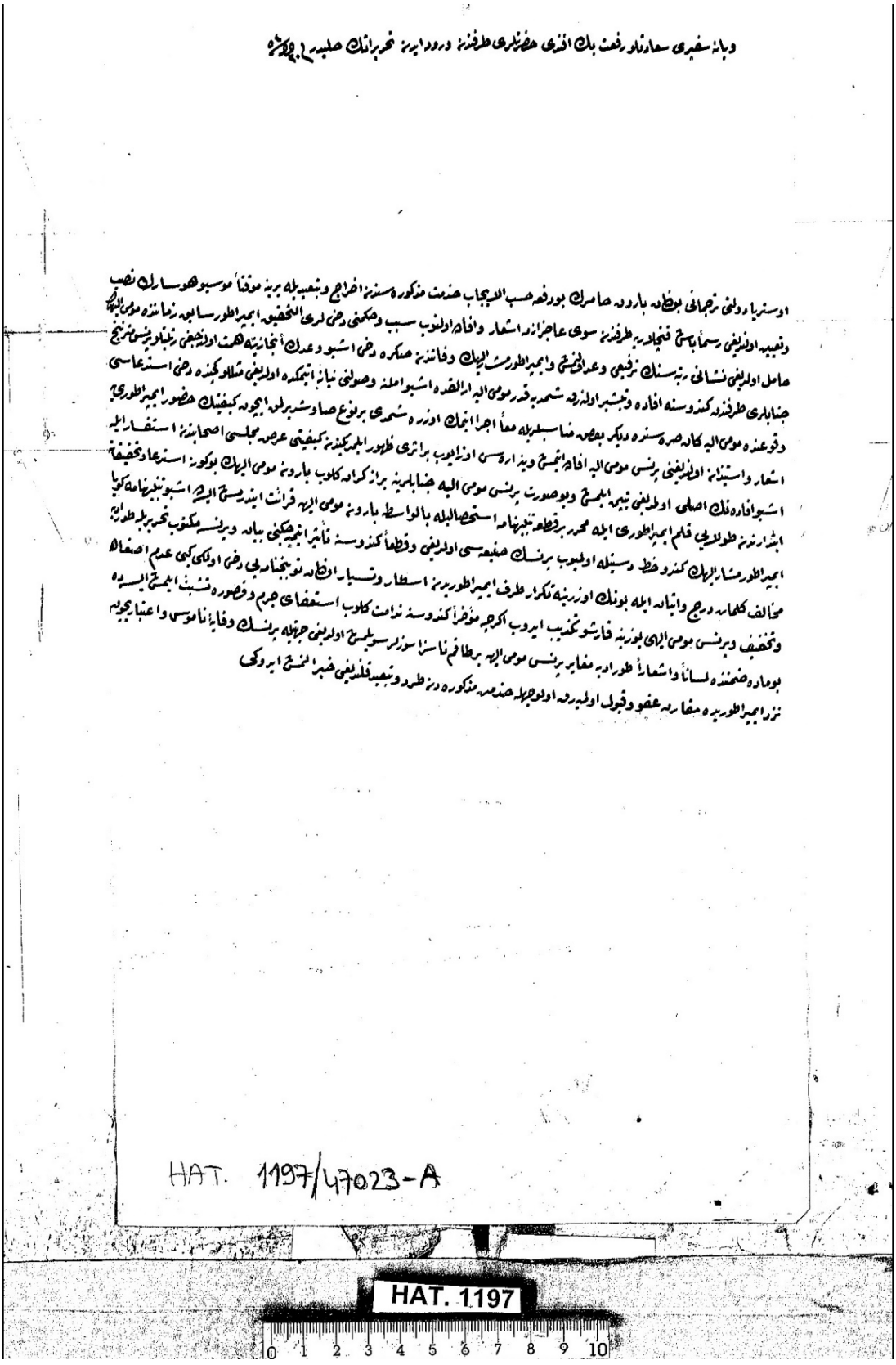
Kaynak: HAT. 738/34975-D, (15.N.1254/03.10.1838)

Belge 13. Hammer'in takdim ettiği nüshanın mahzuziyet-i şahaneyi mucip olduğu, tekrardan kendisine hediye verilmesine gerek olmadığı.

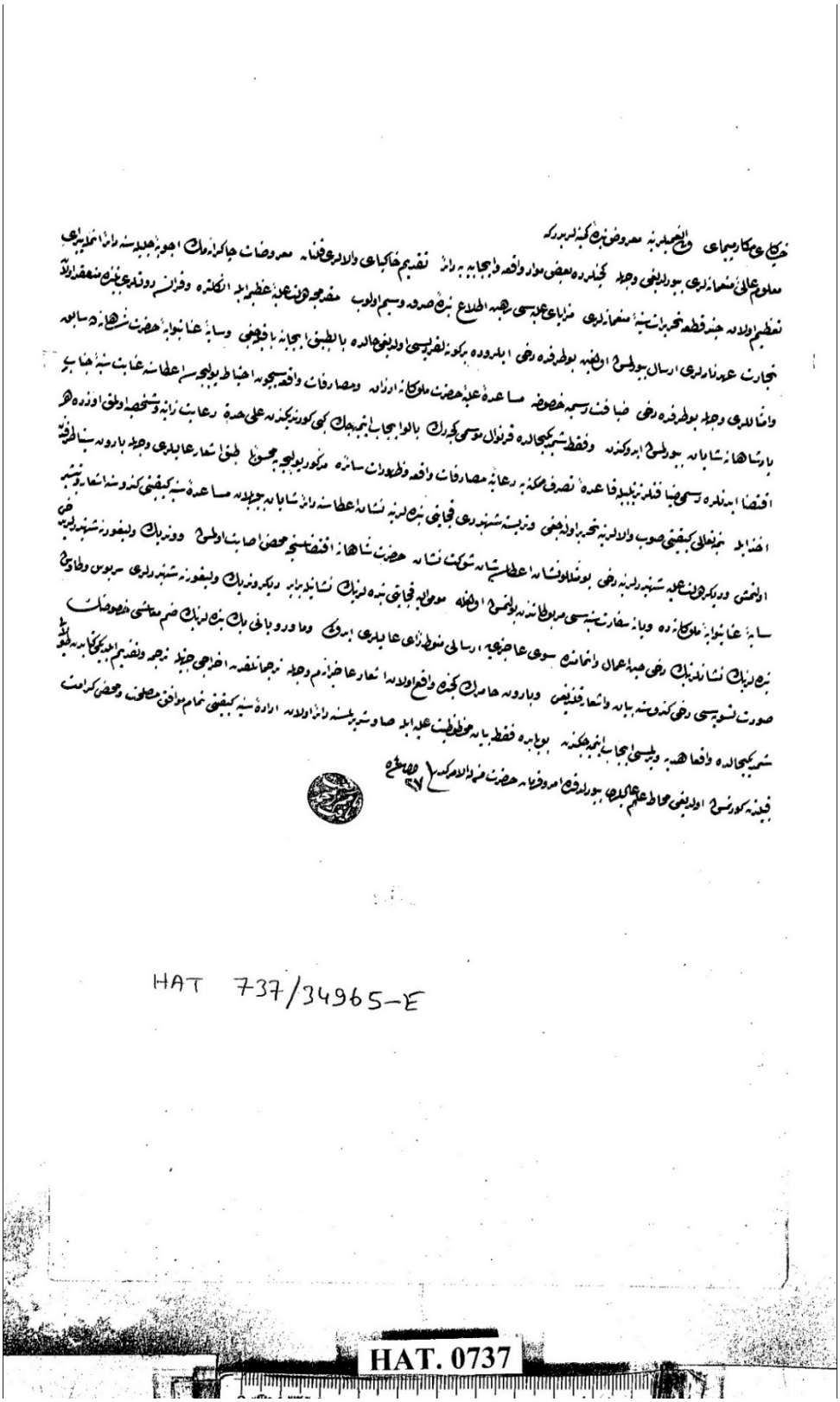
Kaynak: HAT. 835/37696, (27.L.1254/13.01.1839)

Belge 14. Hammer'in Avusturya dışişlerindeki görevinden azliyle yerine Huszàr'ın tayin edildiği ve azil sebebine dair Viyana Sefiri Rıfat Bey'den gelen tahrirat.

Kaynak: HAT. 1197/47023-A, (20.Za.1254/04.02.1839)

Belge 15. Hammer görevinden alındığı için takdim ettiği kitap sebebiyle kendisine hediye verilmesine gerek olmadığına dair Rıfat Bey'den gelen tahrirat.

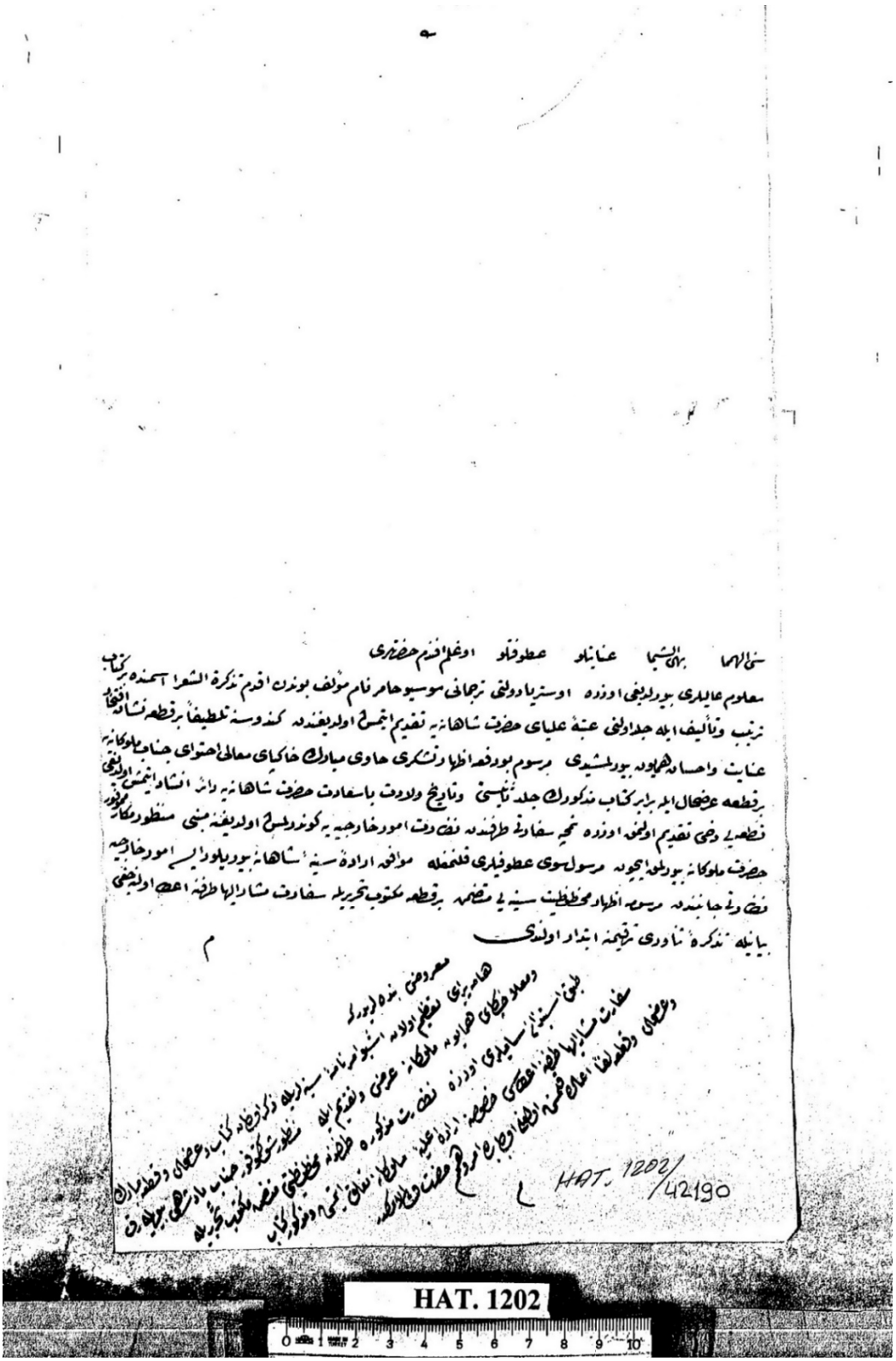

HAT 737/34965-E

HAT. 0737

Kaynak: HAT. 737/34965-E, (27.Za.1254/11.02.1839)

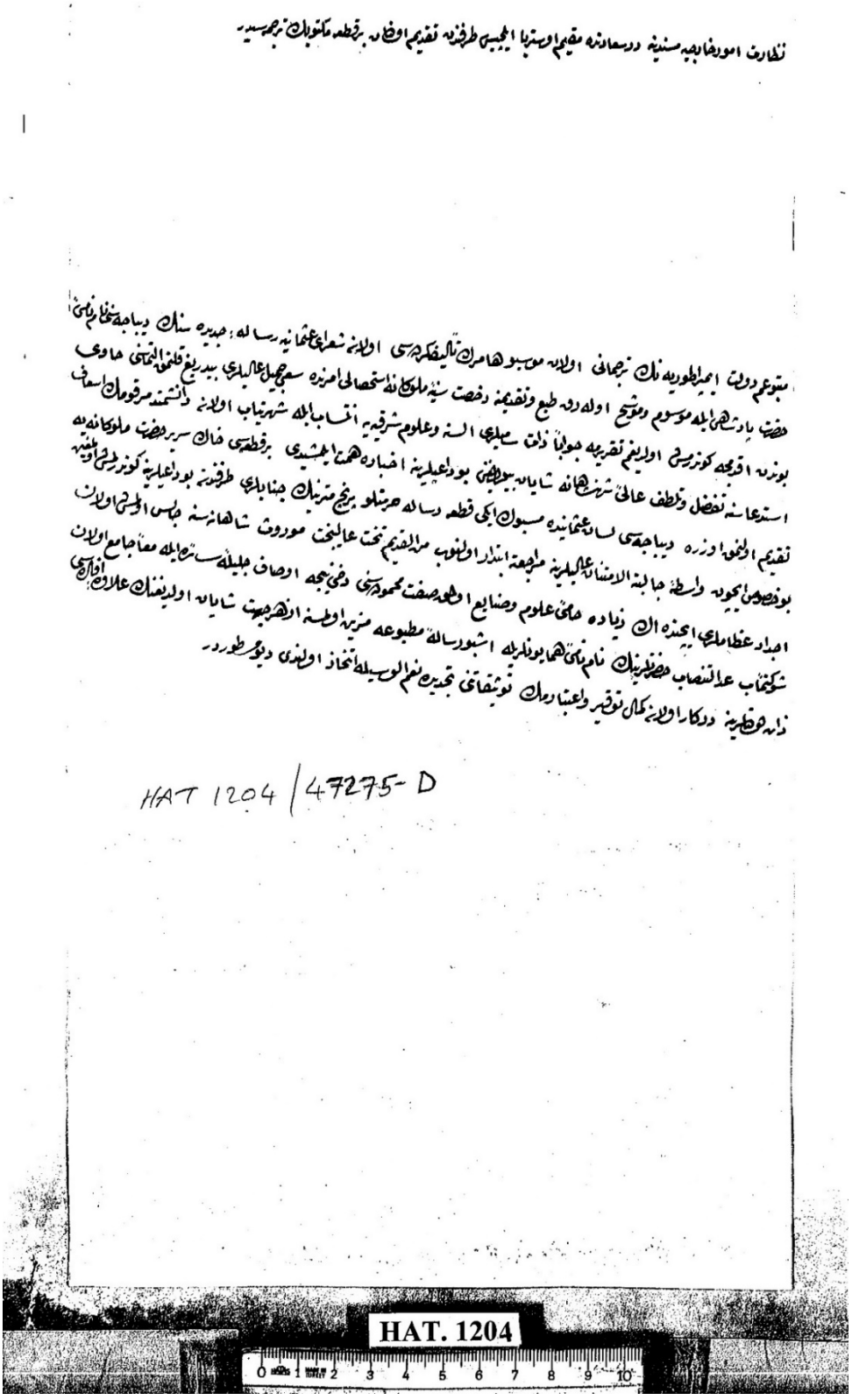
Belge 16. Osmanlı Şiir Şanatı Tarihi'nin ikinci cildinin sunulması

Kaynak: HAT. 1202/47190, (29.Z.1254/15.03.1839)

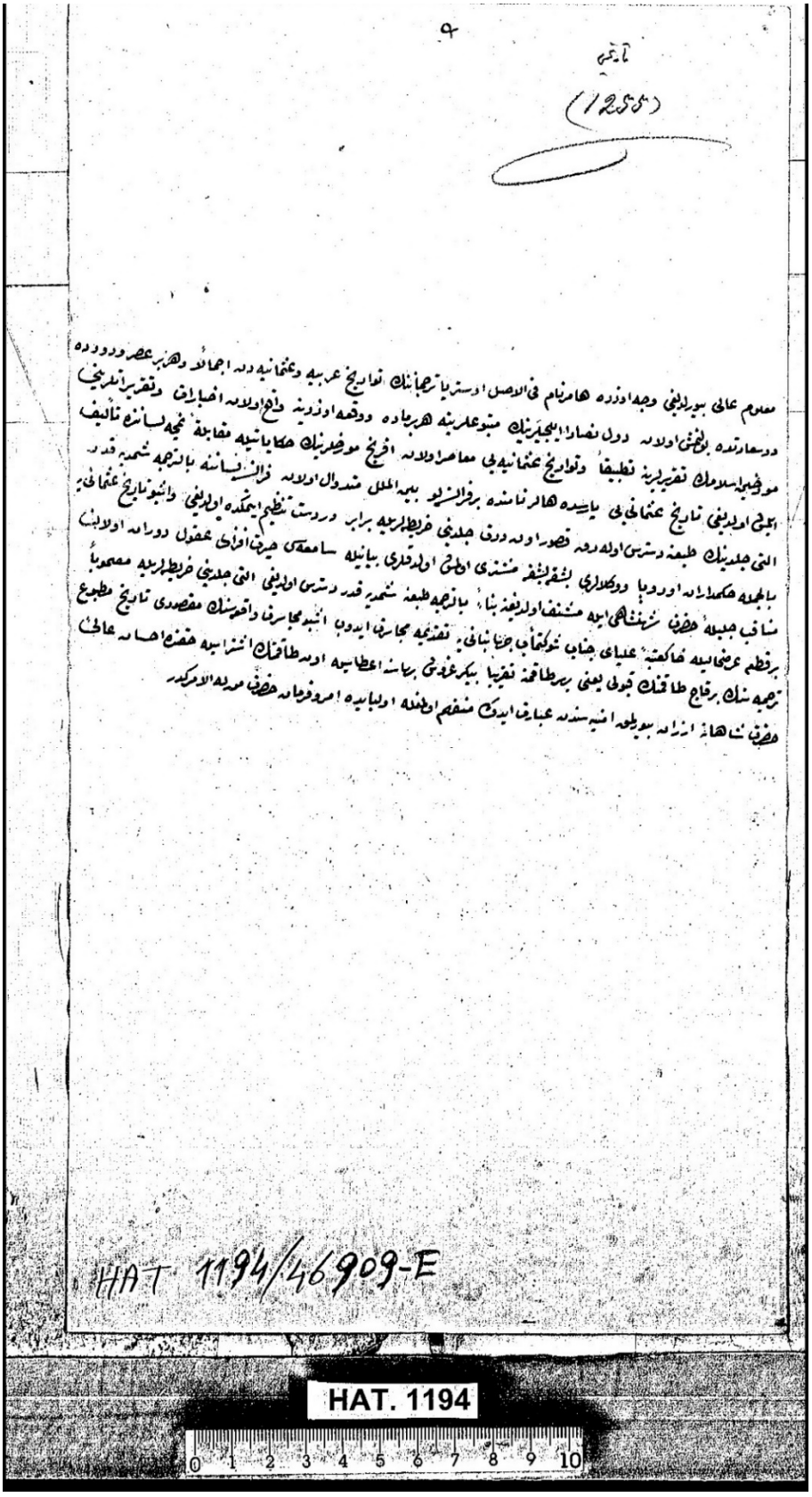
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belge kopyası üzerinde belge numarası sehven 42190 olarak yazılmış olmalıdır. Zira arşiv kataloğundaki numarası 47190 şeklindedir.

Belge 17. Osmanlı Şiir Şanatı Tarihi'nin son cildinin takdimi

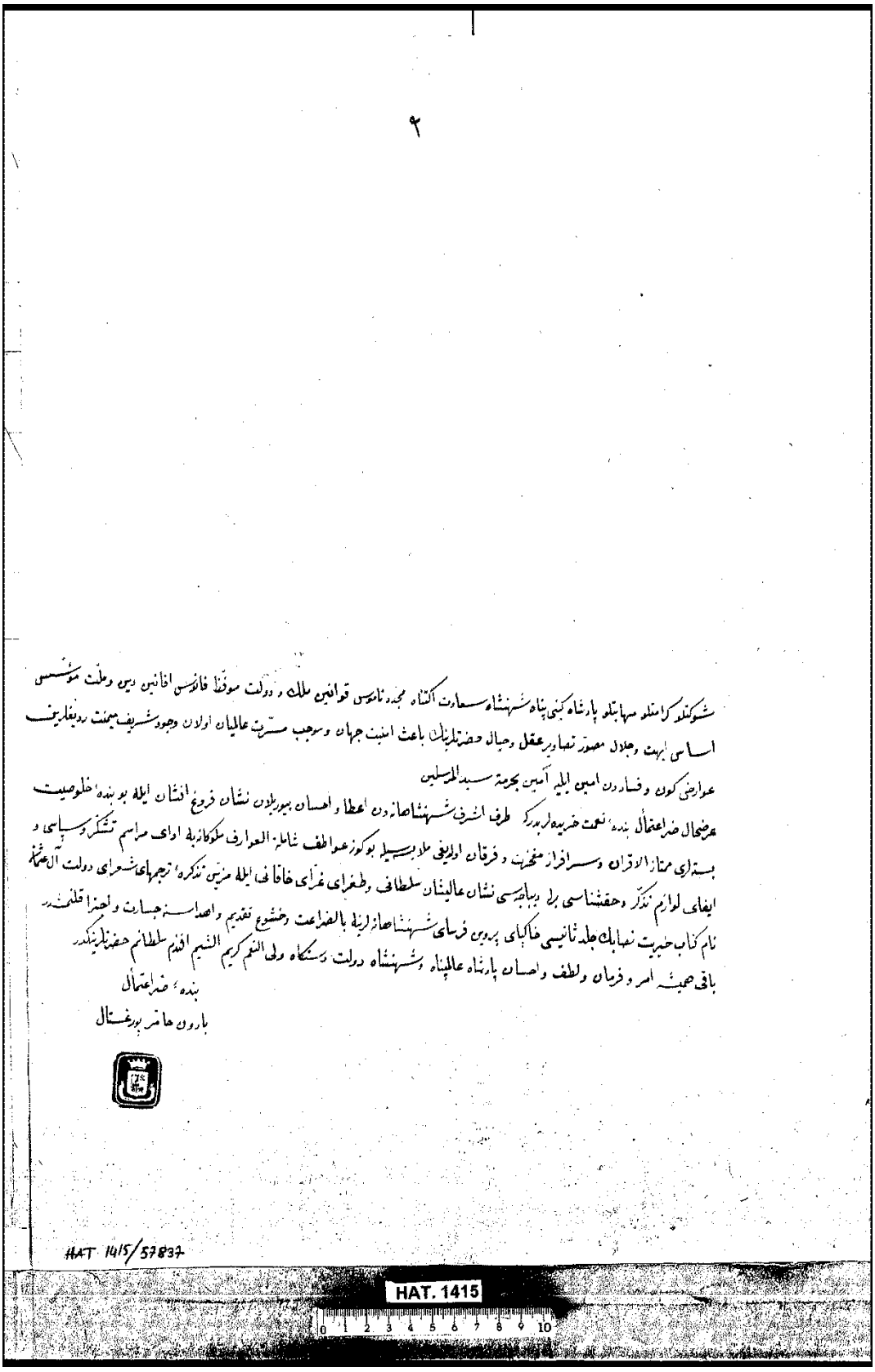
Kaynak: HAT. 1204/47275-D, (29.Z.1254/15.03.1839)

Belge 18. Osmanlı Tarihi'nin 10 takımının biner kuruştan alınması hususu

Kaynak: HAT. 1194/46909-E, (27.Z.1255/04.03.1840)

Belge 19. Hammer'in nişana teşekkürü ve Osmanlı Şiir Sanatı'nın ikinci cildinin takdimi

٢

شوکتلو کاملو مهابتلو پادشاه کینی پناه شهنشاه سعادت اکتناه مجده ناموس قوانین ملک و دولت موطد فانوس امانین دین وملت مؤسس
اساس ابهت وجلال مصور تصاویر عقل وخیال حضرتلرینک باعث امنیت جهان وسبب مسرت عالمیان اولان وجود شریف همتلرینه ردیفلریف
عوارض کون وفسادون امین الیه آمین بحرمة سید المرسلین

عرضحال ضراعتمال بنده نعمت خریده لری در کاه طرف اشرف شهنشاهانه دن اعطا و احسان بیورلدون نشان فروغ افشان ایله بو بنده خلوصیت
بسته ای ممتاز الاقران وسرافراز مخلصان و فرقان اولدیغی جلوه سیله بوکون عواطف شاملانه العوارف ملوکانه یه ادای مراسم تشکر وسپاسی و
ایفای لوازم نذر وحقشناسی برله بیاض سی نشان عالیشان سلطانی وطغرای غرای خاقانی ایله مزین تذکره تجرهای شعرای دولت آل عثمان
نام کتاب حدیقت نهایتک جلد ثانیسی خاکپای پرتو فرمای شهنشاهانه لرینه بالضراعت وخشوع تقدیم واهدا سنه جسارت واجرا قلمشدر
باقی همیشه امر وفرمان ولطف واحسان پادشاه عالمپناه وشهنشاه دولت وسکاه ولی النعم کریم الشیم اقدم سلطانم حضرتلرینکدر

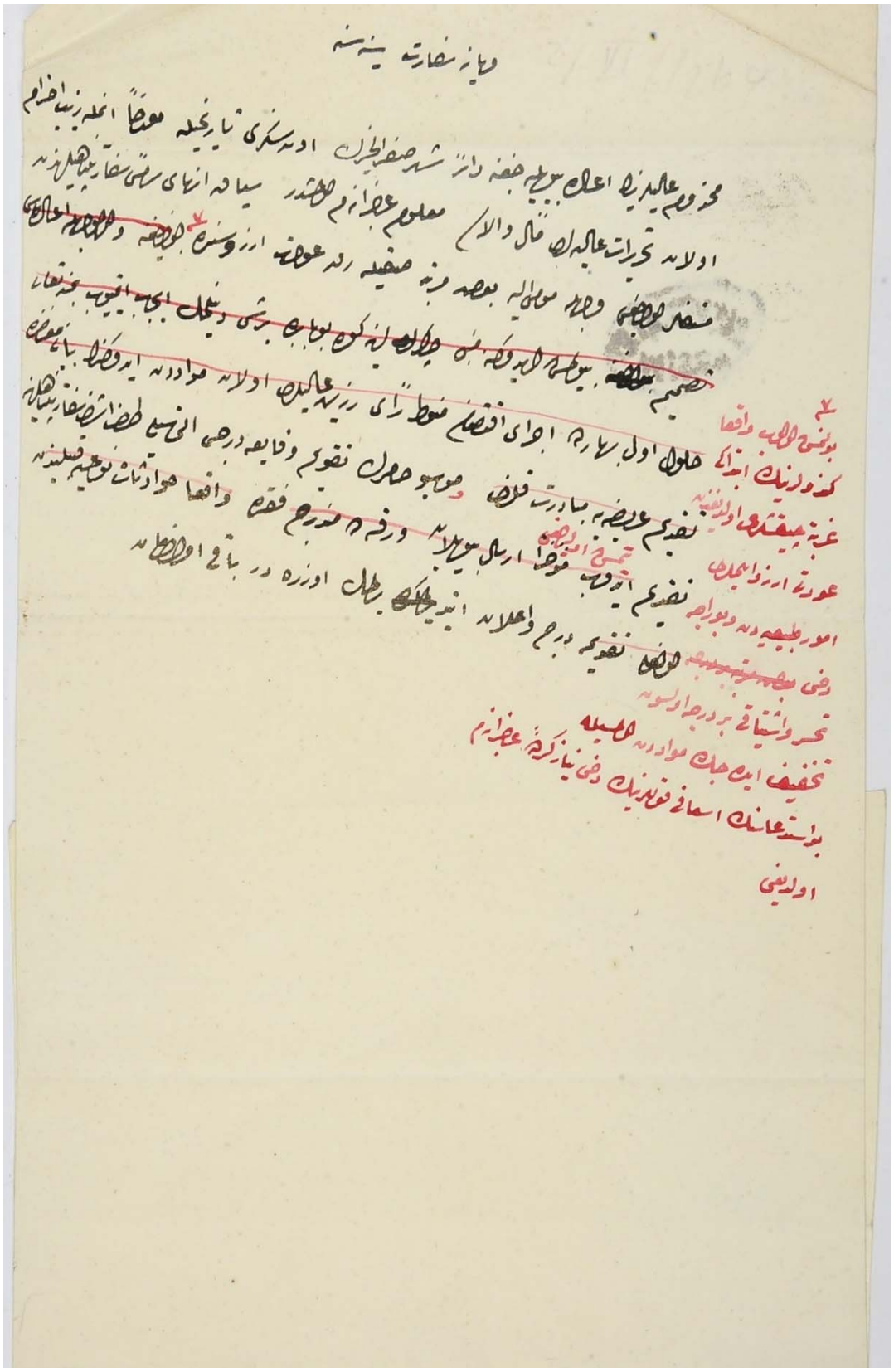
بنده ضراعتمال
هارون حامد بوغستال

HAT 1415/57837

HAT. 1415

Kaynak: HAT. 1415/57837, (29.Z.1256/22.02.1841)

Belge 20. Hammer'in Takvim-i Vekâyi'ye Makale Göndermesi.

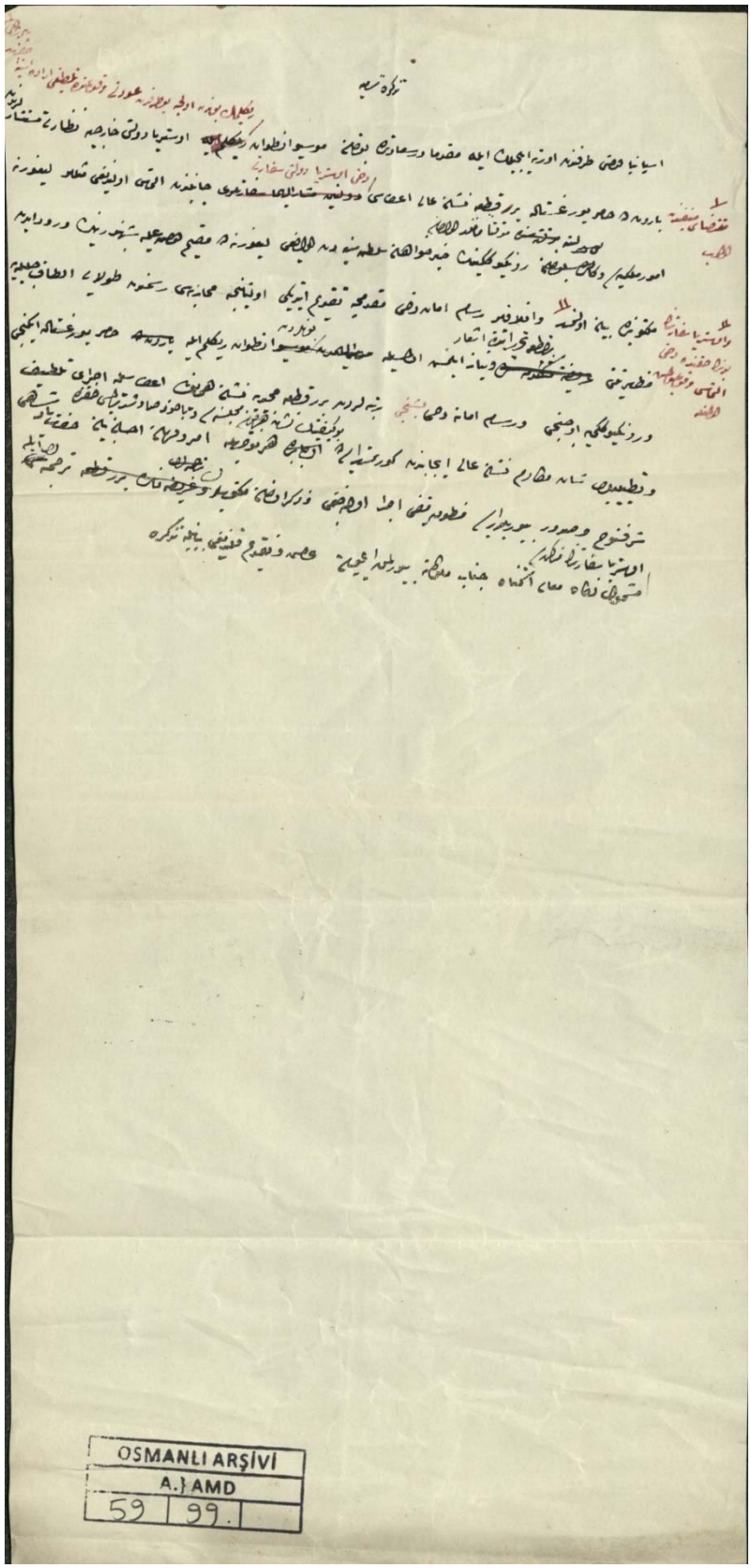
Kaynak: HR. MKT. 19/70, (2.R.1264/08.03.1848)

Belge 21. Avusturya Bilimler Akademisi'nin kuruluşuna dair Hammer'in gönderdiği haber

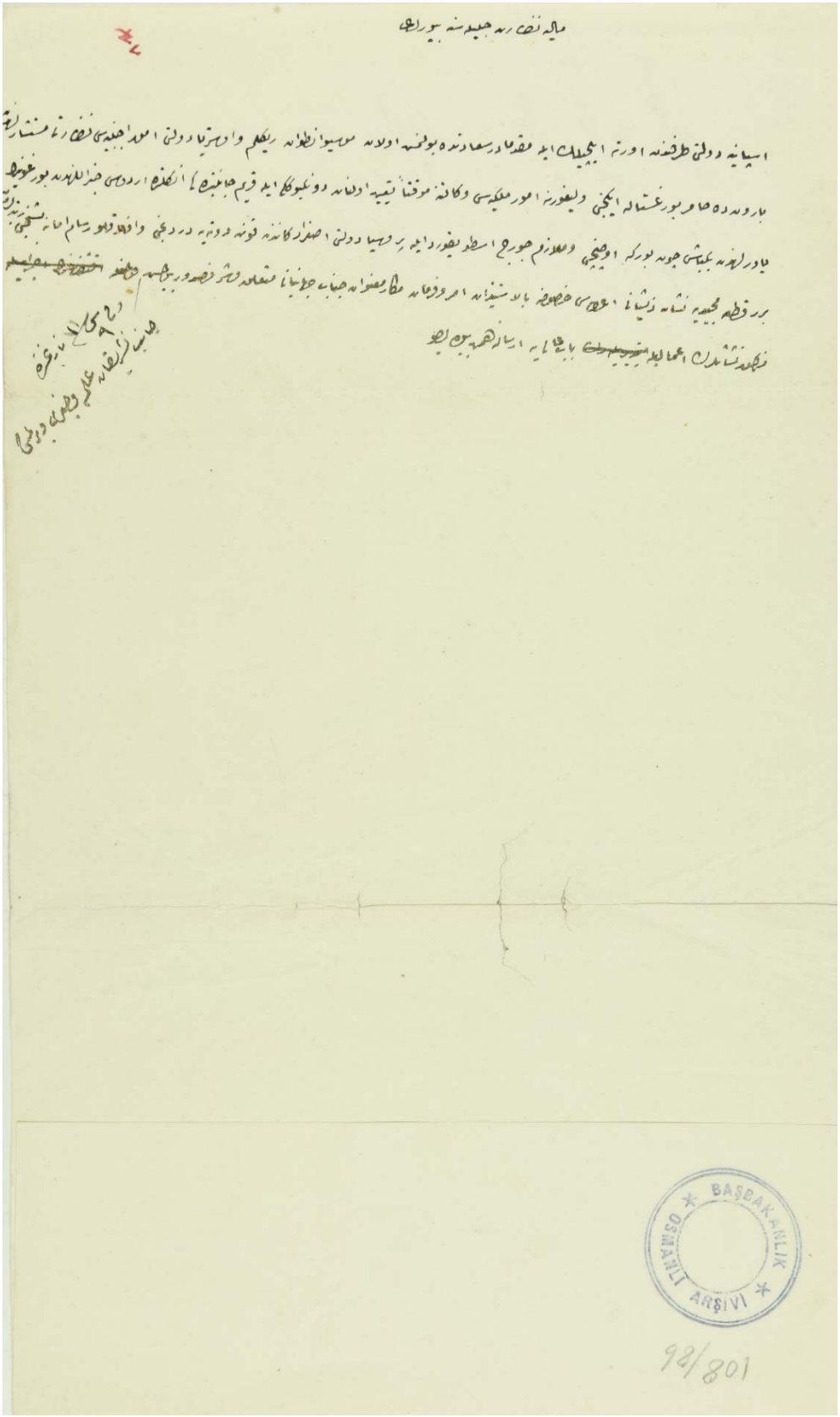
Kaynak: Takvim-i Vekâyi, no. 370, (05.R.1264/11.03.1848).

Belge 22. İspanya Eski Orta Elçisi Mösyö Antuvan'a, Hammer'e ve Ressam Eman'a nişan verilmesi

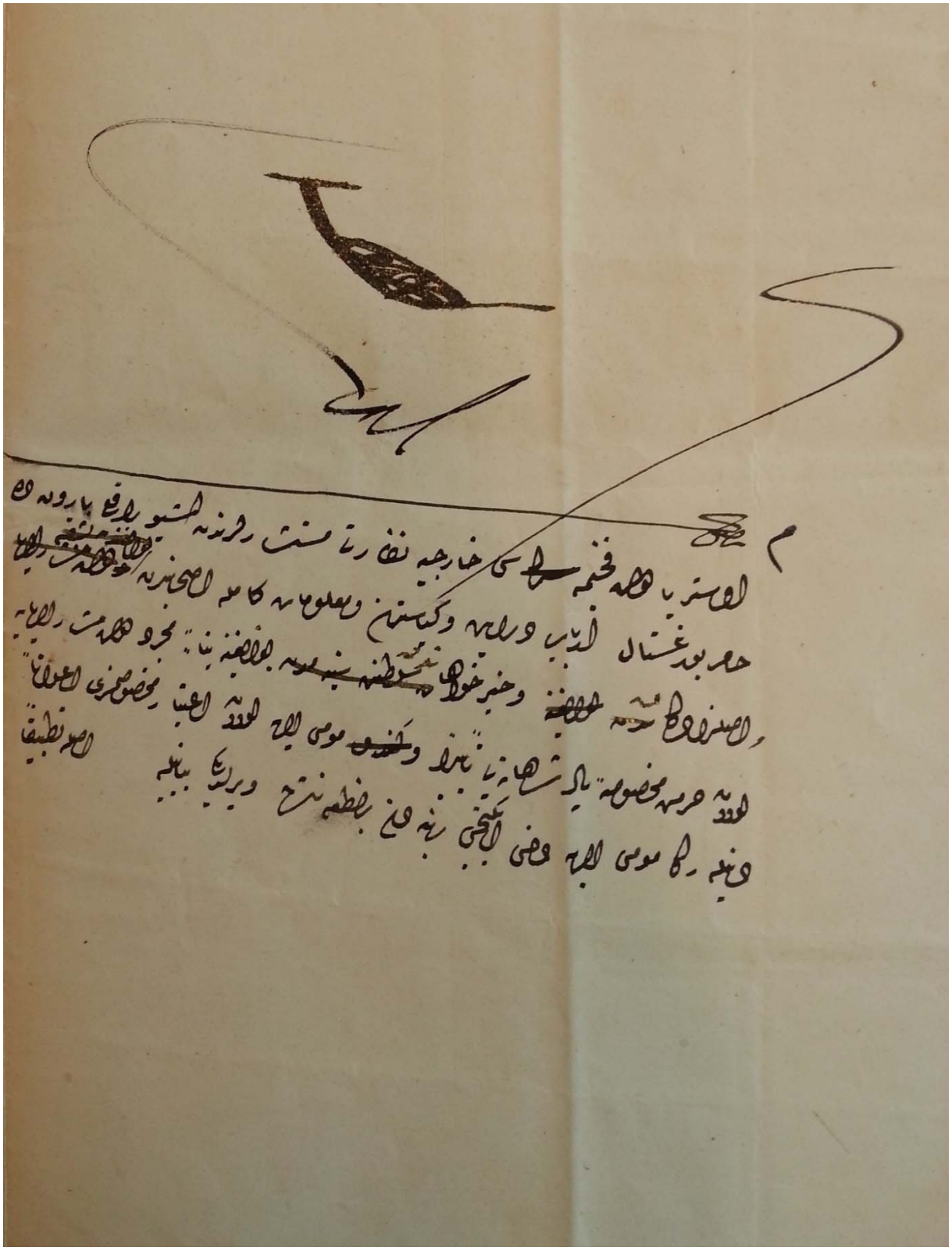
Kaynak: A. AMD. 59/99, (1271/1855)

Belge 23. Hammer'e Nişan Verilmesi

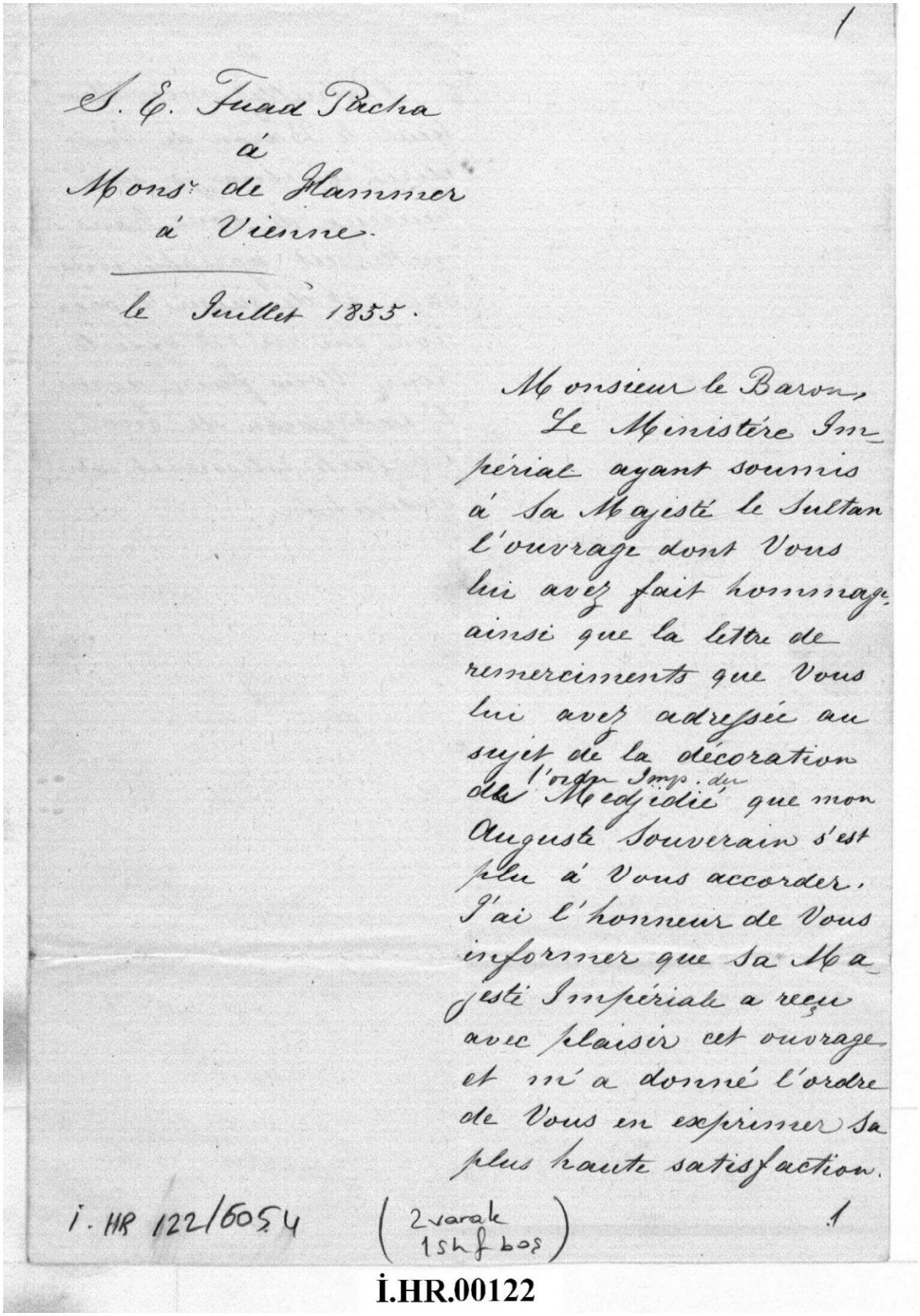
Kaynak: HR. MKT. 108/86, (28.Ş.1271/16.05.1855)

Belge 24. Hammer'e Nişan Verilmesi.

Kaynak: DVN. MHM. 14/15, (29.Ş.1271/17.05.1855).

Belge 25. Fuad Paşa'nın Hammer'e mektubu.

S. E. Fuad Pacha
á
Monsr de Hammer
á Vienne.

le Juillet 1855.

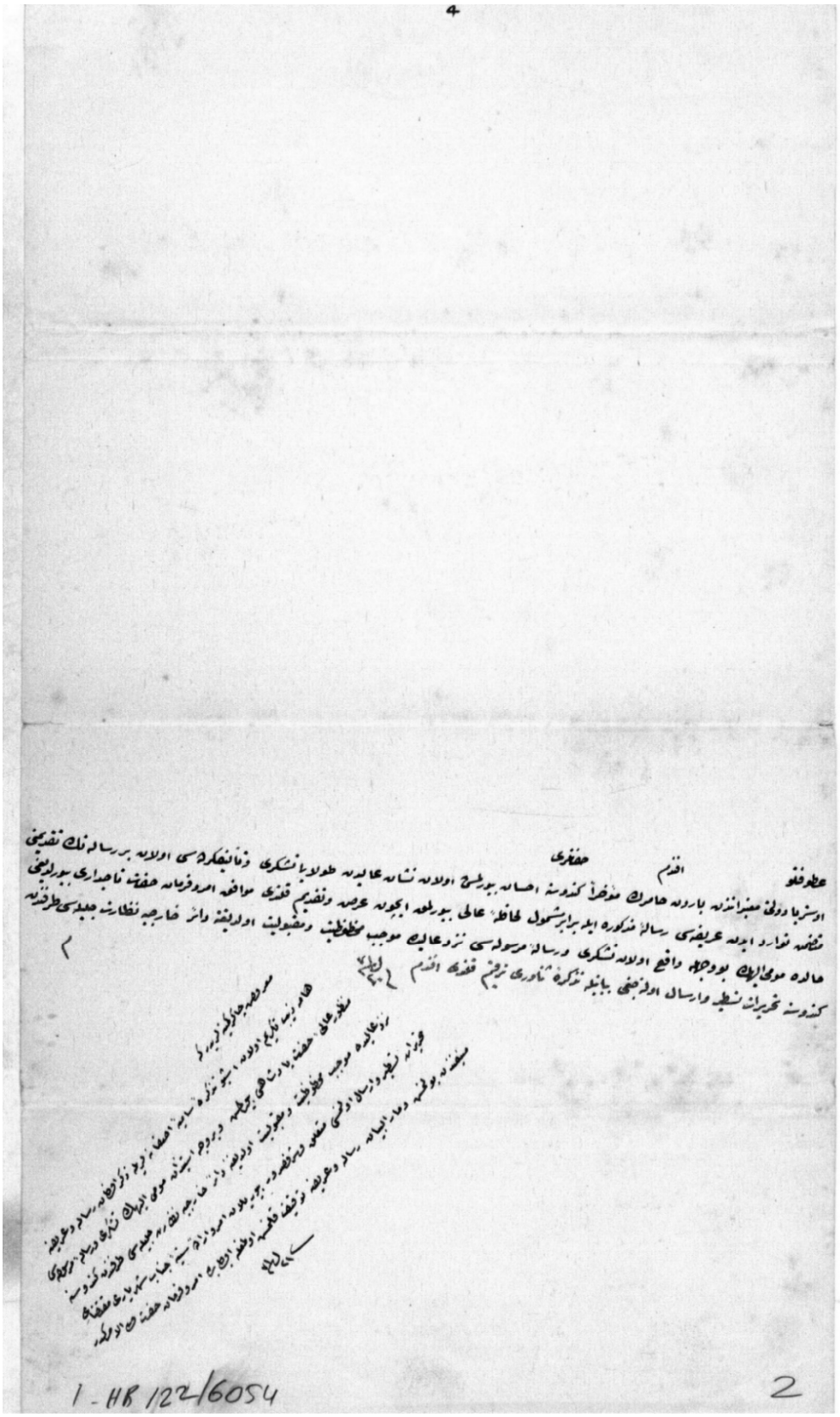
Monsieur le Baron,
Le Ministère Impériale ayant soumis á Sa Majesté le Sultan l'ouvrage dont Vous lui avez fait hommage ainsi que la lettre de remercimens que Vous lui avez adressée au sujet de la décoration de l'ordre Imp. du Medjidié que mon Auguste Souverain s'est plu á Vous accorder. J'ai l'honneur de Vous informer que Sa Majesté Impériale a reçu avec plaisir cet ouvrage et m'a donné l'ordre de Vous en exprimer sa plus haute satisfaction.

i. HR 122/6054 (2 varak 1 sh f boş) 1

İ.HR.00122

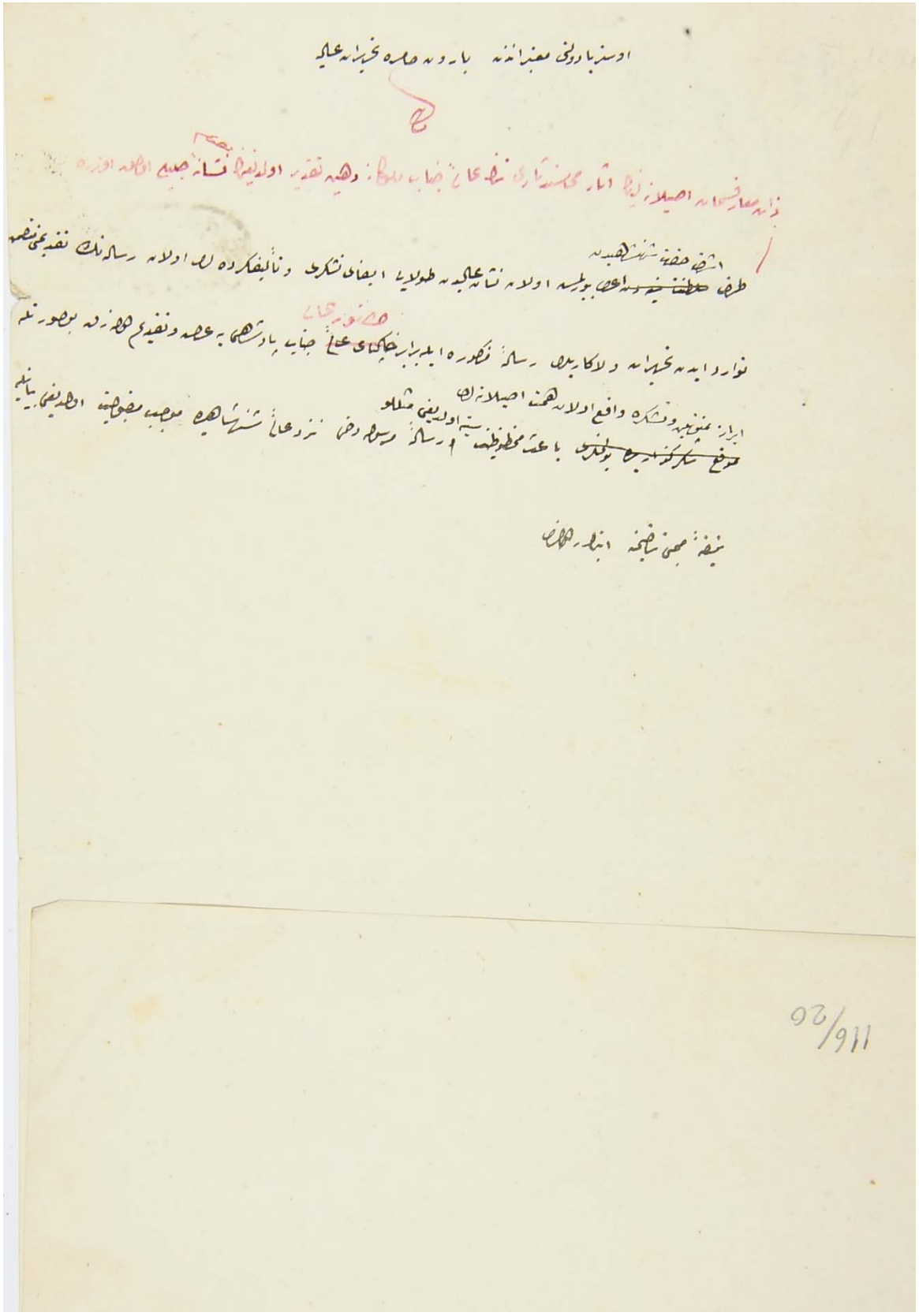
Kaynak: İ.HR. 122/6054-01.01, (20.L.1271/06.07.1855)

Belge 26. Hammer'in kendisine verilen nişan için yazdığı teşekkür mektubunun sunulması.

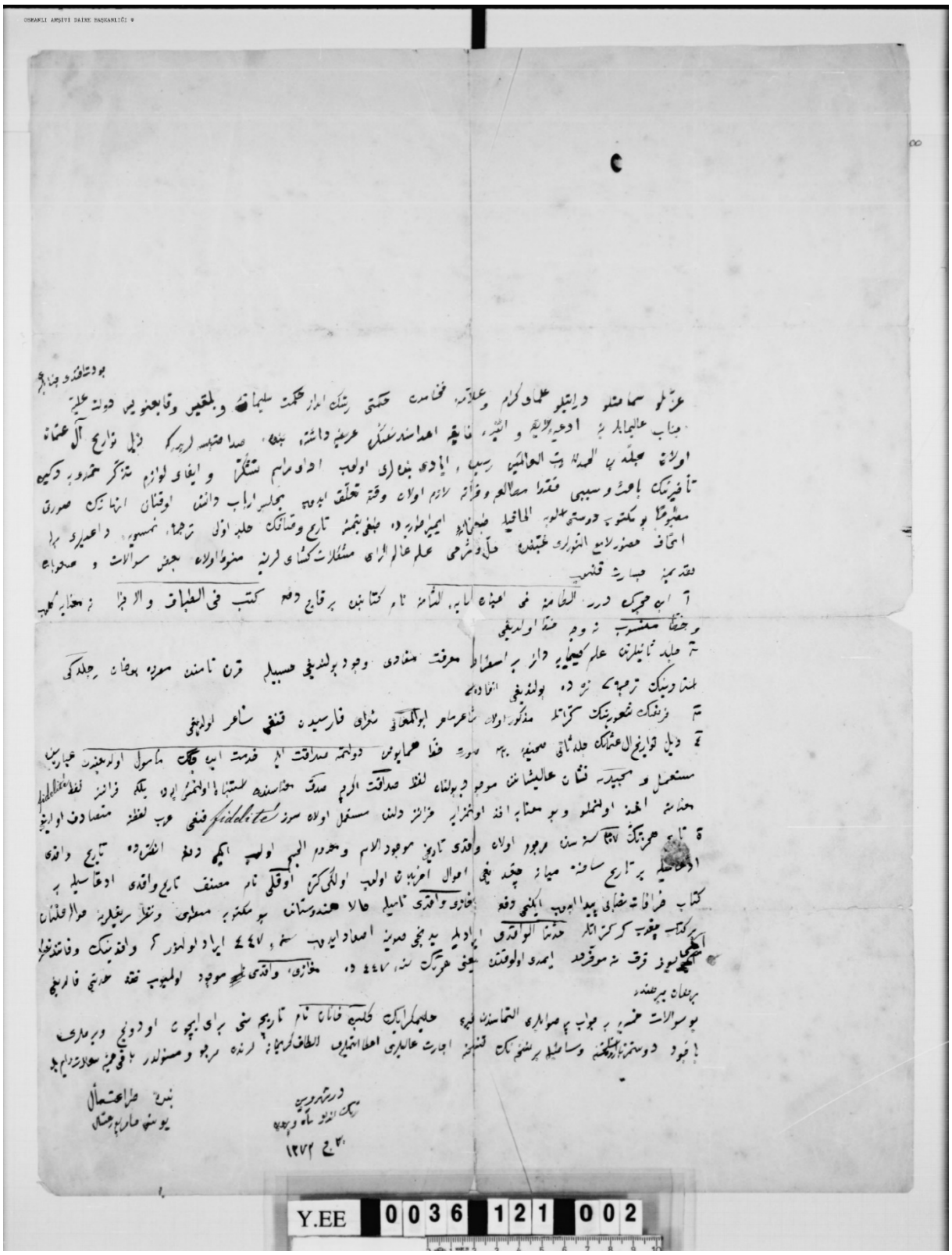
Kaynak: İ. HR. 122/6054-02.01, (20.L.1271/06.07.1855)

Belge 27. Hammer'in nişan teşekkürüne cevap verilmesi.

Kaynak: HR. MKT. 116/20, (22.Za.1271/06.08.1855)

Belge 28. Hammer'in Cevdet Paşa'ya Mektubu.

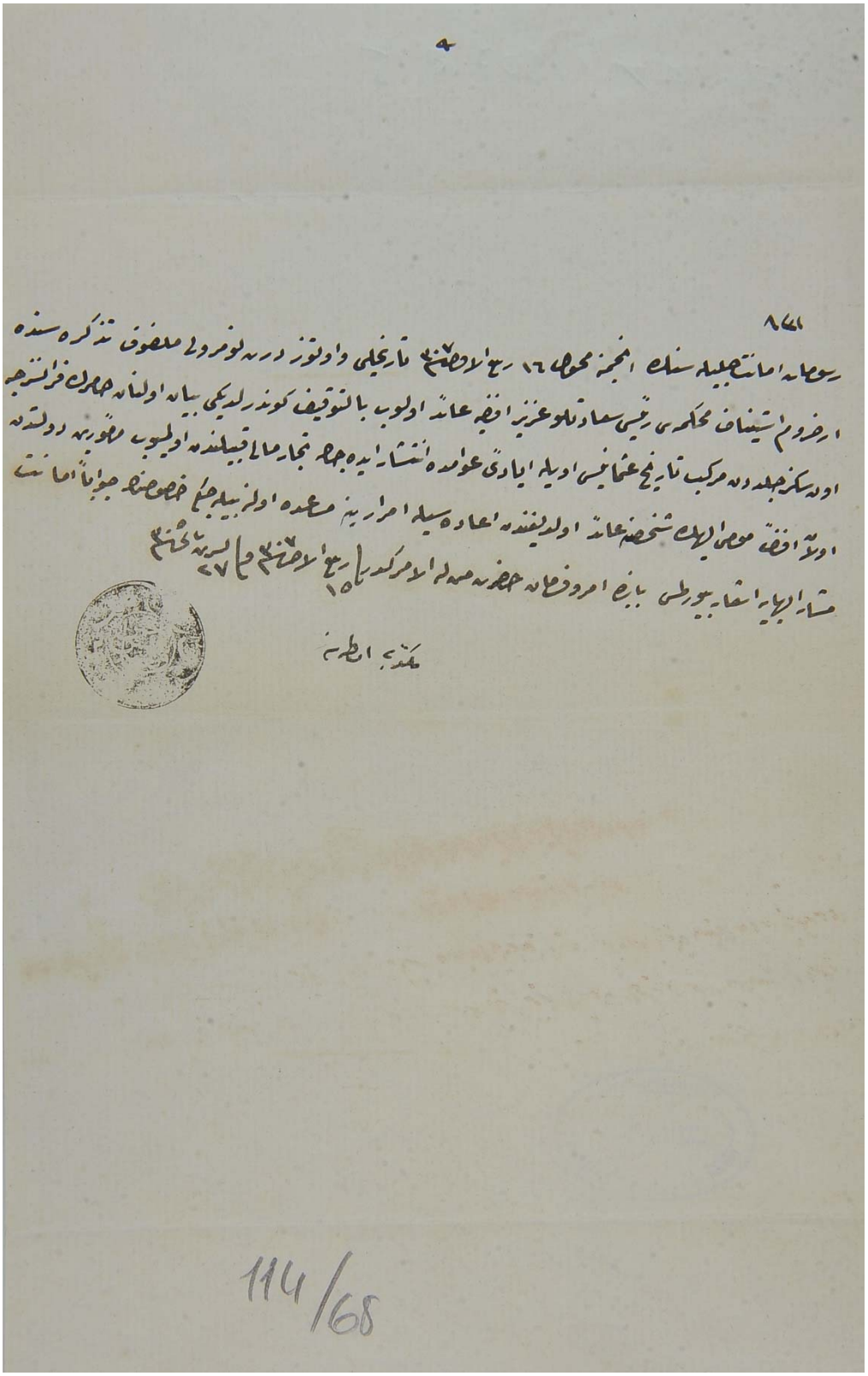
Kaynak: Y.EE. 36/121, (20.C.1272/27.02.1856).

Belge 29. Encümen-i Dâniş adına Cevdet Paşa tarafından Mösyö Hammer'e yazılan cevap mektubu.

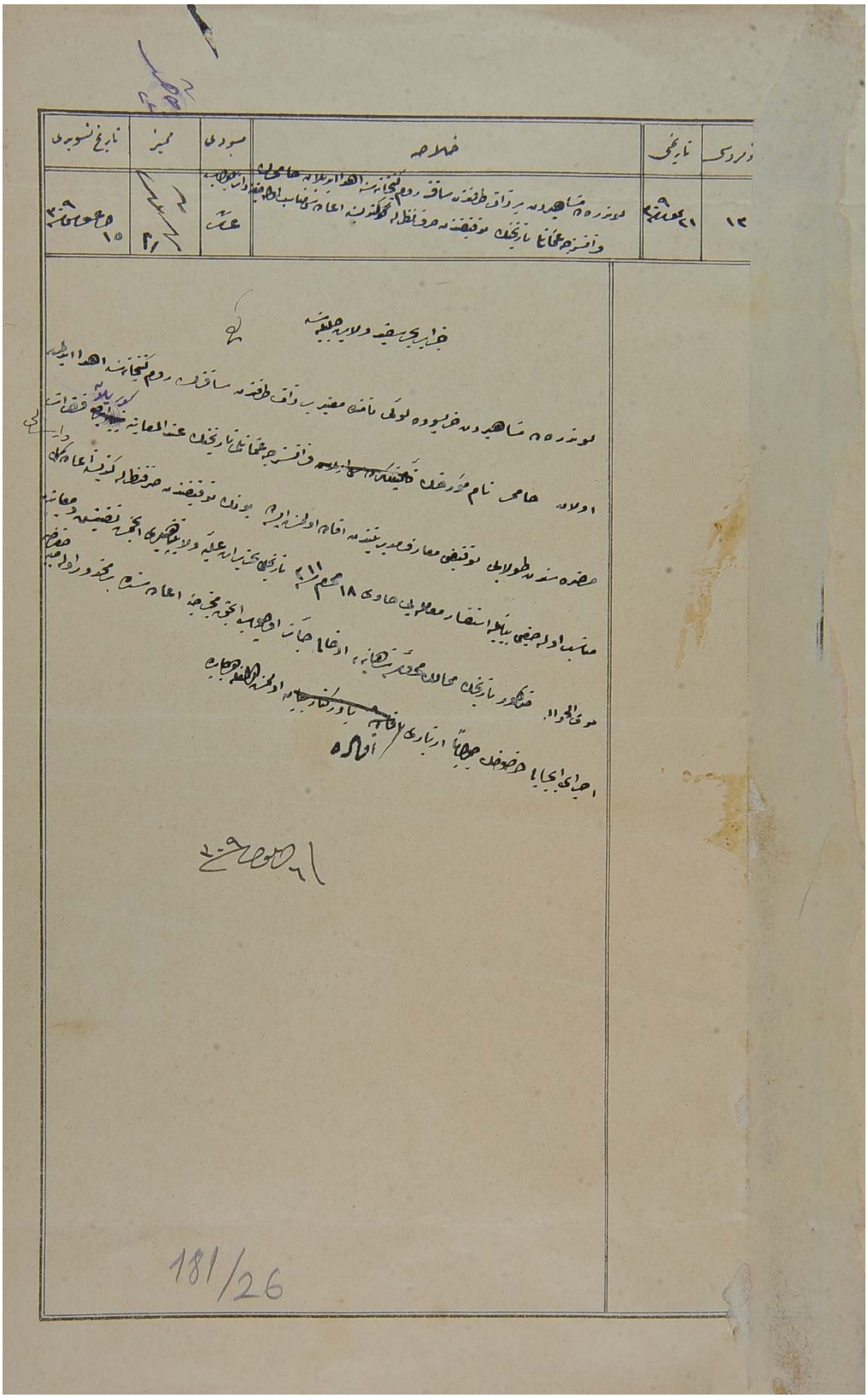
Kaynak: Atatürk Kitaplığı Cevdet Paşa Evrakı, 36, Blatt 36, (20.C.1272/27.02.1856).

Belge 30. Hammer'in Osmanlı Tarihi'nin gümrükten geçmesine izin verilmesi.

Kaynak: MF. MFK. 114/68, (15.R.1307/09.12.1889).

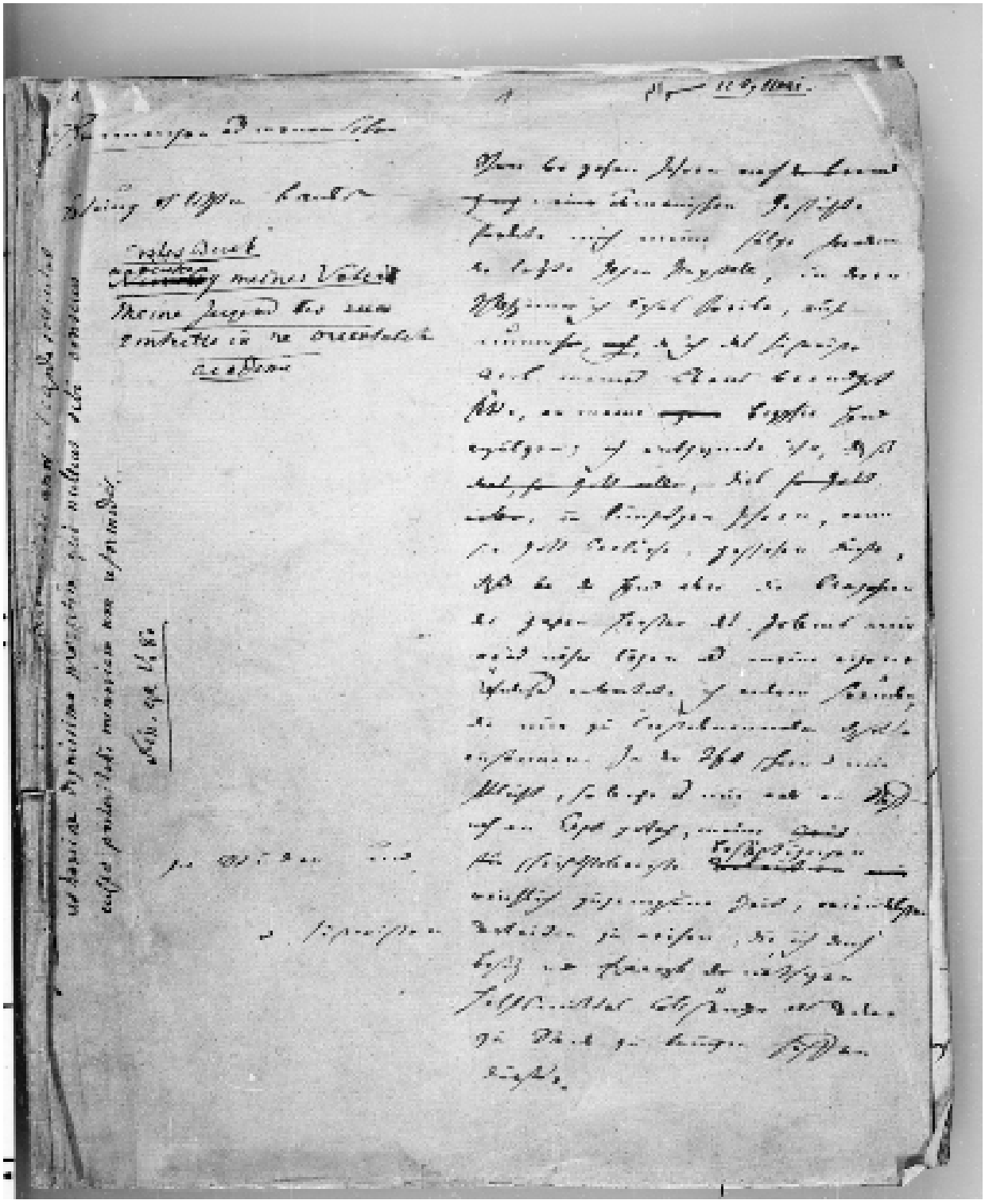
Belge 31. Londra'dan Sakız'a gelen Hammer Tarihi'nin geri gönderilmesi mevzusunun tartışılması.

Kaynak: MF. MKT. 181/26, (07.Ra.1311/18.09.1893).

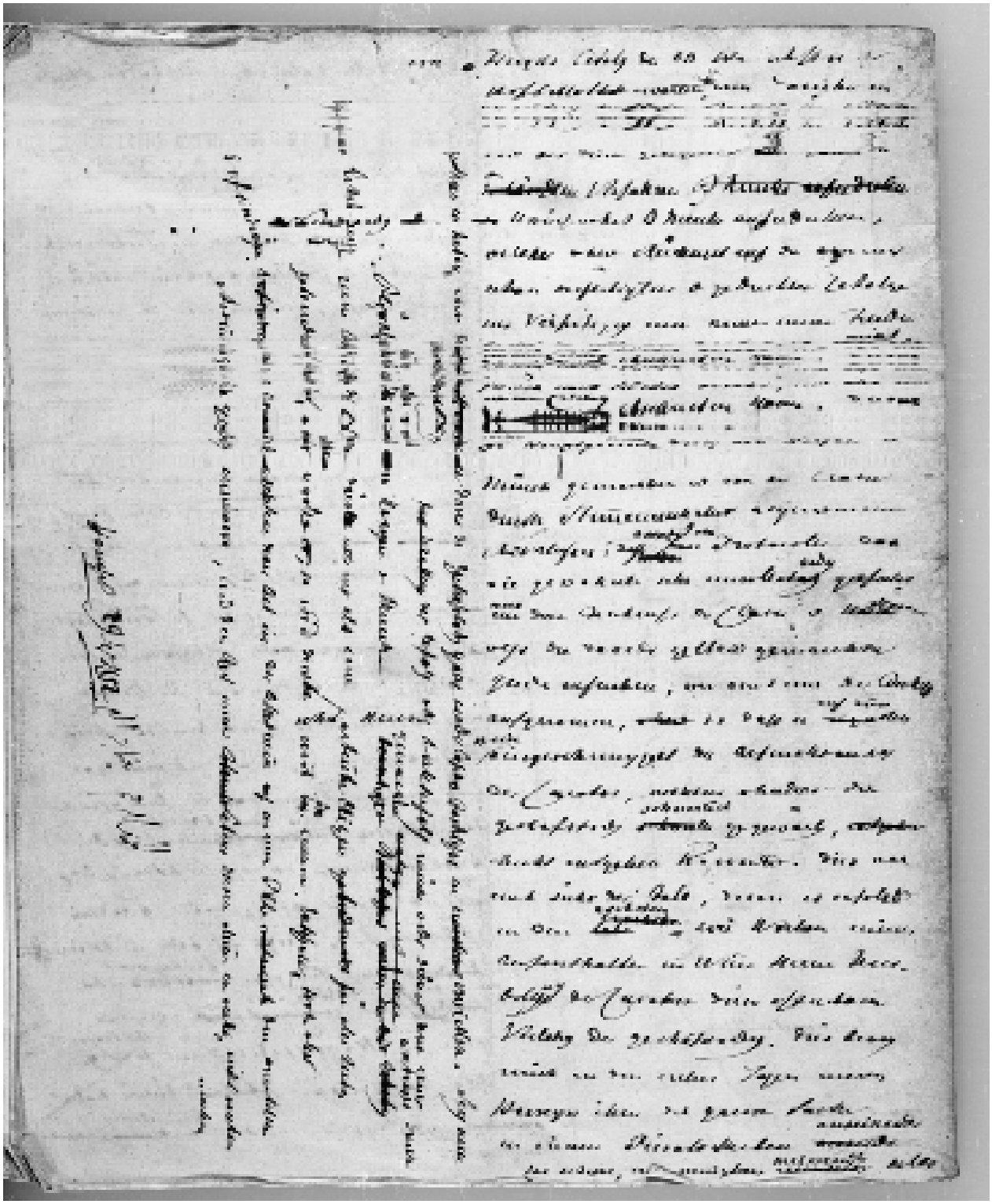
Ek II: HAMMER'İN HATIRATINDAN BAZI BÖLÜMLER

Belge 32. Hammer'in Hatıratı'nın "bismillah" ile başlayan ilk sayfası. (Metin ayrıca Hammer'in elyazısına örneklik teşkil etmektedir.

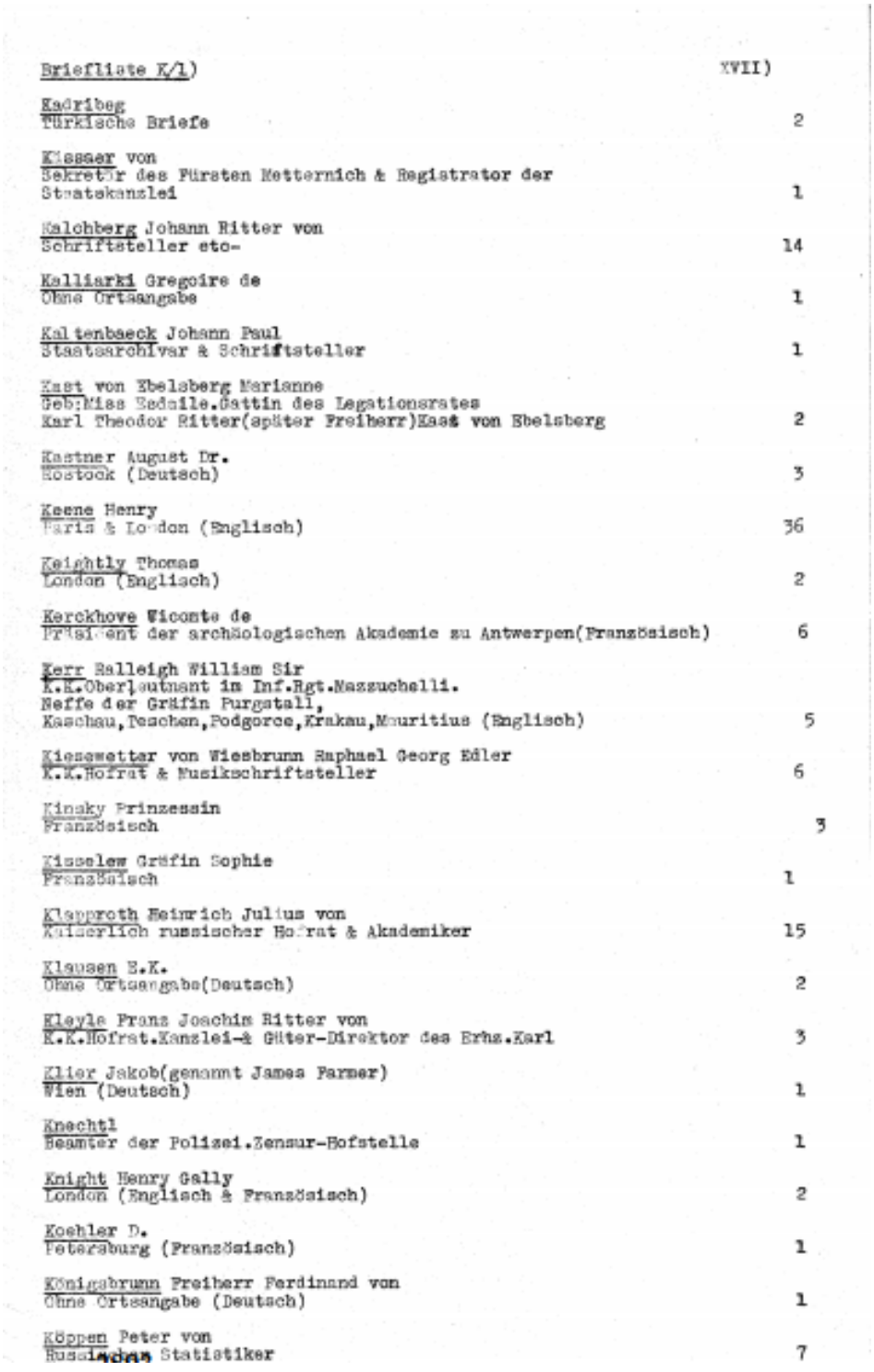
Kaynak: Urschrift der Erinnerungen aus meinem Leben; [Hammer Hatıratı'nın el yazması], bölüm 1, s. 1. http://gams.uni-graz.at/o:hpe-1 [erişim tarihi: 01.08.2016].

Belge 33. Hammer'in Hatıratı'nın "Elhamdulillâh temme bi-inâyetillâh" diye biten son sayfası. (Metin, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, Hammer'in kızına ait olduğu düşünülen, Hammer'in elyazısına göre çok daha okunaklı olan yazıya örneklik teşkil etmektedir.)

Kaynak: Urschrift der Erinnerungen aus meinem Leben; [Hammer Hatıratı'nın el yazması], bölüm 26, s. 292. http://gams.uni-graz.at/archive/objects/o:hpe-26/datastreams/IMG.586/content [01.08.2016].

Belge 34. Hammer Hatıratı'nın "Ekler Bölümü"nden (daktilo nüshasından) Hammer'in şahsen kaydını tuttuğu mektupları gösterir sayfa. Sayfanın en başında Melekpaşazâde Abdulkâdir Bey'den gelen iki mektubun "Kadribeg-Türkçe Mektuplar" olarak kaydedildiği görülmektedir.

Briefliste K/1) XVII)

Kadribeg
Türkische Briefe 2

Kissaer von
Sekretär des Fürsten Metternich & Registrator der
Staatskanzlei 1

Kalchberg Johann Ritter von
Schriftsteller etc- 14

Kalliarki Gregoire de
Ohne Ortsangabe 1

Kaltenbaeck Johann Paul
Staatsarchivar & Schriftsteller 1

Kast von Ebelsberg Marianne
Geb:Miss Sedaile.Gattin des Legationsrates
Karl Theodor Ritter(später Freiherr)Kast von Ebelsberg 2

Kastner August Dr.
Rostock (Deutsch) 3

Keene Henry
Paris & London (Englisch) 36

Keightly Thomas
London (Englisch) 2

Kerckhove Vicomte de
Präsident der archäologischen Akademie zu Antwerpen(Französisch) 6

Kerr Ralleigh William Sir
K.K.Oberleutnant im Inf.Rgt.Nazzuchelli.
Neffe der Gräfin Purgstall,
Kaschau,Teschen,Podgorce,Krakau,Mauritius (Englisch) 5

Kiesewetter von Wiesbrunn Raphael Georg Edler
K.K.Hofrat & Musikschriftsteller 6

Kinsky Prinzessin
Französisch 3

Kisselew Gräfin Sophie
Französisch 1

Klapproth Heinrich Julius von
Kaiserlich russischer Hofrat & Akademiker 15

Klausen E.K.
Ohne Ortsangabe(Deutsch) 2

Kleyle Franz Joachim Ritter von
K.K.Hofrat.Kanzlei-& Güter-Direktor des Erhz.Karl 3

Klier Jakob(genannt James Parmer)
Wien (Deutsch) 1

Knechtl
Beamter der Polizei.Zensur-Hofstelle 1

Knight Henry Gally
London (Englisch & Französisch) 2

Koehler D.
Petersburg (Französisch) 1

Königsbrunn Freiherr Ferdinand von
Ohne Ortsangabe (Deutsch) 1

Köppen Peter von
Russischer Statistiker 7

Kaynak: (Typoskrit, Hatırat Daktilo Nüshası, Kitap 68d, s. XVII. http://gams.uni-graz.at/hp/pdf/Typoscript-68d.pdf [26.12.2016].)

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

- **AÖAW [Archiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften] Hammer-Purgstall, Lebenserinnerungen, [Hammer Hatıratı].**
- **Atatürk Kitaplığı (AK), Cevdet Paşa Evrakı (CP)**, defter 36, belge 36.
- **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

  Âmedî Kalemi (A. AMD), 59/99.

  Cevdet Hariciye (CH), 135/6745.

  Hatt-ı Hümayun (HAT), 1205/47279-G, 1197/47034, 1202/47215, 1189/46837, 955/40962/A, 738/34975-H, 738/34975-D, 835/37696, 1197/47023-A, 737/34965-E, 1202/47190, 1204/47275-D, 1194/46909-E, 1415/57837.

  Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT), 19/70, 108/86, 116/20.

  İrade Hariciye (İ. HR), 122/6054-01.01, 122/6054-02.01.

  Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 114/68, 181/26, 692/66.

  Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 36/121.

Gazeteler

- **Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde**, no. 99, Viyana 10.12.1856.
- **Deutsche Allgemeine Zeitung** 5.7.1847.
- **Die Presse**, no. 146, Viyana; Brno 27.06.1855.
- **Die Presse**, no. 278, Viyana; Brno 02.12.1856
- **Der Humorist,** 2.7.1847.
- **Österreichischer Beobachter**, 15.03.1837.
- **Sonntagsblätter** 4.7.1847.
- **Takvim-i Vekâyi**, no. 79, Funün kısmı, (30.L.1249/12.3.1834).
- **Takvim-i Vekâyi**, no. 96, (23.L.1250/22.2.1835).
- **Takvim-i Vekâyi**, no. 143, (13.Z.1252/19.2.1837).
- **Takvim-i Vekâyi**, no. 370, (05.R.1264/11.3.1848).
- **Takvim-i Vekâyi**, no. 449, (01.B.1267/01.6.1851).

İkincil Kaynaklar

- **Allgemeine Deutsche Biographie,** c. XIII, 1881, s. 768.
- ARIKAN, Zeki, "Cevdet Paşa'nın Tarihinde Kullandığı Yabancı Kaynaklar ve Terimler", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri, 27-28 Mayıs 1985 Bildiriler**, s. 173-197.

- ARTUK, İbrahim, "Nişan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.)**, c. XXXIII, s. 154-156.
- BABINGER, Franz, "Joseph v. Hammers Verdienste und die morgenländischen Studien", **Hammer-Purgstall in Klosterneuburg-Weidling. Ein Führer durch die Hammer-Purgstall-Gedenkstätten in Klosterneuburg**, (edt. Erwin Mehl), Klosterneuburg 1959, s. 25-31.
- BALCI, Sezai, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası", **Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Tarih (Yakınçağ Tarihi) ABD. Basılmamış Doktora Tezi,** Ankara 2006.
- BAUM, Wilhelm, "Josef von Hammer-Purgstall. Ein österreichischer Pionier der Orientalistik", **Zwischen Euphrat und Tigris. Österreichische Forschungen zum Alten Orient**, (edt. Friedrich Schipper), Viyana 2004, S. 3-19.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Joseph Von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients (Şark'ın Hazineleri) Dergisi", **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan,** (edt. Hatice Aynur, Bilgin Aydın, M. Birol Ülker, c. I, İstanbul 2014, s. 129-277.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Ziştovi Antlaşması", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.)**, c. XLIV, s. 467-472.
- BIHL, Wolfdieter, **Orientalistik an der Universität Wien. Forschungen zwischen Maghreb und Ost- und Südasien. Die Professoren und Dozenten**, Viyana vb. 2009.
- DUDA, Herbert, "Josef Freiherr von Hammer-Purgstall", **Tausend Jahre Österreich: Eine biographische Chronik Jugend und Volk**, c. II. Vom Biedermeier bis zur Gründung der modernen Parteien, Viyana; Münih 1975, s. 19-22.
- FÜCK, Johann, **Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts,** Leipzig 1955.
- GIBB, Elias John Wilkinson, **History of Ottoman Poetry**, 6 Cilt, Londra 1900-1909.
- HAMMER, **Tarih-i Devlet-i Osmaniyye**, (trc. Esad Cabir), c. I, İstanbul, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, (1324-1908).
- VON HAMMER, Joseph, **Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit. Mit einer Blüthenlese aus zweitausend zweihundert Dichtern**, 4 Cilt, Pest 1836-1838.
- VON HAMMER-PURGSTALL, Joseph, **Geschichte der Chane der Krim unter Osmanischer Herrschaft vom 15. Jahrhundert bis zum Ende des 18. Jahrhundert.**

Als Anhang zur Geschichte des Osmanischen Reichs zusammengetragen aus Türkischen Quellen. Mit Literatur-Übersetzungen und der Anmerkungen, mit der Zugabe eines Gasels von Schahingerai, Türkisch und Deutsch, Viyana 1856.

- HEPPNER, Harald, "Hammer Purgstall und österreichische Innenpolitik", **Domus Austriae. Eine Festgabe für Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag**, (edt. Walter Höflechner vd.), Graz 1983.
- HEPPNER, Harald, "Hammer-Purgstall und die Orientfrage", **ÖOH**, c. XXI., 1979. Viyana-Zürich, s. 89-96.
- HÖFLECHNER, Walter; WAGNER, Alexandra (edt.), **Joseph von Hammer-Purgstall. Erinnerungen und Briefe**, Version 1 201107: Briefe von 1790 bis Ende 1819, 3 Cilt, Graz 2011. http://gams.uni-graz.at/context:hp
- İSMAİLOĞLU KACIR, Tuğba, "Hammer Tarihi'nin Türkçe'ye Çeviri Teşebbüsleri ve Çevirisi Üzerine", **Vakanüvis**, c. I/1, Mart 2016, s. 262-279.
- MEISTER, Richard, "Ein bisher unbekanntes Projekt zur Gründung einer österreichischen Akademie der Wissenschaften. Vorgelegt in der Sitzung vom 21. November 1951", **Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse Historische Kommission. Archiv für österreichische Geschichte**, c. CXIX, Viyana 1952, s. 5-35.
- NEUMANN, Christoph K., "Primärquelle und Sekundärliteratur im Dialog. Zu den Beziehungen zwischen Ahmed Cevdet und Joseph von Hammer-Purgstall nebst einigen Überlegungen zum Verhältnis der Turkologen zu den Produzenten ihrer Texte", **Turkologie heute - Tradition und Perspektive**, Wiesbaden 1998, s. 211-224.
- OTTMAYER, D. A., **Handels- und Gewerbsalmanach für das Königreich Ungarn und die mit demselben gesetzlich verbundenen Nebenländer**, Ofen 1842.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. II, İstanbul 1971.
- SOLBRIG, Ingeborg Hildegard, **Hammer-Purgstall und Goethe. Dem Zaubermeister das Werkzeug**, Bern vb. 1973.
- SÜREYYA, Mehmed, **Sicill-i Osmani,** (çev. Seyit Ali Kahraman; edt. Nuri Akbayar), c. I, İstanbul 1996.
- TUKİN, Cemal, "Osmanlı Devleti ve Yabancı Bilginler", **Necati Lugal Armağanı**, Ankara 1968, s. 711-733.

- TURAN, Şerafettin, "Başvekalet Arşivinde Hammer`e Ait Vesikalar", **DTCFD**, c. I, Ankara 1953, s. 157-160.
- TURAN, Şerafettin, "Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer`in II. Mahmud`a Bir Mektubu", **DTCFD**, c. III-IV, Ankara 1958, s. 79-82.
- UZUNDAL, Edip, "19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa", **Turkish History Education Journal**, c. II/2, 2013, s. 108-128, 117-118.
- ÜREKLİ, Muzaffer, "Gülbün-i Hânân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA.)**, c. XIV, s. 235-6.
- WEBER, Karl Ludwig, "Hammer Purgstalls Leben und Werk", (edt. Erwin Mehl), **Hammer-Purgstall in Klosterneuburg-Weidling. Ein Führer durch die Hammer-Purgstall-Gedenkstätten in Klosterneuburg**, Klosterneuburg 1959, S. 5-10.
- WEBER, Karl Ludwig, (edt.) **Joseph von Hammer-Purgstall, An der Schwelle zum Orient**, Graz; Viyana 1957.
- WENTKER, Sibylle, "Joseph von Hammer-Purgstalls erste Reise nach Istanbul im Spiegel seiner "Erinnerungen aus meinem Leben"", **Osmanlı Araştırmaları**, c. XXV, İstanbul 2005, s. 225 – 247.
- WIELAND, Christoph Martin (edt.), **Neuer Teutscher Merkur**, c. II., Weimar 1796.